

Юридическо списание на НБУ

2026
ТОМ XXII
брой 1

Law Journal of New Bulgarian University

2026
volume XXII
issue 1

ISSN (Online): 1314-5797

НОВ
БЪЛГАРСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Главен редактор:

доц. д-р Деница Топчийска

Заместник главен редактор:

доц. д-р Гинка Симеонова

Вътрешни членове:

проф. д-р Веселин Вучков

проф. д-р Благой Видин

доц. д-р Николай Колев

гл. ас. д-р Елена Недялкова

ас. д-р Мария Чочова

ас. д-р Четин Казак

Външни членове:

проф. д-р Ангел Ристов,

Университет „Св. св. Кирил и Методий“ в Скопие (Северна Македония)

доц. д-р Йелена Ристич,

Университет „Св. св. Кирил и Методий“ в Скопие, Институт за социологически и политико-правни изследвания (Северна Македония)

доц. д-р Паулина Твардох,

Силезийски университет в Катовице (Полша)

Коректор: Ваня Петкова

Дизайн на изданието: Таня Йорданова

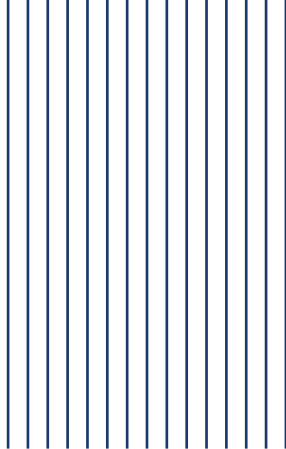
Предпечат: Жанет Цанова

Адрес за кореспонденция:

София 1618, бул. „Монтевидео“ 21

Департамент „Право“, Нов български университет

Електронна поща: lawjournal@nbu.bg

ЮРИДИЧЕСКО СПИСАНИЕ НА НБУ

2026

ТОМ XXII

брой 1

EDITORIAL BOARD

Editor in chief:

Assoc. Prof. Denitza Toptchiyska, Ph.D.

Deputy editor in chief:

Assoc. Prof. Ginka Simeonova, Ph.D.

Internal members:

Prof. Veselin Vuchkov, Ph.D.

Prof. Blagoy Vidin, Ph.D.

Assoc. Prof. Nikolay Kolev, Ph.D.

Senior Lecturer Elena Nedyalkova, Ph.D.

Senior Lecturer Mariya Chochova, Ph.D.

Senior Lecturer Tchetin Kazak, Ph.D.

External members:

Prof. Angel Ristov, Ph.D.,

University "Saint Cyril and Methodius", Skopje (North Macedonia)

Assoc. Prof. Jelena Ristik,

University "Saint Cyril and Methodius", Skopje, Institute for Sociological,
Political and Juridical Research (North Macedonia)

Assist. Prof., Ph.D., Paulina Twardoch,

University of Silesia in Katowice (Poland)

Proof-reader: Vanya Petkova

Design of edition: Tanya Yordanova

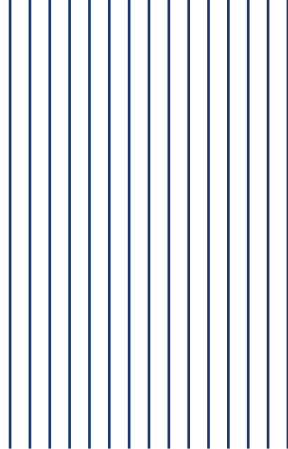
Layout: Janet Tsanova

Address for correspondence:

Sofia 1618, 21 Montevideo Blvd.

Law Department, New Bulgarian University

E-mail: lawjournal@nbu.bg

LAW JOURNAL
of
NEW BULGARIAN UNIVERSITY

2026
volume **XXII**
issue **1**

Издава департамент „Право“, Нов български университет

Юридическо списание на Нов български университет, 2026, XXII.1

© 2005–2026 Юридическо списание на Нов български университет (ЮСНБУ)

Главен редактор: доц. д-р Деница Топчийска

Заместник главен редактор: доц. д-р Гинка Симеонова

Превод и/или редакция на текстовете на английски език: доц. д-р Деница Топчийска и доц. д-р Гинка Симеонова

Коректор: Ваня Петкова

© Дизайн на изданието: Таня Йорданова

Предпечат: Жанет Цанова

© Издателство на Нов български университет, 2026

София 1618, бул. „Монтевидео“ № 21

www.nbu.bg

www.bookshop.nbu.bg

Всички права запазени! Не се допуска възпроизвеждане в цялост или на части от статиите, публикувани в списанието, без изричното съгласие на носителите на авторското право и без посочване на източника и името на автора.

ISSN (Online): 1314-5797

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

**НЯКОИ ОСНОВНИ ВЪПРОСИ НА ОСПОРВАНЕТО НА
НАКАЗАТЕЛНО ПОСТАНОВЛЕНИЕ И ДРУГИ
ЮРИДИЧЕСКИ АКТОВЕ ПРЕД СЪД**

Райна Николова

с. 12 – 26

**НЕВПИСВАНЕТО В НАЦИОНАЛНАТА ЕЛЕКТРОННА
ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА ЗА ПЪЛНО ОСИНОВЯВАНЕ КАТО
ОСНОВАНИЕ ЗА УНИЩОЖАЕМОСТ НА ОСИНОВЯВАНЕТО**

Галина Димитрова

с. 27 – 31

**РАЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ,
ИЗВЪРШЕНИ ОТ НЕПЪЛНОЛЕТНИ ЛИЦА**

Татяна Станкова

с. 32 – 44

**ИКОНОМИЧЕСКАТА ЦЕНА НА КОРУПЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ
(2013–2023): СРАВНИТЕЛЕН КРИМИНОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА
КОРУПЦИЯТА И ИКОНОМИЧЕСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ**

Антони Христов

с. 45 – 53

**ПОСТРОЯВАНЕ НА АЛГОРИТМИ НА ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ
ДЕЙСТВИЯ ПО РАЗСЛЕДВАНЕТО ПРИ ОТДЕЛНИТЕ
ВИДОВЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ**

Тихомир Троянов

с. 54 – 63

АДМИНИСТРАТИВНОПРАВНО ПОЛОЖЕНИЕ НА
ИЗПЪЛНИТЕЛНИТЕ КОМИТЕТИ НА ОБЩИНСКИТЕ НАРОДНИ
СЪВЕТИ В ПЕРИОДА 1947–1990 Г.

Мария Илиева

с. 64 – 74

ПРОБЛЕМИ НА РЕГУЛАЦИЯТА НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ:
РЕШЕНИЯ ЧРЕЗ SOFT LAW

Даниел Данов

с. 75 – 90

ПЛАГИАТСТВОТО В РИМСКОТО ЧАСТНО ПРАВО –
ПРОИЗХОД И САНКЦИИ

Александър Димитров

с. 91 – 99

КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА
ЧОВЕКА В ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА
ЧОВЕКА: АНАЛИЗ НА ДЕЛОТО *АСОЦИАЦИЯТА НА ВЪЗРАСТНИТЕ
ЖЕНИ ЗА КЛИМАТА И ДРУГИ СРЕЩУ ШВЕЙЦАРИЯ*

Ремина Алексиева

с. 100 – 109

ПРАВНАТА УРЕДБА НА КРАЖБАТА – ПО ТЕЧЕНИЕТО
(ПРЕВОД ОТ АНГЛИЙСКИ ЕЗИК)

Ирина Димитрова

с. 110 – 117

CONTENTS

ARTICLES

SOME KEY ISSUES IN CHALLENGING A PENALTY ORDER AND
OTHER LEGAL ACTS IN COURT

Raina Nikolova

p. 12 – 26

FAILURE TO REGISTER IN THE NATIONAL ELECTRONIC
INFORMATION SYSTEM FOR FULL ADOPTION AS GROUNDS
FOR VOIDABILITY OF ADOPTION

Galina Dimitrova

p. 27 – 31

INVESTIGATION OF CRIMES
COMMITTED BY MINOR AGE PERSONS

Tatyana Stankova

p. 32 – 44

THE ECONOMIC COST OF CORRUPTION IN BULGARIA (2013–2023):
A COMPARATIVE CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF
CORRUPTION AND ECONOMIC CRIME

Antoni Hristov

p. 45 – 53

BUILDING ALGORITHMS OF THE INITIAL INVESTIGATION
ACTIONS FOR CERTAIN TYPES OF CRIMES

Tihomir Troyanov

p. 54 – 63

THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE EXECUTIVE
COMMITTEES OF MUNICIPAL PEOPLE'S COUNCILS
DURING THE PERIOD 1947–1990

Maria Ilieva

p. 64 – 74

PROBLEMS OF AI REGULATION: SOLUTIONS
THROUGH SOFT LAW

Daniel Danov

p. 75 – 90

PLAGIARISM IN ROMAN PRIVATE LAW –
ORIGINS AND SANCTIONS

Alexander Dimitrov

p. 91 – 99

CLIMATE CHANGE AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
IN THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN
RIGHTS: AN ANALYSIS OF THE CASE OF *KLIMASENIORINNEN*
SCHWEIZ V. SWITZERLAND

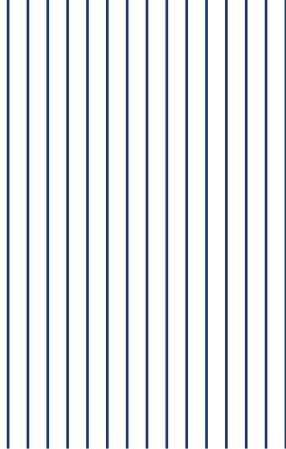
Remina Aleksieva

p. 100 – 109

THEFT LAW ADRIFT

Irina Dimitrova

p. 110 – 117

СТАТИИ

ARTICLES

НЯКОИ ОСНОВНИ ВЪПРОСИ НА ОСПОРВАНЕТО НА НАКАЗАТЕЛНО ПОСТАНОВЛЕНИЕ И ДРУГИ ЮРИДИЧЕСКИ АКТОВЕ ПРЕД СЪД

Райна Николова¹

Резюме: Статията разглежда производството по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове (електронен фиш, писмено предупреждение за маловажен случай, резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство) като съдебна правораздавателна дейност, извършвана от районния съд. Определя участниците, субектите и страните в производството.

Проследява развитието на съдебната процедура и произнасянето на първоинстанционния съд. Дава доктринална дефиниция на производството.

Ключови думи: електронен фиш, наказателно постановление, оспорване, писмено предупреждение за маловажен случай, правораздаване, производство, районен съд, резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство

Основните принципни положения, свързани с правото на защита на гражданите и правораздаването, са уредени в Конституцията на Република България (чл. 56 и чл. 119). Правната уредба на съдебното производство във връзка с извършването на административни нарушения по оспорване на юридически актове пред районния съд се съдържа в Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН). Това са нормите на чл. чл. 59–63; чл. 63б, чл. 84 от ЗАНН; чл. чл. 188–189 от Закона за движение по пътищата (ЗДвП), Наказателно-процесуалния кодекс (НПК) и Административнопроцесуалния кодекс (АПК), към които се съдържа препращане. Настоящото изложение е посветено на правната същност на производството по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове пред съд. То разглежда актове, подлежащи на съдебно оспорване пред районния съд, и тези, изключени от предметния обхват на прекия съдебен надзор. Описва участниците, субектите, страните в производството по оспорване на наказателни постановления, електронни фишове и други юридически актове пред първоинстанционния съд. Проследява развитието на производството като етапи и конкретни процесуални действия.

¹ Доктор на науките, професор в Нов български университет, ел. поща: rnikolova@nbn.bg.

1. Производство по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове пред съд

Конституционната практика определя правораздаването като монополна държавна дейност², изразяваща се в решаването на правен спор относно законосъобразността на юридически акт от независим и самостоятелен от спорещите арбитър³ след съответно сезиране и при спазването на определено състезателно производство, в резултат на което отсъдението трябва да се ползва с особена стабилност⁴ (сила на пресъдено нещо). Конституционният съд на Република България отделя специално внимание на производството по оспорване пред съд на наказателните постановления и електронни фишове:

„Правораздаването е дейност, която Конституцията предоставя на съдилищата (чл. 119 от Конституцията) и не може тя да бъде осъществявана без участието на съд. Ограничението да се обжалват наказателни постановления и така да се допусне осъществяване на правораздаване, без да е гарантирана възможност за достъп до съд, противоречи на чл. 119 от Конституцията. Същото би следвало да важи и за електронните фишове, доколкото те се приравняват от закона към наказателните постановления (чл. 189, ал. 11 ЗДвП). Въобщо санкционирането с наказателни постановления и издаването въз основа на тях актове по чл. 189, ал. 13 ЗДвП е правораздаване и елиминирането на достъпа до съд, който окончателно да се произнесе по него, влиза в противоречие с принципа на правовата държава. Той е предизвикателство и срещу разделението на властите, доколкото освобождава от съдебен контрол изпълнителната власт по въпроси, които засягат правата на гражданите. В тази връзка специално трябва да се наблегне, че правораздаването е свързано с възможност за съдебно обжалване. Щом дадена дейност притежава белезите на правораздаване, то защитата, която законът е длъжен да предостави на гражданите, не е достатъчно да се ограничи до обжалване пред административен орган, с административна защита. Подобна възможност може да се свързва единствено по отношение на административните актове, и то по изключение“⁵.

Правната теория посочва, че правораздаването е „дейност за защита и санкция при правонарушения чрез разрешаване със сила на пресъдено нещо на правни спорове от неутрален и независим орган с участие на страните по спора“⁶. В научната доктрина производството по обжалване на наказателни постановления се определя като „съдебно правораздавателно производство, по реда на което се разглежда и решава спорът, дали е извършено административно нарушение, или не“⁷.

Производството е за възникналия правен спор и районният съд представлява въззивна инстанция („втора първа инстанция“)⁸. То е първоинстанционно съдебно производство и евентуална контролна фаза на административнонаказателния процес. В него се обсъждат множество хипотези по повод издаден електронен фиш или съставен акт за установяване на административно нарушение (АУАН) и последвал го юридически акт (наказателно постановление, писмено предупреждение, мотивирана резолюция).

² Решение № 7 от 17.04.2018 г. по к. д. № 7 от 2017 г. на КС на РБ, обн., ДВ, бр. 36 от 27.04.2018 г.

³ Решение № 6 от 27.03.2018 г. по к. д. № 10 от 2017 г. на КС на РБ, обн., ДВ, бр. 32 от 13.04.2018 г.

⁴ Решение № 6 от 11.11.2008 г. по к. д. № 5 от 2008 г. на КС на РБ, обн., ДВ, бр. 100 от 21.11.2008 г.

⁵ Решение № 1 от 1.03.2012 г. по к. д. № 10 от 2011 г. на КС на РБ, обн., ДВ, бр. 20 от 9.03.2012 г.

⁶ Сталев, Ж. (1970). Правораздаването и неговите видове. В: *Годишник на Софийския университет. Юридически факултет*. Т. LXX, 304.

⁷ Пак там, 324.

⁸ Дерменджиев, И. (2005). Административни нарушения и наказания. В: *Административно право*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 592.

Производството по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове пред съд е незадължителна първоинстанционна съдебна контролна фаза на административнонаказателния процес и вид правораздавателна дейност от последователно развиващи се правни действия, по реда на която се разглежда и решава спорът дали е извършено административно нарушение, и/или дали наложеното заради него административно наказание е съобразено с материалния и процесуален закон и е справедливо.

2. Актове, подлежащи на съдебно оспорване пред районния съд

2.1. Актовете, които подлежат на оспорване пред районния съд, са:

2.1.1. наказателното постановление (НП), с което се налага административно наказание;

2.1.2. електронният фиш, с което се налага административно наказание;

2.1.3. писменото предупреждение за маловажен случай;

2.1.4. мотивирана резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство.

Административноправната теория определя, че по отношение на наказателните постановления е въведена *обща клауза* за оспорването им пред районния съд⁹. Приложното поле на съдебното обжалване бе разширено¹⁰ през 2020 г. Такова изискване е въведено и за писменото предупреждение за маловажен случай, резолюцията за прекратяване на административнонаказателното производство и електронния фиш.

В правната литература отсъствието от общата клауза за оспорване на споразумението за прекратяване на административнонаказателното производство се оценява като липса на правен интерес да се обжалва същото, защото със сключването му лицето, посочено за нарушител, признава, че виновно е извършило административно нарушение, като в някои случаи може да се споразумее за размера на наложеното наказание, без да се нарушава принципът за законоустановеност на наказанията, ако има лица, които са претърпели вреди от извършеното нарушение и които имат интерес да обжалват споразумението, те могат да потърсят правата си по общия ред (чл. 58 г, ал. 12 ЗАНН). Отправят се препоръки при бъдещи промени в нормативната уредба да се помисли дали споразумението да не подлежи на одобрение от съда, или прокурора преди влизането му в сила¹¹.

2.2. Извън обхвата на съдебния надзор по ЗАНН остават и други актове, които са необжалваеми поради факта, че те са част от производството по налагане на административното наказание и могат да бъдат проверени при оспорване на самото наказателно постановление или защото сами по себе си не засягат права, свободи и законни интереси на нарушителя:

2.2.1. фишът (не електронният);

2.2.2. споразумението по ЗАНН;

2.2.3. мотивирано постановление, че поради неплащане на глобата споразумение не е постигнато по чл. 58г, ал. 13 от ЗАНН;

2.2.4. акт на самоотвод на длъжностно лице по чл. 51, ал. 2 от ЗАНН;

2.2.5. актът, с който АУАН се връща на актосъставителя за предявяване на нарушителя по чл. 52, ал. 2 от ЗАНН¹².

⁹ Пак там, 550.

¹⁰ Чакърва-Димитрова, И. (2021). Актовете по ЗАНН, попадащи в обхвата на прякото административно правораздаване след измененията в закона от края на 2020 г. *De Jure*, № 2, 225.

¹¹ Янкулова, С. (2021). *Административни юрисдикции*. София: Монт, 251–252.

¹² Чакърва-Димитрова, И. Цит. съч., 227–228.

3. Участници, субекти, страни в производството по оспорване на наказателни постановления, електронни фишове и други юридически актове пред съд

3.1. *Участници* в производството по оспорване на наказателни постановления и електронни фишове пред съд са всички лица, за които възникват определени процесуални права и задължения в рамките на производството, без да могат да влияят върху хода на производството, но с процесуалните си действия подпомагат решаващия орган при решаването на въпроса:

- нарушителят;
- пострадалите от нарушението;
- други длъжностни лица от същото ведомство на наказващия орган, на които е възложено разследване на спорните обстоятелства;
- свидетелите;
- вещите лица (чл. 61, ал. 1 от ЗАНН);
- адвокат;
- съпруг, възходящ или низходящ роднина на нарушителя, на поискалия обезщетение или на собственика на вещите, с които е извършено разпореждане или са отнети в полза на държавата, ако не е нарушител;
- юрисконсулт или друг служител с юридическо образование в наказващия орган при учрежденията, предприятия, организациите, юридическите лица и едноличните търговци (чл. 61, ал. 2 от ЗАНН).

3.2. *Субекти* в производството по налагане на административни наказания са тези участници, чиито процесуални действия стартират, развиват и приключват производството:

- решаващ орган на основание чл. 59, ал. 1 от ЗАНН е районният съд, в района на който е извършено или довършено административното нарушение, а за нарушенията, извършени в чужбина – пред Софийския районен съд, който е въззивна инстанция¹³;
- страните в съдебното производство.

3.3. *Страни* в производството по оспорване на наказателното постановление, писмено предупреждение за маловажен случай и мотивирана резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство са:

- административнонаказателно отговорни лица, които участват в производството от свое име с цел защитата на засегнати от съответния акт права и законни интереси (нарушителите) – *жалбоподатели*;
- пълнолетните лица, навършили 18 години, които са извършили административни нарушения в състояние на вменяемост (чл. 26, ал. 1 от ЗАНН);
- непълнолетните, които са навършили 16 години, но не са навършили 18 години, когато са могли да разбират свойството и значението на извършеното нарушение и да ръководят постъпките си (чл. 26, ал. 2 от ЗАНН);
- родителите, попечителите или настойниците, които съзнателно са допуснали извършването на административни нарушения от малолетни, непълнолетни на възраст от 14 до 16 години и поставени под пълно запрещение (чл. 26, ал. 3 от ЗАНН);
- работниците и служителите, които са ги извършили, както и ръководителите, които са наредили или допуснали да бъдат извършени административни нарушения (чл. 24, ал. 2 от ЗАНН);

¹³ Определение от 20.04.2011 г. по к. н. а. х. д. № 10079 от 2011 г. на Административен съд – Велико Търново.

– родителите, съответно попечителите или настойниците за противообществени прояви (спортно хулиганство), извършени от лица, поставени под запрещение, ако те съзнателно са допуснали това (чл. 23, ал. 3 от Закона за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия);

– *прокурорът*, ако е подал протест или встъпил в процеса, присъединявайки се към жалбата;

– *административнонаказващият орган*, издал съответния акт като надлежна въззиваема страна при обжалване и протестиране на актовете по чл. 58д, т. 1–3 от ЗАНН¹⁴.

4. Развитие на производството

Производството по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове е незадължителна контролна фаза на административнонаказателния процес.

4.1. Оспорване на наказателни постановления и другите юридически актове

Активно легитимираните лица, които имат право да атакуват издаденото наказателно постановление, електронен фиш¹⁵, писмено предупреждение, мотивирана резолюция, са:

Лице, на което е наложено административно наказание, издадено предупреждение за маловажен случай, издадена мотивирана резолюция или електронен фиш за административно нарушение може да упражни конституционното си право на защита (чл. 56 от КРБ), като подаде жалба.

Пострадало лице (физическо лице или юридическо лице – държавно предприятие, учреждение или организация), което е недоволено от размера на присъденото в наказателното постановление обезщетение, в качеството си на пострадало от извършеното административно нарушение (пътнотранспортно нарушение, нарушение, предизвикало производствена авария и др.). Пострадалото физическо лице няма право на жалба, ако обезщетение изобщо не е определяно в наказателното постановление поради негов пропуск да поиска такова на основание чл. 45 от ЗАНН и по този повод (по арг. чл. 55, ал. 1 от ЗАНН) при издаване на наказателното постановление административнонаказващият орган не се е произнесъл по искането за обезщетение на причинените от нарушението вреди. В този случай пострадалият може да потърси обезщетение по общия исков ред, като предяви иск за непозволено увреждане на основание чл. 45 от Закона за задълженията и договорите. Въпросът стои различно, когато са причинени вреди на държавно предприятие, учреждение или организация, тъй като тогава административнонаказващият орган се произнася в наказателното постановление по обезщетението и без да е предявено искане (чл. 55, ал. 2 от ЗАНН). Но причина тези лица да имат право да подадат жалба може да се появи, когато при решаване на въпроса за обезщетението административнонаказващият орган е срещнал трудности

¹⁴ Вж. в този смисъл точка 1 от Тълкувателно постановление № 3 от 28.04.2023 г. по тълк. д. № 5 от 2022 г. на ОСС от Наказателната колегия на Върховния касационен съд и Първа и Втора колегия на Върховния административен съд.

¹⁵ След приемането на изменения и допълнения в Закона за движение по пътищата (ЗДвП), свързани с въвеждане на автоматични технически средства или система от камери за установяване на нарушения, през 2011 г. в ЗАНН е направено допълнение и вече се урежда освен обжалването на наказателни постановления и това на електронни фишове, тъй като съгласно ЗДвП електронните фишове имат характер на влезли в сила наказателни постановления. Създадена е нова особена разпоредба – чл. 85а, препращаща към ЗДвП при липсата на особени правила относно административното наказване на нарушения, установени с техническо средство. Вж. Алексиева, Р. (2022). Законът за административните нарушения и наказания – развитие, промени и приложение повече от 50 години. *De Jure*, № 2, 376.

от фактически или правен характер и на основание чл. 56 от ЗАНН производството по него се прекратява, а заинтересуваният също, както в предходния случай, се насочва да потърси обезщетение чрез гражданския съд на общо основание (чл. 45 от ЗЗД).

Районният прокурор с протест може да оспори законосъобразността на наказателното постановление и наложеното наказание, както и определеното обезщетение за пострадалия от административното нарушение или законосъобразността на другите юридически актове, подлежащи на оспорване. С протеста си прокурорът може да иска завишаване на административното наказание, ако прецени, че същото е прекомерно ниско (например размерът му се намира в долната граница от възможни решения), в сравнение със степента на обществена опасност на деянието и нарушителя, вината, последиците от нарушението или отегчаващите нарушението обстоятелства. Прокурорът *не може* да подаде протест срещу електронен фиш, но може да встъпи в производството по реда на чл. 61 от ЗАНН.

4.2. Основания за подаване на жалбата или протеста

а) Незаконсъобразност на оспорвания акт поради противоречието му с материалния закон, когато:

1. нарушението към момента на извършване и до издаване на наказателното постановление не е било обявено от материалния закон за наказуемо (арг. чл. 3, ал. 1 от ЗАНН), като в случай че в периода от извършване на нарушението до издаване на наказателното постановление настъпят изменения в закона, се прилага по-благоприятният за нарушителя (чл. 3, ал. 2 от ЗАНН);

2. извършеното деяние не покрива състава на правната норма, въз основа на която е издадено постановлението, защото:

– Не е извършено изобщо административно нарушение.

– Нарушението не е било довършено и е останало на фазата на опита, който съгласно чл. 9, ал. 2 от ЗАНН не се наказва, освен в случаите на:

а) митнически и валутни нарушения, ако това е предвидено в съответния закон или указ;

б) чл. 218б, ал. 1 от Наказателния кодекс¹⁶;

¹⁶ За деяния по чл. 194, ал. 3; чл. 195, ал. 4; чл. 204, буква „а“; чл. 206, ал. 1 и 5 и чл. 207 и за вещно укривателство във връзка с тях, когато стойността на предмета е до размера на две минимални работни заплати за страната, установени към датата на извършване на деянието, наказанието е глоба от сто до триста лева, налагана по административен ред, ако предметът на престъплението е възстановен или заместен. Който отнеме чужда движима вещ от владението на друго без негово съгласие с намерение противозаконно да я присвои, се наказва за кражба с лишаване от свобода до осем години (чл. 194, ал. 1 от Наказателния кодекс, НК). В маловажни случаи наказанието е лишаване от свобода до една година или пробация, или глоба от сто до триста лева (чл. 194, ал. 3 от НК).

За кражба наказанието е лишаване от свобода от една до десет години:

2. ако откраднатата вещ не е под постоянен надзор;

б. ако кражбата е извършена от длъжностно лице, което се е възползвало от служебното си положение (чл. 195, ал. 1, т. 2 и т. 6 от НК). В маловажни случаи по точки 2 и б на ал. 1 наказанието е лишаване от свобода до една година или пробация, или глоба от сто до триста лева (чл. 195, ал. 4 от НК).

В маловажни случаи на длъжностно присвояване наказанието е по чл. 201 – лишаване от свобода до една година или пробация, или глоба от сто до триста лева (чл. 204, б. „а“ от НК).

Който противозаконно присвои чужда движима вещ, която владее или пази, се наказва за обсебване с лишаване от свобода от една до шест години (чл. 206, ал. 1 от НК).

В маловажни случаи наказанието е лишаване от свобода до една година или пробация, или глоба от сто до триста лева (чл. 206, ал. 5 от НК).

в) чл. 41, ал. 1 от Закона за опазване на селскостопанското имущество¹⁷;

г) деянието покрива формално състава на нарушението, но е извършено по непредпазливост, освен ако в самия нормативен акт не се посочва изрично, че се наказва извършеното по непредпазливост нарушение (чл. 7, ал. 2 от ЗАНН);

– Деянието е извършено при условията на крайна нужда или неизбежна отбрана (чл. 11 от ЗАНН).

– Деянието е приготвление към административно нарушение и не подлежи на наказване (чл. 9, ал. 1 от ЗАНН).

– Наказателното постановление е издадено от некомпетентен орган (чл. 47 от ЗАНН) или е издадено въз основа на акт за установяване на административно нарушение, постановено от некомпетентен орган (чл. 37 от ЗАНН), поради което е налице нередовност на някой или и на двата юридически акта (акт за установяване на административно нарушение или наказателно постановление).

б) Незаконосъобразност на оспорвания акт поради противоречието му с процесуалния закон

1. при наличие на формални пороци на наказателното постановление (чл. 57, ал. 1 от ЗАНН), **електронен фиш** (чл. 189, ал. 5 от ЗДвП), **мотивираната резолюция** за прекратяване на административнонаказателното производство (чл. 54, ал. 4 от ЗАНН) или **писменото предупреждение** (чл. 28, ал. 2 от ЗАНН), свързани с неспазване на предписаната в закона форма, отсъствието на задължителен реквизит, неспазване на предвидената в закона форма на предхождащия наказателното постановление АУАН, отсъствието на задължителен реквизит в АУАН, които недостатъци във формата и/или съдържанието на АУАН са съществени, защото влияят върху законосъобразността на АУАН и не могат да бъдат поправени при издаването на наказателното постановление, тъй като не може да се установи по безспорен начин извършването на нарушението, самоличността на нарушителя и неговата вина (арг. чл. 53, ал. 2 от ЗАНН):

– Отсъствие на задължителен реквизит на АУАН (чл. 42 от ЗАНН) или на електронния фиш (чл. 189, ал. 5 от ЗДвП), който не може да се коригира от наказателното постановление, като непосочване на нарушението; непосочване на нарушителя, на актосъставителя или длъжността му; отсъствие на нарушението; отсъствие на обстоятелствата, при които е извършено нарушението и др.

– Издаден устно АУАН или електронен фиш.

– Отсъствие на приложен АУАН (арг. чл. 36, ал. 2 от ЗАНН).

– Деянието е маловажен случай по чл. 28 от ЗАНН или явно маловажно по чл. 39 от ЗАНН.

– Отсъства подпис на актосъставителя, което прави АУАН нищожен.

Който намери чужда движима вещ и в продължение на една седмица не съобщи за нея на собственика, на властта или на този, който я е загубил, се наказва с глоба от сто до триста лева (чл. 207, ал. 1 от НК). Същото наказание се налага и на този, който противозаконно присвои чужда вещ, която е попаднала у него случайно или по погрешка (чл. 207, ал. 2 от НК).

За вещно укривателство във връзка с тях, когато стойността на предмета е до размера на две минимални работни заплати за страната, установени към датата на извършване на деянието, наказанието е глоба от сто до триста лева, налагана по административен ред, ако предметът на престъплението е възстановен или заместен.

¹⁷ Който открадне, присвои или извърши вещно укривателство на селскостопанско имущество, когато стойността на предмета не надвишава 150 лв. по цени на дребно, се наказва по административен ред с глоба от 50 до 800 лв., но не по-малко от тройния размер на стойността на предмета.

2. при съществен порок на производствените правила по повод издаването на АУАН, който накърнява правото на защита на нарушителя:

– На нарушителя не му е дадена възможност да предостави обяснения при съставяне на АУАН или АУАН не е съставен в негово присъствие (освен в хипотезите на чл. 40, ал. 2 и ал. 4 от ЗАНН, като това може да се случи и в негово отсъствие).

– Нарушителят не е получил екземпляр от АУАН, което възпрепятства предоставянето на обяснения, възражения, доказателства, които изключват отговорността или смекчаващи общественотоопасния характер на нарушението, но и означава, че АУАН не е връчен и подписан от нарушителя или не е връчен електронен фиш по реда на чл. 189, ал. 5 от ЗДвП.

– Нарушението не е описано конкретно в АУАН (чл. 42, т. 4 от ЗАНН), включително има единствено позоваване или пресъздаване на нормата на нарушения закон.

– Съставен е АУАН след срока за издаването му (чл. 34, ал. 1 и ал. 2 от ЗАНН).

3. при незаконосъобразен електронен фиш, който е:

– съставен при неизправно или негодно техническо средство;

– съставен на лице, различно от собственика на автомобила, когато се съставя първоначалният такъв фиш (арг. чл. 189, ал. 5 във връзка с чл. 188 от ЗДвП);

– оспорен в седмодневен срок след връчването му пред директора на съответната структура на Министерството на вътрешните работи и е имало основание за анулирането му по чл. 189, ал. 6 от ЗДвП:

а) моторното превозно средство е било обявено за издирване;

б) нарушението е извършено с моторно превозно средство със специален режим на движение, но анулирането е отказано без основание;

в) е издаден на лице, което е извън лицата по чл. 188 към датата на извършване на нарушението; след анулиране на електронния фиш се издава нов електронен фиш на отговорното за извършеното нарушение лице към датата на извършване на нарушението;

г) срещу лицето за същото деяние има издаден електронен фиш;

д) са налице данни за допуснати технически грешки при издаването на електронния фиш, които са от значение за установяване на нарушението;

4. при съществен порок в производството по издаването и връчването на наказателното постановление:

– Съставено е наказателно постановление след сроковете за това (чл. 34, ал. 3 от ЗАНН).

– Издадено е наказателно постановление от лице при наличие на основание за отвод и др.

– Нарушителят не е получил срещу подпис екземпляр от наказателното постановление (чл. 58, ал. 1 от ЗАНН), освен когато нарушителят или поискалият обезщетение не се намери на посочения от него адрес, а новият му адрес е неизвестен (чл. 58, ал. 2 от ЗАНН).

5. При нарушение на принципа *Non bis in idem*, когато административнонаказващият орган за извършване на дейност, без нужното разрешение и сертификат, приема, че е налице маловажен случай по чл. 28, ал. 1 от ЗАНН, издавайки предупреждение, но едновременно с това в същия ден издава и НП, с което налага и имуществена санкция¹⁸.

в) Несправедливост на наложеното наказание

¹⁸ Решение № 73 от 9.03.2023 г. по а. н. д. № 1175 от 2022 г. на Районен съд – Хасково.

Административното наказание е несправедливо, когато очевидно не съответства на:

- деянието на нарушителя;
- смекчаващите общественоопасния характер на деянието обстоятелства;
- отегчаващите общественоопасния характер на деянието обстоятелства;
- целите на наказанието;
- причинените вреди;
- вината на дееца;
- обстоятелствата, при които е извършено нарушението и др.

Наказателните постановления не могат да се обжалват поради непълнота на доказателствата при издаването им, тъй като страните в производството трябва да са представили на фазата на издаване на наказателното постановление всички доказателства, подкрепящи зачитаваната от тях позиция. На фазата на съдебната проверка е налице компетентност по същество и преписката не може да се връща на административнонаказващия орган за събирането на нови доказателства поради неповратимостта на наказателното постановление.

4.3. Разграничение между незаконосъобразно и неправилно наказателно постановление

Когато в хода на административнонаказателната процедура са били нарушени установените законови норми относно съставянето и реквизитите на АУАН и НП или същите са били съставени или издадени от некомпетентни за това органи, то издаденото НП следва да бъде *отменено изцяло* като *незаконосъобразно*, независимо дали има извършено административно нарушение (нещо повече – в този случай съдът не е необходимо да се произнася по същество относно извършването на административно нарушение). Следва също така да се отбележи, че съдът следи служебно относно спазването на процесуалните норми по издаване на НП и спазването на сроковете за реализиране на административнонаказателната отговорност.

В случай че при издаването на наказателното постановление са спазени съответните процесуални правила (т.е. има законосъобразно издадено НП), но в хода на съдебното производство по обжалване на НП административнонаказващият орган не успее да докаже извършването на нарушението или авторството на нарушителя, то НП следва да бъде *отменено* като *неправилно*.

Когато НП е законосъобразно издадено (спазени са процесуалните норми и компетентността на органите) и е правилно (доказано е извършването на нарушението и авторството на дееца), но наложеното наказание не съответства на тежестта на нарушението, НП ще следва да бъде *изменено* (в съответствие с нормата на чл. 63 от ЗАНН)¹⁹.

4.4. Срокове за оспорване на юридическите актове

а) Нарушителят, поискалият обезщетение и собственикът на вещите, с които е извършено разпореждане или са отнети в полза на държавата, ако не е нарушител, може да обжалват наказателното постановление, писменото предупреждение, мотивираната резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство и електронния фиш в 14-дневен срок от връчването им;

¹⁹ Решение № 16 от 15.02.2017 г. по а. н. д. № 584 от 2016 г. на Районен съд – Айтос.

б) прокурорът може да подаде протест в 14-дневен срок от издаването на наказателното постановление, писменото предупреждение, мотивираната резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство и електронния фиш;

в) 14-дневен срок от получаването на електронния фиш (чл. 189, ал. 8, изр. 2 от Закона за движението по пътищата);

г) 14-дневен срок от съобщаването на отказа за анулиране на фиша при подадено писмено възражение (чл. 189, ал. 8, изр. 2 от Закона за движението по пътищата);

4.5. Жалба или протест

На основание чл. 84 от ЗАНН се прилагат правилата за жалбата и протеста, предвидени в Наказателно-процесуалния кодекс (НПК). Жалбата и протестът са писмени и съдържат следните данни:

1. съд, до който се подават;

2. от кого се подават;

3. какво искане се прави (петитум) относно оспорвания акт:

а) жалбоподателят може да иска:

– пълна отмяна на оспорвания акт;

– частична отмяна на наказателното постановление за част от наложените санкции, ако са установени повече нарушения и с постановлението са наложени няколко санкции;

– намаляване на наказанието;

– установяване на явна маловажност на деянието и отмяна на наказателното постановление;

б) прокурорът може да иска:

– намаляване на наказанието;

– увеличаване на наказанието;

4. какви са слабостите на оспорвания акт, както и на отказа да се анулира фишът, поради в производството издаването на тези актове, в производството по установяване на нарушението и съставянето и връчването на АУАН, писмено предупреждение, мотивирана резолюция за прекратяване на административнонаказателното производство и електронен фиш, на които се основава незаконосъобразността на оспорения акт;

5. неизяснените обстоятелства в административнонаказателното производство до този момент;

6. доказателствата, които следва да се съберат и проверят от въззивната инстанция – районния съд (чл. 320, ал. 1 от НПК):

– свидетелите, които се иска да бъдат разпитани;

– експертизите, които да се възлагат;

– искания за издаване на съдебни удостоверения;

– искания за представяне на документи;

– искания за прилагане на преписки от други органи, неучаствали в производството;

– снимки, видеозаписи и разпечатки – веществени доказателствени средства (чл. 189, ал. 15 от ЗДвП).

Те могат да бъдат подадени по електронен път.

Жалбата и протестът се подписват от подателя (чл. 320, ал. 3 от НПК). До даването на ход на делото в съдебно заседание страните могат да правят допълнителни писмени изложения за допълване на доводите, посочени в жалбата и протеста (чл. 320, ал. 4 от НПК).

Към жалбата и протеста се прилагат преписи според броя на заинтересованите страни (чл. 320, ал. 5 от НПК).

Обжалването и протестирането на актовете става чрез наказващия орган, който ги е издал. В жалбата или протеста се посочват всички доказателства, на които жалбоподателят или прокурорът се позовава. В 7-дневен срок от получаване на жалбата или протеста наказващият орган²⁰ ги изпраща заедно с цялата преписка на съответния районен съд, като в съпроводителното писмо посочва и доказателствата в подкрепа на обжалвания или протестиран акт, както и електронен адрес, на който да бъде призоваван (чл. 60 от ЗАНН). На това общо правило кореспондира предвиденото за административните нарушения по повод движението по пътищата, което предвижда в 7-дневен срок от получаване на жалбата директорът на съответната структура на Министерството на вътрешните работи, на чиято територия е установено нарушението, или оправомощено от него лице я изпраща заедно с цялата преписка на съответния районен съд, като в съпроводителното писмо посочва и доказателствата в подкрепа на обжалвания електронен фиш, както и информация за участва от пътя с описание на мястото и географските координати, действащото ограничение на скоростта, посоката на движение на автомобила, разположението на автоматизираното техническо средство, неговия вид и данни за извършена метрологична проверка (чл. 189, ал. 8, изр. 3 от ЗДвП).

Съдия от районния съд преглежда за редовността им жалбата и протеста, които връща, когато:

1. не отговарят на изискванията по чл. 320, ал. 1 и ал. 3 от НПК, ако в 7-дневен срок от поканата пропускът или несъответствието не бъде отстранено;
2. не са подадени в срок;
3. не са подадени от лице, което има право на жалба или протест.

4.6. Съдебни заседания. Тежест на доказване

Съдът разглежда делото в състав от един съдия. При разглеждане на делото пред районния съд се призовават нарушителят; поискалия обезщетение; собственикът на вещите, с които е извършено разпореждане или са отнети в полза на държавата, ако не е нарушител; наказващият орган или учреждението, или организацията, чийто орган е издал електронния фиш, както и допуснатите от съда свидетели. Наказващият орган или учреждението, или организацията, чийто орган е издал електронния фиш; може да се призовава чрез посочения по делото електронен адрес. Електронното съобщение се смята за връчено, когато адресатът изпрати потвърждение за получаването му чрез обратно електронно съобщение, активиране на електронна препратка или изтеглянето му от информационната система на компетентната администрация.

В производството пред районния съд страните могат да се представляват от:

1. адвокат;
2. съпруг, възходящ или низходящ роднина на нарушителя, на поискалия обезщетение или на собственика на вещите, с които е извършено разпореждане или са отнети в полза на държавата, ако не е нарушител;

²⁰ Основателна е критиката в научната доктрина и препоръката да се въведе идентично като това по чл. 152, ал. 4 от Административнопроцесуалния кодекс правомощие, ако административнонаказващият орган не изпълни задълженията си да изпрати жалбата или протеста заедно с цялата преписка до съда, съдът да изисква преписката служебно въз основа на копие от жалбата или протеста. Вж. Сивков, Ц. (2021). *Измененията в Закона за административните нарушения и наказания от 2020 г.* София: Сиела, 81.

3. юрисконсулт или друг служител с юридическо образование в наказващия орган при учрежденията, предприятия, организациите, юридическите лица и едноличните търговци (чл. 61, ал. 2 от ЗАНН).

Съдът дава ход на делото и в случаите, когато жалбоподателят не е бил намерен на посочения от него адрес. Съдът дава ход на делото и в случаите, когато жалбоподателят, неподдалият жалба нарушител или поискалият обезщетение не са били намерени на посочените от тях адреси (чл. 60, ал. 4 от ЗАНН). Прокурорът може да участва в производството пред съда, ако намери това за необходимо (чл. 62 от ЗАНН).

Всяка от страните представя своите доказателства. В производството по ЗАНН АУАН няма обвързваща доказателствена сила²¹. Редовно съставените актове по Закона за движението по пътищата имат доказателствена сила до доказване на противното (чл. 189, ал. 2 от ЗДвП).

Основен белег на това производство е спазването на непосредственото начало, при което се разчита на устните изказвания. По тази причина се разпитват свидетели, като първият сред тях е актосъставителят на АУАН. Най-напред въпросите към него се задават от съдията, а впоследствие всяка от страните може да отправя питания за доизясняване на фактическата обстановка около съставянето на АУАН. Актосъставителят може да използва предварително изготвени бележки или да се позовава на документи от преписката. След изчерпване на доказателствените искания и представените доказателства страните изнасят своите пледоарии относно законосъобразността или незаконосъобразността на наказателното постановление, като първи излага тезата си жалбоподателят. След устните състезания делото се обявява за решаване и съдът в 30-дневен срок се произнася.

5. Произнасяне на първоинстанционния съд с решение

Районният съд разглежда делото *по същество*, защото извършва същата дейност като административнонаказващия орган²². Съдът е въззивна инстанция. Той проверява дали са налице реквизитите на акта за установяване на административно нарушение, посочени в чл. 42 от ЗАНН, и след това реквизитите на оспорваните актове.

Актът, с който се произнася районният съд, е *решение*.

С решението може да:

5.1. *отмени оспорения акт*, когато:

5.1.1. при издаването му е допуснато неправилно приложение на материалния закон;

5.1.2. в административнонаказателното производство е допуснато съществено нарушение на процесуалните правила (чл. 63, ал. 2, т. 1 и ал. 3 от ЗАНН);

5.2. *отмени наказателното постановление*, когато прецени, че е налице маловажен случай, и да предупреди нарушителя, че при извършване на друго административно нарушение от същия вид, представляващо маловажен случай, в едногодишен срок от влизането в сила на съдебния акт, за това друго нарушение ще му бъде наложено административно наказание, като се произнася и по въпроса за веществените доказателства, отнетите вещи в полза на държавата и разноските по делото (чл. 63, ал. 2, т. 2 и ал. 4 от ЗАНН);

5.3. *отмени наказателното постановление само в някои негови части* (чл. 63, ал. 5 от ЗАНН);

²¹ Решение от 18.09.2013 г. по к. а. н. д. № 10314 от 2013 г. на Административен съд – Велико Търново.

²² Хрусанов, Д., Д. Костов (2011). *Административен процес на Република България*. Второ преработено и допълнено издание. София: Сиби, 344.

5.4. *отмени оспорения акт и да прекрати административнонаказателното производство*, когато това е предвидено в закон (чл. 63, ал. 2, т. 3 и ал. 6 от ЗАНН);

5.5. *измени оспорения акт*, когато се налага да:

5.5.1. приложи закон за същото, еднакво или по-леко наказуемо нарушение, без съществено изменение на обстоятелствата на нарушението;

5.5.2. намали размера на наложеното административно наказание или да го замени с по-леко по вид от предвидените за същото нарушение;

5.5.3. замени наложеното административно наказание с по-леко по вид по отношение на непълнолетните, когато глобата се заменя с обществено порицание;

5.5.4. намали размера на наложената имуществена санкция;

5.5.5. *отмени*²³ или *измени оспорения акт* в частта относно прилагането на отнемането на вещи или разпореждането с веществените доказателства;

5.5.6. намали или увеличи размера на обезщетението, като може да увеличи размера на определеното обезщетение само ако има съответна жалба от лицето, поискало обезщетение (чл. 63, ал. 2, т. 4 и ал. 7-8 от ЗАНН);

5.6. *потвърди оспорения акт*, когато не са налице основания за неговата отмяна или изменение (чл. 63, ал. 2, т. 5 и ал. 9 от ЗАНН).

Делото пред въззивната инстанция приключва с постановяването на решение, издадено от надлежен съд, функциониращ в законен състав и в пределите на правораздавателната му власт. За заседанията на въззивната инстанция са съставени протоколи, които са подписани от председателя на състава и от секретаря. При постановяването на решението се спазва тайната на съвещанието. Процесуалните права на страните не са ограничени. Решението съдържа ясно формирана воля на съда и обхваща спорния предмет по делото. Излагат се достатъчно подробни и съдържателни мотиви по релевантните за спора факти²⁴.

Решението на районния съд по жалбата или протеста следва да бъде доведено до знанието на участвалите в производството страни. То не е окончателно (чл. 63, ал. 1 от ЗАНН).

Делото пред районния съд може да приключи с *определение*, когато съдът го прекратява в предвидените от закона случаи (чл. 63, ал. 2 от ЗАНН). Последното определение може да се обжалва с частна жалба.

Заклучение

Производството по оспорване на наказателни постановления и други юридически актове пред съд е незадължителна съдебна контролна фаза на административнонаказателния процес и вид правораздавателна дейност от последователно развиващи се правни действия, по реда на която се разглежда и решава спорът дали е извършено административно нарушение, и/или дали наложеното заради него административно наказание е съобразено с материалния и процесуален закон и е справедливо.

²³ „Оправдателната функция на правораздаването (защита и санкция поради неоснователно обвинение за административно нарушение) се проявява в съдебната съставка, а именно в отмяната на наказателното постановление (чл. 63, ал. 1 ЗАНН)“. Вж. Сталев, Ж. Цит. съч., 325.

²⁴ Решение № 3241 от 18.10.2024 г. по к. а. н. д. № 547 от 2024 г. на Административен съд – Велико Търново.

Библиография

Алексиева, Р. (2022). Законът за административните нарушения и наказания – развитие, промени и приложение повече от 50 години. *De Jure*, № 2, 371–380.

Дерменджиев, И. (2005). Административни нарушения и наказания. В: *Административно право*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 466–632.

Сивков, Ц. (2021). *Измененията в Закона за административните нарушения и наказания от 2020 г.* София: Сиела.

Сталев, Ж. (1970). Правораздаването и неговите видове. В: *Годишник на Софийския университет. Юридически факултет*. Т. LXX, 273–340.

Хрусанов, Д., Д. Костов (2011). *Административен процес на Република България*. Второ преработено и допълнено издание. София: Сиби.

Чакърова-Димитрова, И. (2021). Актовете по ЗАНН, попадащи в обхвата на прякото административно правораздаване след измененията в закона от края на 2020 година. *De Jure*, № 2, 223–228.

Янкулова, С. (2021). *Административни юрисдикции*. София: Монт.

SOME KEY ISSUES IN CHALLENGING A PENALTY ORDER AND OTHER LEGAL ACTS IN COURT

Raina Nikolova²⁵

Abstract: This article examines proceedings to challenge penalty orders and other legal acts (electronic ticket, written warning for a minor offense, resolution to terminate administrative penalty proceedings) as a judicial activity performed by the district court. It identifies the participants, entities, and parties involved in the proceedings. It traces the de-

velopment of the judicial procedure and the ruling of the court of first instance. It provides a doctrinal definition of the proceedings.

Keywords: appeal, administration of justice, district court, electronic ticket, penalty order, proceedings, resolution to terminate administrative penalty proceedings, written warning for a minor violation

²⁵ Doctor habilitatus, Professor of New Bulgarian University, e-mail: rnikolova@nbu.bg.

НЕВПИСВАНЕТО В НАЦИОНАЛНАТА ЕЛЕКТРОННА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА ЗА ПЪЛНО ОСИНОВЯВАНЕ КАТО ОСНОВАНИЕ ЗА УНИЩОЖАЕМОСТ НА ОСИНОВЯВАНЕТО

Галина Димитрова¹

Резюме: Предмет на настоящата статия са законодателните промени в Семейния кодекс от декември 2023 г., които въвеждат Националната електронна информационна система за пълно осиновяване. Акцентът е поставен върху несъответствието между новите изисквания за вписване на осиновяващия и осиновявания (чл. 82, ал. 1 СК) и основанията за унищожаемост (чл. 106, ал. 1 СК). Това създава несигурност относно стабилността на

новия статус на осиновявания. Разгледани са две възможни тези при тълкуване на относимите разпоредби. Обосновава се, че de lege ferenda само невписването на осиновявания трябва да води до унищожаемост на осиновяването.

Ключови думи: Национална електронна информационна система за пълно осиновяване, осиновяван, осиновяващ, пълно осиновяване, унищожаемост

Увод

До края на 2023 г. Семейният кодекс (СК) предвиждаше два отделни регистъра за целите на пълното осиновяване²:

- регистър на деца, които могат да бъдат осиновени при условията на чл. 101 СК;
- регистър на осиновяващи, които искат да осиновят дете при условията на същата разпоредба.

¹ Доцент в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, ел. поща: gpetrovad@uni-sofia.bg.

² На основание § 33, ал. 1 ПЗР на СК Националната електронна информационна система за пълно осиновяване и Електронната платформа за кандидатстване за осиновяване на деца при условията на пълно осиновяване се създават до 31 декември 2026 г. Според § 6 ПЗР на Наредба № РД-06-46 от 4 ноември 2024 г. за реда за вписването, воденето, съхраняването, поддържането и функционирането на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване (Обн. ДВ, бр. 97 от 15 ноември 2024 г., доп. ДВ, бр. 58 от 18 юли 2025 г., изм. и доп. ДВ, бр. 88 от 21 октомври 2025 г.) до въвеждането в експлоатация на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване се прилага Наредба № РД-07-7 от 5.10.2010 г. за условията и реда за водене и съхраняване на регистрите за пълно осиновяване, издадена от министъра на труда и социалната политика (обн., ДВ, бр. 82 от 2010 г.; изм., бр. 79 от 2017 г.; изм. и доп., бр. 39 от 2019 г.; отм., бр. 97 от 2024 г.).

В предходната си редакция чл. 82, ал. 1, т. 1 и 2 СК изискваха кумулативното наличие на вписване на детето в Регистъра по чл. 83 СК и на осиновяващия в Националния регистър на осиновяващи за пълно осиновяване. Включването в тях беше условие за извършване на осиновяването, а теорията разглеждаше това вписване като допълнително условие за пълно осиновяване³, но СК третираше липсата на регистрация различно по отношение на действителността на самото осиновяване в зависимост от това кой от двамата субекти не фигурираше в съответния регистър.

С изменението на чл. 82, ал. 1 СК (ДВ, бр. 106 от 2023 г.) законодателят обедини посочените регистри в Национална електронна информационна система. В СК вече не се говори за регистри, а за единна електронна система. Тази система трябва да бъде създадена до края на 2026 г. (§ 33, ал. 1 ПЗРСК).

Сегашната редакция на чл. 82, ал. 1 СК предвижда, че пълно осиновяване се допуска, когато осиновяваният и осиновяващият са вписани в информационната система по чл. 83, ал. 1 СК⁴, т.е. и двамата трябва да бъдат включени в системата. Отклонението от това изискване представлява нарушение на СК и липса на условия за осиновяването.

Изложение

На критика трябва да бъде подложен чл. 106, ал. 1, т. 1 СК, който определя кога осиновяването е унищожаемо. Разпоредбата все още предвижда, че осиновяването е унищожаемо, ако е нарушен чл. 82, ал. 1, т. 1 СК. Това при действащата до края на 2023 г. уредба означаваше, че е унищожаемо осиновяване, при което детето не е вписано в съответния регистър. Член 106, ал. 1, т. 1 СК не препращаше към чл. 82, ал. 1, т. 2 СК, от което следваше, че ако осиновяващият не е бил вписан в регистъра на лица за пълно осиновяване, осиновяването е било действително.

Наложително е използването на систематично и логическо тълкуване, за да се определи кога осиновяването, извършено, независимо че липсва вписване в системата по чл. 83 СК, е унищожаемо.

Възможни са две линии на разсъждение.

Според първата осиновяването е унищожаемо, когато осиновяваният и осиновителят не са регистрирани в посочената система. До този извод водят буквалното и систематично тълкуване на чл. 82, ал. 1 във връзка с чл. 106, ал. 1, т. 1 СК. Могат да бъдат изтъкнати няколко основни аргумента в подкрепа на тезата. Първо, чл. 106 СК изрично препраща към чл. 82, ал. 1, т. 1 СК. След промените в СК от декември 2023 г. чл. 82, ал. 1 СК императивно постановява, че осиновяване се допуска само когато и детето, и осиновяващият са вписани в единната електронна система по чл. 83 СК. Тъй като СК съдържа двете условия в една и съща алинея, поставя ги на едно ниво като кумулативни изисквания, липсата на кое-

³ Цанкова, Ц., М. Марков, А. Станева, В. Тодорова и др. (2015) *Семеен кодекс. Приложен коментар*. София: Труд и право, 304.

⁴ Вж. Наредба № РД-06-46 от 4 ноември 2024 г. за реда за вписването, воденето, съхраняването, поддържането и функционирането на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване (Обн. ДВ, бр. 97 от 15 ноември 2024 г., доп. ДВ, бр. 58 от 18 юли 2025 г., изм. и доп. ДВ, бр. 88 от 21 октомври 2025 г.).

Съгласно § 5 от преходните и заключителните разпоредби на тази наредба тя влиза в сила от датата на въвеждане в експлоатация на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване в информационната и комуникационната среда на Министерството на труда и социалната политика, с изключение на чл. 27 и 28.

Министърът на труда и социалната политика издава заповед за въвеждане в експлоатация на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване.

то и да е от тях опорочава осиновяването като унищожаемо. Второ, основната цел на новата електронна система е да централизира данните.⁵ Ако нерегистрирането на осиновителя не води до унищожаемост, би се обезсмислило предназначението на системата по отношение на годността на лицето да бъде осиновител. Трето, при невключване на осиновяващия в системата се опорочава и редът за определяне на подходящ осиновяващ за детето, т.е. от Съвета по осиновяване.

Възможно е и друго разбиране – осиновяването е унищожаемо само ако детето не е вписано във въпросната система, а нерегистрирането на осиновяващия няма такова значение. Тезата намира опора в духа на закона и историческото тълкуване. Тя държи сметка и за интереса на детето. Преди промените в СК от края на 2023 г. в чл. 82, ал. 1, т. 1 СК, както вече споменах, той визираще единствено вписването на детето в съответния регистър.

Вписването на осиновителя във въпросната система се извършва след проверка на неговата годност (чл. 86, ал. 2 СК). Ако лицето обективно притежава необходимите качества, но не фигурира в информационния масив по чл. 83, ал. 1 СК, интересът на детето не е застрашен. В такава ситуация прекратяването на осиновяването поради унищожаемост би било неоправдано тежка мярка. Един от основните принципи на СК е закрила на семейството (чл. 2, т. 1 СК), в случая това означава – стабилност на създаденото правоотношение.

Първата теза се налага от буквалното тълкуване на закона, а втората държи сметка за духа на закона.

Изводи и предложения

Основанията за унищожаемост на осиновяването са *numerus clausus* (изчерпателно изброени)⁶. Въпреки това, след като чл. 82, ал. 1 СК съдържа изискванията за вписване на осиновяващия и осиновявания, може да се твърди, че липсата на което и да е от тях прави осиновяването унищожаемо. Опасността за осиновяване от неотразен в системата по чл. 83 СК е незначителна, тъй като Съветът по осиновяване избира подходящ осиновяващ сред вписаните лица (чл. 95, ал. 1 СК). Ако хипотетично допуснем, че въпросният съвет е нарушил изискването, тогава, тъй като осиновителят не е вписан, осиновяването е унищожаемо. Това обаче оправдано ли е? Струва ми се, че не е по няколко причини. Първата е устойчивост на правоотношението. Приоритет трябва да има запазването на осиновяването. Унищожаемостта поставя страните в състояние на правна несигурност. Тя застрашава новия статус на детето. Втората е свързана с целевата насоченост на въвеждането на електронната система. Според мотивите на вносителите целта на системата е административно облекчение и централизация на избора⁷, а не въвеждане на нови основания за прекратяване на осиновяването. Можем да определим тези съображения като технически. Но те не са убедителни аргументи за унищожаемост. Третата причина е съдебният ред за извършване на осиновяването и осигуряването на най-добрия интерес на детето. Съгласно чл. 97, ал. 2 СК съдът допуска осиновяването само ако то е в интерес на детето. При определяне на този интерес съдът преценява ред обстоятелства – способността на осиновяващия да полага грижи, социално-битовите условия, с които разполага, евентуалните последици за детето, риск от причиняване на вреда или създаване на опасност и др. (§ 1, т. 5 ДР ЗЗакрД). Комитетът

⁵ Вж. по този въпрос мотивите на вносителите *Народно събрание* [онлайн] [прегледан на 12.04.2026]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164927>.

⁶ Димитрова, Г. (2014). *Прекратяване на осиновяването по българското семейно право*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 41.

⁷ Вж. мотивите на вносителите *Народно събрание* [онлайн] [прегледан на 12.04.2026]. Достъпен на: <https://www.parliament.bg/bg/bills/ID/164927>.

на ООН по правата на детето приема, че едни от най-важните обстоятелства, които решаващият орган трябва да прецени, са грижата за детето и неговата безопасност.⁸ Доколкото съдът е длъжен да прецени годността на осиновяващия⁹, щом е приел, че той е подходящ да осинови конкретно дете, притежава всички необходими качества и материални условия да полага грижи, много трудно може да бъде обоснована целесъобразността на унищожаваността на осиновяването поради липса на вписване на осиновителя. Както беше изложено, унищожаваността на осиновяването поставя страните в състояние на правна несигурност и представлява угроза за трайността на правоотношението и новия правен статус на детето. С цел защита на интереса на осиновения, а и на осиновителя, може да се препоръча законодателят да прецизира обхвата на последиците при липса на вписване. Уместно е да се предвиди, че само липсата на вписване на детето като субект, нуждаещ се от особена закрила, трябва да бъде основание за унищожаваност на осиновяването. Така се предотвратява компрометирането на стабилността на осиновяването, още повече че това се дължи на пропуск в регистрацията на осиновителя. Този пропуск следва да се счита за отстранен, защото съдът, допуснал осиновяването, е проверил годността на осиновителя и е установил, че тя е налице.

Библиография

Димитрова, Г. (2014). *Прекратяване на осиновяването по българското семейно право*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Ненова, Л. (2010). *Семейно право на Република България*. Книга втора. Нова редакция проф. д-р Методи Марков. Трето основно преработено и допълнено издание по новия Семейен кодекс от 2009 г. София: Софи–Р.

Общ коментар № 14 (2013 г.) на Комитета на ООН по правата на детето.

Цанкова, Ц., М. Марков, А. Станева, В. Тодорова и др. (2015). *Семеен кодекс. Приложен коментар*. София: Труд и право.

Нормативни актове:

Наредба № РД-06-46 от 4 ноември 2024 г. за реда за вписването, воденето, съхраняването, поддържането и функционирането на Националната електронна информационна система за пълно осиновяване (Обн. ДВ, бр. 97 от 15 ноември 2024 г., доп. ДВ, бр. 58 от 18 юли 2025 г., изм. и доп. ДВ, бр. 88 от 21 октомври 2025 г.).

Семеен кодекс (Обн. ДВ, бр. 47 от 23 юни 2009 г., последно изм. и доп. ДВ, бр. 115 от 30 декември 2025 г.).

⁸ Вж. Общ коментар № 14 (2013 г.) на Комитета на ООН по правата на детето, т. 53–79.

⁹ Ненова, Л. (2010). *Семейно право на Република България*. Книга втора. Нова редакция проф. д-р Методи Марков. Трето основно преработено и допълнено издание по новия Семейен кодекс от 2009 г. София: Софи–Р, 148.

FAILURE TO REGISTER IN THE NATIONAL ELECTRONIC INFORMATION SYSTEM FOR FULL ADOPTION AS GROUNDS FOR VOIDABILITY OF ADOPTION

Galina Dimitrova¹⁰

Abstract: This article examines the legislative amendments to the Family Code of December 2023, which introduced the National Electronic Information System for Full Adoption. The focus is on the discrepancy between the new requirements for the registration of adoptive *parents and adoptees* (Art. 82, para. 1 of the Family Code) and the *grounds for voidability* (Art. 106, para. 1 of the Family Code). This creates legal uncer-

tainty regarding the stability of the adoptee's new status. Two competing interpretations of the relevant provisions have been considered. It is argued that *de lege ferenda*, only the failure to register an adoption should render the adoption voidable.

Keywords: National Electronic Information System for Full Adoption, adoptee, adopter, full adoption, voidability

¹⁰ Associate Professor at the Faculty of Law, Sofia University "St. Kliment Ohridski", e-mail: gpetrovad@uni-sofia.bg.

РАЗСЛЕДВАНЕ НА ПРЕСТЪПЛЕНИЯ, ИЗВЪРШЕНИ ОТ НЕПЪЛНОЛЕТНИ ЛИЦА

Татяна Станкова¹

Резюме: В настоящата статия са разгледани спецификите на организация при разследването на престъпления, извършени от непълнолетни лица. Отчитайки специфичните цели на наказателния процес срещу непълнолетните и особените процесуални правила за разглеждане на дела за престъпления, извършени от тях, са изведени типичните следствени ситуации,

версии и действия по разследването. Базирайки се на процесуалните правила, всичко това е представено през призмата на познанията за криминалистичната методика за разследване на отделните видове престъпления.

Ключови думи: непълнолетни лица, престъпления, разследване, криминалистика

В предметния обхват на тези разследвания попадат всички престъпления, извършени от непълнолетни лица. Съгласно чл. 31, ал. 2 НК непълнолетните лица (навършили 14 години, но ненавършили 18 години) са наказателноотговорни, ако са могли да разбират своите действия и значението на деянието и да ръководят постъпките си. Възрастовите особености на тази категория лица обуславят прилагането на редица особени правила и специфична тактическа организация при разследването на престъпления, извършени от тях. Това, съобразно международните стандарти и норми в областта на правосъдието за деца², е продиктувано от особената грижа и отношение към децата поради това, че не са достигнали пълна физическа, психическа и социална зрялост.

Най-разпространените престъпления, извършвани от непълнолетни лица, са кражбите на имущество. Най-висок е делът на извършителите на кражби от магазини или други тър-

¹ Доктор по право, старши преподавател в Академията на МВР; хоноруван преподавател към департамент „Право“, Нов български университет, ел. поща: nrk3273@abv.bg.

² Конвенция на ООН за правата на детето от 1989 г. (чл. 40 признава правото на всяко дете, което е заподозряно, обвинено или признато за виновно в нарушаване на наказателния закон, да бъде третирано по начин, съвместим с чувството за достойнство и собствена стойност, който укрепва зачитането от детето на основните права и свободи на човека и който взема предвид възрастта му, необходимостта да се подпомага реинтеграцията му и поемането от него на конструктивна роля в обществото), Европейска конвенция за правата на човека (ЕКПЧ) и Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11.05.2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство (чл. 13 (2) задължава държавата да предприеме подходящи мерки, за да гарантира, че децата винаги получават отношение, което защитава достойнството им и е подходящо предвид възрастта им, степента им на зрелост и нивото им на разбиране и което е съобразено с евентуалните им специални потребности, включително евентуалните им затруднения в общуването).

говски обекти – 42% (1067 лица), следват кражбите от домове – 17,7% (448 лица) и джебчийски кражби – 5,2% (133 лица).³

1. Обстоятелства, които трябва да бъдат установени и доказани в хода на разследването на престъпления, извършени от непълнолетни лица

Делата за престъпления, извършени от непълнолетни, се характеризират с това, че основен обстоятелствата, произтичащи от конкретния състав на извършеното престъпление по НК, подлежат на доказване и тези, произтичащи от възрастта на извършителя.

1.1. Възраст на извършителя. За да може едно физическо лице да бъде субект на престъпление, то трябва към момента на неговото извършване *да е достигнало предвидената в закона възраст*. Тази възраст за непълнолетните е навършени 14 години, но ненавършени 18 години.

Съгласно чл. 387, ал. 1 НПК се събират доказателства за точната рождена дата на непълнолетния. В тази връзка законодателят е предвидил следните средства за установяване на това обстоятелство – обяснения на лицето; проверка и проучване на доказателства (актовете за гражданско състояние, други документи); медицинска експертиза (задължителна експертиза съгласно чл. 144, ал. 2, т. 6⁴ НПК). Когато експертизата не може да установи точната възраст, законодателят изрично е предвидил обвиняемият да се счита за непълнолетен⁵ (чл. 387, ал. 2, изр. 2-ро НПК).

1.2. Възможност непълнолетният извършител да разбира свойството и значението на деянието и да ръководи постъпките си. Това обстоятелство е функция на индивидуалното развитие и следва да бъде установено в хода на разследването за всеки отделен случай и поотделно за всеки непълнолетен извършител. Въпросът за психо-физическата и социалната зрялост на непълнолетния извършител, както към момента на извършване на престъплението, така и с оглед способността му правилно да възприема фактите, които имат значение за делото, и да дава обяснения за тях, подлежи на индивидуално изследване чрез експертиза.

Съгласно чл. 31, ал. 3 НК непълнолетните, на които деянието не може да се вмени във вина, се настаняват по решение на съда във възпитателно училище интернат или в друго подходящо заведение, ако това се налага от обстоятелствата на случая.

1.3. Други обстоятелства за непълнолетния. Съгласно чл. 387, ал. 1 НПК се събират доказателства за образованието, средата, условията, при които е живял непълнолетният, и доказателства дали престъплението не се дължи на влияние на пълнолетни лица. Изследването на всичките тези обстоятелства има за цел да установи първопричините и подбудите за престъпното поведение. Лицата в тази възраст са по-податливи на заблуда, зависимост, влияние от други хора и външни обстоятелства. Съществено значение за изграждането на личността в тази възраст имат семейната среда, образованието, близкото обкръжение и др. Тези фактори могат да окажат както положително, така и отрицателно въздействие върху развитието и поведението на непълнолетния. Основна задача на разследващите органи е да установят наличието на всички предпоставки, условия и фактори, довели до противоправното поведение на непълнолетния извършител. Това би имало зна-

³ Данните са за 2024 г. *Национален статистически институт, Република България* [онлайн] [прегледан на 9.02.2026]. Достъпен на: https://www.nsi.bg/file/28605/Crime2024_F59F6N4.pdf; <https://www.nsi.bg/statistical-data/155/498>.

⁴ нова – ДВ, бр. 48 от 2023 г., в сила от 1.09.2023 г.

⁵ Вж. разпоредбата на чл. 3 Директива 2016/800, която въвежда оборима презумпция за непълнолетие, а именно: когато не е сигурно дали лицето е навършило 18 години, то се приема за дете.

чение, от една страна, за наказателната му отговорност, а от друга, за индивидуализирания подход спрямо него в хода на разследването.

2. Особенности при образуване на досъдебното производство

2.1. Когато има законен повод и достатъчно данни за извършено престъпление от непълнолетен и не са налице предпоставките на чл. 61, ал. 1 НК, на основание чл. 212, ал. 1 НПК прокурорът с постановление образува досъдебно производство.

2.2. В неотложни случаи, когато това е единствената възможност за събиране и запазване на доказателства, досъдебно производство срещу непълнолетен извършител може да бъде образувано и със съставянето на протокола за първото действие по разследването на основание чл. 212, ал. 2 НПК. За това обстоятелство разследващият орган, извършил въпросното действие, е длъжен да уведоми прокурора незабавно, но не по-късно от 24 часа. Ако са налице предпоставките за прилагане на чл. 61, ал. 1 НК, прокурорът прекратява производството.

2.3. Съгласно чл. 61, ал. 3 НК, когато прокурорът реши да не се образува досъдебно производство или да прекрати образуваното досъдебно производство, той **изпраща преписката на комисията за налагане на възпитателна мярка**. Така на практика, в съответствие с чл. 78 НК, непълнолетният се освобождава от наказателна отговорност с прилагане на съответна възпитателна мярка.

3. Особенности при разследването

Гаранция за спазване на правата на детето в наказателното производство е специалният ред, предвиден в чл. чл. 385–395 НПК, по който се разглеждат делата за престъпления, извършени от непълнолетни⁶. Когато извършителят навърши пълнолетие, делата за престъпленията, извършени от него като непълнолетен, се разглеждат по общия ред (чл. 394, ал. 1 НПК). Ако непълнолетният е привлечен като обвиняем за деяние, извършено в съучастие с пълнолетен, делата не се разделят и производството се разглежда при спазване на особените правила, присъщи за непълнолетните извършители на престъпления⁷ (чл. 394, ал. 2 НПК).

Процесуалните правила за провеждане на разследване по дела за престъпления, извършени от непълнолетни, изискват създаване на специфична организация, която се изразява в следното:

3.1. Тези дела се разследват с предимство пред останалите дела (чл. 22, ал. 3 НПК). Това изискване е гаранция⁸ за разглеждането на делата в разумен срок с оглед възрастовите особености на обвиняемите. От това произтича приоритетно планиране на тези производства измежду другите и планиране на по-кратки срокове, в които разследването да се проведе. Затова е важно да се създаде добра организация между разследващия орган и прокурора, както и с всички останали участници.

⁶ По-подробно вж. Чинова, М., Г. Митов. (2021). *Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право*. София: Сиела, 650–658.

⁷ Постановление № 6/1975 г. на Пленума на ВС – когато делото се разглежда по общия ред поради извършване на престъплението от непълнолетен в съучастие с пълнолетен, следва да се спазват особените правила относно събирането на данни за личността на непълнолетния.

⁸ Чл. 13 (1) Директива 2016/800 изисква държавата да гарантира, че наказателните производства с участието на деца се разглеждат като такива с неотложен характер и им се обръща надлежно внимание.

3.2. Законът въвежда изискване делата да се провеждат *от разследващи органи и прокурори със специална подготовка* (чл. 385 НПК). Тази подготовка трябва да е в областта на правата на детето (относно подходящи техники за провеждане на разпит, общуване на език, пригоден за деца, и др.) или процесуалните органи да имат ефективен достъп до специализирано обучение (детската психология, детската педагогика и детската психиатрия)⁹. Тези специфични знания дават възможност за провеждане на разследване, съобразено с интелекта, когнитивните умения, емоционалната зрялост, физическото и психическо състояние на непълнолетния. По този начин се обезпечават неговите права и се смекчава травмиращият характер на производството.¹⁰

3.3. Производството се води със задължителното участие на защитник¹¹ (чл. 94, ал. 1, т. 1 НПК). Процесуалните органи са длъжни, при липса на упълномощен защитник, служебно да назначат такъв¹². Това изискване предполага организирането на всяко процесуално действие да се осъществява с осигуряване на явяването на защитника на обвиняемия¹³. Защитникът е длъжен да оказва правна помощ на непълнолетния обвиняем и да защитава по най-добрия начин интересите му в наказателното производство.

В производството право на участие имат родителите, попечителите или друго лице, което по закон полага грижи за непълнолетния, щом това е в неговия най-добър интерес и няма да затрудни производството (чл. 385а, т. 2 НПК). Тези лица имат право да получат информация за правата на непълнолетния в наказателното производство след привличането му като обвиняем. Тя се предоставя в писмен вид с цел да се гарантира справедливостта на производството и ефективното упражняване на правата на детето. В случаите, когато това не е в интерес на непълнолетния, посочените лица не могат бъдат намерени или самоличността им е неизвестна, тази информация се предоставя на друго пълнолетно лице, което е посочено от непълнолетния обвиняем и е одобрено от наблюдаващия прокурор. Когато непълнолетният не е посочил пълнолетно лице или посоченото лице не е одобрено от наблюдаващия прокурор, се информира дирекция „Социално подпомагане“ за определяне на социален работник, на когото да бъде предоставена информацията.¹⁴

⁹ Чл. 20 (1) Директива 2016/800 изисква държавата да гарантира, че служителите, които работят по дела, свързани с деца, преминават специализирано обучение на ниво, съобразено с контактите им с децата, относно правата на децата, подходящите техники за провеждане на разпит, детската психология и общуването на език, пригоден за деца.

¹⁰ Отсъствието на специална квалификация е основание за оспорване на съответните процедури или действия в тях като протекли или извършени от незаконен съдебен състав – в този смисъл вж. Решение № 114/30.10.2019 г. по в.н.ч.х.д № 408/2019 г. на ОС – Сливен.

¹¹ Детето има право на правна помощ във всички производства, засягащи негови права или интереси (чл. 15, ал. 8 от Закона за закрила на детето).

¹² В чл. чл. 25–30 от Закона за правната помощ са посочени редът и органите, определящи служебния защитник в наказателното производство.

¹³ Вж. ЕСПЧ, Дело *Panovits v. Cyprus*, жалба № 4268/04, 2008 г. относно нарушение на правото на защита в досъдебната фаза. Въпреки че бил непълнолетен, разпитът на жалбоподателя бил проведен без присъствието на законния му представител и без да е бил достатъчно добре информиран за правото му на процесуално представителство и правото му да мълчи. Самопризнания, получени при тези обстоятелства, били решаващи за обвинението срещу него и значително засегнали по-нататъшната защита в процеса.

¹⁴ В тази част процесуалният закон транспонира Директива 2016/800, където според чл. 4 (1) и чл. 5 на носителя на родителска отговорност/заместващ възрастен се предоставя във възможно най-кратки срокове информацията, която детето има право да получи относно неговите права.

3.4. В производството се прилагат мерки за гарантиране на личната неприкосновеност на непълнолетния. От това произтича **правото на медицински преглед**¹⁵ за оценка на общото му физическо и психическо състояние. Този преглед се извършва без забавяне по инициатива на компетентния орган, когато конкретни здравословни причини го налагат. Също и по искане на непълнолетния, на неговия защитник или на отговарящия за него. Резултатите от прегледа се вземат предвид при участието му в процесуалната дейност, включително и в действия за събиране и проверка на доказателства.

Особената грижа за емоционалното състояние на непълнолетния обвиняем предполага **защита на правото му на личен и семеен живот**. Това означава, че в хода на разследването не се разгласяват сведения за него и обстоятелствата по делото.¹⁶

3.5. Събират се сведения за личностните особености на обвиняемия. Това задължение произтича от чл. 385а, т. 4 НПК. След привличането му като обвиняем по делото се приобщава **характеристика за установяване на личностните особености на непълнолетния обвиняем**. Тя се изготвя от инспектор при детска педагогическа стая по местоживее на непълнолетния. С нейна помощ се установяват специалните потребности за закрила, образование, обучение и социална интеграция. Това подпомага индивидуалния подход спрямо непълнолетния и защитата на неговите права и интереси. Тази характеристика разкрива степента на емоционална и социална зрялост на непълнолетния, икономическото положение, социалната и семейната му среда, противоправни прояви и прилагани мерки, рискови фактори, свързани с обстоятелствата по делото. Ако елементите, върху които се базира личностната характеристика, се променят значително, държавата¹⁷ гарантира актуализирането ѝ през цялото производство¹⁸.

При необходимост може да бъде изискано от съответната дирекция „Социално подпомагане“ изготвянето на **социален доклад за семейната и социалната среда на непълнолетния**. Докладът се предоставя в 14-дневен срок и се счита за неразделна част от характеристиката.

Дългогодишната практика по разследването на такива престъпления е наложила сведения за личността на непълнолетния обвиняем да се събират чрез разпит на родителите му или близки, които го отглеждат, негови приятели, педагози от училището и други, които имат впечатления за него.¹⁹

3.6. Налагането на мерки за неотклонение е лимитирано, като приложимите мерки, съгласно чл. 386, ал. 1 НПК, са: 1) надзор на родителите или на попечителя; 2) надзор на администрацията на възпитателното заведение, в което непълнолетният е настанен; 3) надзор на инспектора при детска педагогическа стая или на член на местната комисия за борба с противообществените прояви на малолетните и непълнолетните; 4) задържане под стража.

¹⁵ Според чл. 8 Директива 2016/800 това право е основна процесуална гаранция. Наднационалните стандарти изискват държавата да ограничи по възможност инвазивността на прегледа и лечението. Това изискване не е изрично транспонирано и следва да залегне в практиката. Компетентният орган следва да положи изрични и документирани по случая усилия медицинските интервенции по отношение на дете да бъдат възможно най-щадящи.

¹⁶ Съгласно чл. 6 и чл. 8 ЕКПЧ съдебното решение се обявява публично, но пресата и публиката могат да бъдат отстранявани по време на целия или на част от съдебния процес, когато това се изисква от интересите на непълнолетните лица или за защита на личния живот на страните по делото.

¹⁷ Съгласно чл. 387, ал. 8 НПК компетентни са органът на досъдебното производство или съдът.

¹⁸ Чл. 7 (8) Директива 2016/800.

¹⁹ Методики за разследване на престъпления. Следствена практика (2006). Т. III. София: Национална следствена служба, 253.

Предаването на непълнолетния под съответния надзор се извършва срещу подписка, с която съответните лица и органи се задължават да упражняват възпитателен надзор върху непълнолетния, да следят за поведението му и да осигурят явяването му пред разследващите органи и съда. При виновно неизпълнение на поетите задължения на тези лица се налага глоба. Налагането на конкретната надзорна мярка следва да почива на сведения за личността на непълнолетния и да е резултат от задълбочена оценка за постигане на предписаната от закона цел.

Мярката за неотклонение задържане под стража се взема в изключителни случаи.²⁰ Тя не може да продължи повече от една година съгласно правилата на чл. 386, ал. 2 НПК. Явяването на непълнолетния обвиняем пред съда се осигурява незабавно от прокурора, който при необходимост може да постанови задържане на обвиняемия до 48 часа за довеждането му пред съда. За задържането се уведомяват родителите, попечителите или други лица, които по закон полагат грижи за обвиняемия. От това правило има изключение. Когато е нужно да се защити най-добрият интерес на непълнолетния или е налице неотложна необходимост, уведомяването се отлага за срок до 24 часа. Отлагането на това уведомяване се прилага с оглед на особените обстоятелства на всеки конкретен случай, като не надхвърля необходимото и не се основава само на вида или тежестта на извършеното престъпление. В този случай за задържането и за отлагането на уведомяването незабавно се уведомява Държавната агенция за закрила на детето.

4. Типични следствени ситуации

Като цяло следствените ситуации, при които извършителят на разследваното престъпление е непълнолетен, се явяват по-сложни от това извършителят да е пълнолетен. Това е обусловено от възрастовите особености на тази категория лица и произтичащите от това специфики във връзка с разследването на престъпленията, извършени от тях.

Предвид съществуващата информация за самоличността на непълнолетния извършител, типичните следствени ситуации условно могат да бъдат обособени в следните групи:

4.1. Непълнолетният извършител е заловен по време на извършване на престъплението или непосредствено след това. Основните задачи тук са свързани с установяване на съпричастността на извършителя към извършеното деяние и неговата възраст. За целта се извършват следните действия по разследването – оглед на местопроизшествието; освидетелстване/обиск на непълнолетния извършител; претърсване и изземване на мястото, където живее, или на други места, до които има достъп (например класната стая) и в които би могъл да укрие средството и предмета на престъплението и други обекти, свързани с извършеното престъпление; разпит на пострадалото лице, ако има такова, и на установените свидетели; разпознаване на непълнолетния извършител от пострадалия и от свидетели, очевидци на престъплението; назначаване на експертизи; разпит на извършителя и др. Установяват се и се разпитват законните представители на извършителя, неговите учители и приятели, събират са данни за неговата личност.

²⁰ Съгласно чл. 10 Директива 2016/800 държавата гарантира, че задържането на дете, по-специално задържането под стража на който и да е етап на производството, се налага само като крайна мярка и е ограничено до най-краткия подходящ срок, като надлежно се вземат предвид възрастта и индивидуалната ситуация на детето, както и конкретните обстоятелства по делото, а решението за задържане е мотивирано и подлежи на съдебен контрол. В допълнение влязлото в сила решение подлежи на периодично съдебно преразглеждане през разумни интервали от време, като контролът се упражнява служебно или по искане на детето, на адвоката му или на съдебен орган, различен от съд.

4.2. Непълнолетният извършител се укрива. При тази следствена ситуация събраните доказателства до голяма степен дават яснота за обстоятелствата по делото (евентуален извършител и обстоятелството, че той е непълнолетен, начин и средство на извършване, време, място, предмет), като определят и насоките на разследването. Същевременно укриването на непълнолетния не само създава опасност в процеса за събиране на доказателства, но и крие риск за неговия живот и здраве, които имат приоритетно значение.

При тази следствена ситуация основната задача пред разследването е установяване местонахождението на непълнолетния извършител. Типични действия в тази насока могат да бъдат: провеждане на претърсване и изземване на мястото, където живее, или на други места, до които има достъп и може да се укрие; разпит на законните представители на извършителя, на негови преподаватели и приятели; изискване на данни от предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги по реда на чл. 159а НПК и др.

4.3. Не са събрани достатъчно данни за самоличността на извършителя. Тази следствена ситуация се явява по-сложна от предходните, тъй като е налице предположение, че престъплението е извършено от непълнолетен. Обикновено основание за това може да са видът на престъплението (хулиганство), начинът му на извършване (проявена е дързост), предметите на посегателство (представяват интерес за деца), външните характеристики на извършителя (нисък ръст, много слабо телосложение) и др.

Ето и защо основните насоки на разследването тук са ориентирани към установяването на извършителя, което е възможно чрез изучаване на неговото материално и идеално отражение. Това може да бъде постигнато чрез следните действия: организиране и провеждане на оперативно-издирвателни мероприятия по „горещи“ следи; оглед на местопроезшествие; подробен разпит на свидетели очевидци, оценка на външните признаци на извършителя и начина му на действие; изземване на записи от охранителни камери; провеждане на съвместни действия с инспекторите при детска педагогическа стая; назначаване на експертизи; изискване на данни от предприятията, предоставящи обществени електронни съобщителни мрежи и/или услуги по реда на чл. 159а НПК и др.

5. Типични версии относно непълнолетната възраст на извършителя на разследваното престъпление

По своята същност тези версии представляват частни версии²¹. Изграждането им почива основно върху извършени предходни противообществени прояви и престъпления от определени непълнолетни лица, вида на разследваното престъпление, начина му на извършване, средството и предмета на престъплението, особеностите на пострадащото лице и външните характеристики на извършителя, установени при изучаване на неговото материално и идеално отражение²². Типични такива версии могат да бъдат, че извършителят е непълнолетно лице: 1) представляващо интерес за органи на МВР поради предходните си противообществени прояви и престъпни посегателства, извършвало и друг път такъв вид престъпление като разследваното; 2) представляващо интерес за органи на МВР поради

²¹ По-подробно вж. Михайлов, Г. (1999). *Криминалистика*. София: ИК „Свят. Наука“, 29; Боев, И. (2002). *Криминалистика*. София: Албатрос, 358–359; Цеков, Ц. (2006). *Криминалистика*. София: Сиела, 310–311; Бобев, К. (2021). *Криминалистика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 184; Кунчев, Й. (2021). *Курс по Криминалистика. Методология на криминалистическото познание*. Т. 2. София: Сиела, 321–322.

²² Пример за това са случаите с т.нар. „локали“ – младежи, облечени в тъмни и скъпи дрехи, нападащи без причина предимно деца и възрастни хора и нанасящи им побой. Има и случаи, в които влизат в скъпи магазини и със сила и заплаха вземат стоки оттам. Носят палки, ножове, боксове и спрейове. Някои от тях си слагат и маски. Обикновено го правят за развлечения, забавление и доказване пред групата.

предходните си противообществени прояви и престъпни посегателства, което за първи път извършва престъпление като разследваното; 3) което до момента няма противообществени и престъпни прояви, но е засичано в обкръжението на лица (непълнолетни и пълнолетни), представляващи интерес за органите на МВР.

Към този вид версии може да се отнесат и тези, изграждани с оглед броя на извършителите, особено когато се касае за престъпление, в чието извършване участие има повече от едно непълнолетно лице.

По-рядко би се издигнала версия, че извършителят е непълнолетно лице, което до момента няма противообществени и престъпни прояви, не е познато на органите на МВР и не е засичано в обкръжението на лица, към които те имат интерес.

6. Типични действия по разследването

При извършването на конкретни действия по разследването и при събирането и проверката на доказателства с тях следва да се отчитат особеностите, произтичащи от възрастта на извършителя и от специфичните цели на наказателния процес срещу непълнолетните. Това обуславя особеностите относно процесуалните и тактически правила, присъщи за отделните действия по разследването при дела за престъпления, извършени от непълнолетни.

6.1. Разпит на непълнолетен обвиняем

а) Разпитът на непълнолетен обвиняем *при необходимост се провежда с участие на педагог, психолог, лекар, притежаващ подходяща специалност, или друг специалист* (чл. 388, ал. 1 НПК). Ангажирането на тези лица, предвид специалната им компетентност, би спомогнало за най-правилното и ефективно протичане на разпита. Особено това важи в случаите, при които особеностите на психиката на непълнолетния изискват специален педагогически подход при задаване на въпросите и при правилното тълкуване и записване на отговорите.

На разпита *може да присъства и родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за него*. Възможността за тяхното присъствие е по решение на наблюдаващия прокурор, който преценява това да е в най-добрия интерес на непълнолетния и да не затрудни наказателното производство. Това е така, защото присъствието им може да има и обратен ефект, например ако непълнолетният не ги уважава или ако присъствието им го смущава.

Всичките тези горепосочени лица могат да поставят въпроси на непълнолетния обвиняем с разрешение на разпитващия орган и имат право да се запознаят с протокола за разпит и да направят бележки по точността и пълнотата на записаното в него.

б) Разпитът на непълнолетен обвиняем следва да се проведе възможно най-скоро след извършеното престъпление. По възможност да обхваща всички въпроси, по които непълнолетният може да даде обяснения, за да не се налага отново да бъде разпитван. Средата, в която ще се провежда разпитът, трябва да предразполага към доверие или да внушава авторитет с възможно по-малко присъстващи лица.

Препоръчан криминалистически метод във връзка с разпита на непълнолетен обвиняем е подробното му писмено планиране, обхващащо: определяне на най-подходящия тактически подход спрямо непълнолетния с оглед индивидуалните му особености; набелязване на последователността и начина на задаване на въпросите; преценка относно необходимостта от участието на родител или заместващ възрастен и др. Предварителното проучване на йерархичната структура на семейството би подпомогнало идентифицирането на подходящ заместващ възрастен, както и очертаването на възможните отношения на лоялност.

Информирането за правата е необходимо да следва предварително определена последователност, отчитаща приоритета на по-ключовите права, като се извършва по начин, който не претоварва детето с информация (скоростта да следва темповете на усвояване на информацията от детето, да се правят почивки)²³. Разпитващият орган трябва да се убеди, че то разбира предоставяната информация. Затова се препоръчва този етап от разпита да протича под формата на разяснителен диалог, в който непълнолетният се приканва да съобщи какво е разбрал, а не само да потвърди с „да/не“, като е добре и да присъства педагог, психолог или друг специалист.

През цялото време отношението на разпитващия към непълнолетния обвиняем следва да бъде неутрално, уважително, внушаващо доверие и спокойствие, провокиращо любопитството му към отговорите. В никакъв случай разпитът не трябва да се подчинява на стремежа за потвърждаване или отричане на предварително определена версия. Напротив – трябва да бъде подчинен на принципа на проверка на алтернативни хипотези/обяснения.

Разпитът трябва да се води на разбираем за непълнолетното лице език, съобразен с неговите познавателни умения и социален опит. Разпитващият следи през цялото време за последователността на разказа на обвиняемия, насочвайки вниманието му, че следва да разкаже всичко, което си спомня, дори и дребни детайли, които може да смята за маловажни, тъй като в тази възраст децата често се затрудняват да преценят значимостта на събитието за възрастните.

Свободният разказ на непълнолетния обвиняем не трябва да бъде прекъсван без особена нужда поради спецификите на способността му за съсредоточаване на вниманието. Въпросите за изясняване и допълване е препоръчително да се задават след приключване на свободния разказ. Въпросите, които му се задават, трябва да са отворени, давайки му възможност да изложи свободно своите обяснения. Поради дефицити на процесите на вземане на решение непълнолетните лица са значително по-уязвими на манипулативни тактики на разпит и рискове, свързани с недостовременно признаване на вина. Затова е добре да им се разясни, че е разрешено да коригират разпитващия, в случай че е възприел нещо от обясненията им погрешно, както и че е възможно някои от въпросите да ги затруднят, а ако има такива, да съобщят за тях.

в) Когато непълнолетният обвиняем е задържан или е обвинен за престъпление, за което се предвижда наказание не по-малко от десет години лишаване от свобода или по-тежко наказание, *при разпита му на досъдебното производство се изготвят звукозапис и видеозапис*²⁴ (чл. 388а НПК). Забраната за тяхното разгласяване е абсолютна, без да е дадена възможност на прокурора да разрешава с оглед правомощието му по чл. 198 НПК. Изготвянето на звукозапис и видеозапис не е задължително, ако на разпита на непълнолетния обвиняем са присъствали педагог, психолог, лекар, притежаващ подходяща специалност, или друг специалист и родител, попечител или друго лице, което по закон полага грижи за обвиняемия.

г) Оценката на обясненията²⁵ **на непълнолетния** не е лесна задача. Особено внимание трябва да се отделя на възможността му за точно възприемане и обясняване на обек-

²³ В този смисъл е и чл. 4 Директива 2016/800, съгласно който информацията (включително за обвинението и общите аспекти, свързани с хода на производството) се предоставя на прост и достъпен език, като се следва постъпателен подход и се избягва претрупването на детето с информация.

²⁴ Вж. Вучков, В. (2023). *Доказателствени средства в наказателното производство*. София: Сиела, 391–394.

²⁵ По-подробно вж. Видолов, И. (2025). *Способи на доказване в наказателното производство*. София: Сиела, 308–313.

тивните факти в тяхната взаимовръзка и взаимозависимост. Децата дават по-неточни изявления поради психологическата си незрялост или възрастовите особености²⁶. Затова е от значение да се отчете тяхното психическо, умствено и интелектуално развитие. Важно е чрез разпита да се изяснят въпросите за целите и мотивите на деянието, за причините, довели до неговото извършване, както и за субективното отношение на непълнолетния към вече извършеното. Всичко това следва да бъде отразено в протокола за неговия разпит, включително и ако изразява съжаление за постъпката си.

Разпитващият следва да обърне внимание дали обясненията не са в резултат на отрицателното въздействие на недобросъвестни лица, поради което да са неверни. Също така, ако установи противоречия в обясненията, да изясни причините за това, като например дали не поема вината на други лица, дали не се стреми да се представи за „герой“ и др.²⁷

6.2. Назначаване на експертизи

Способността на непълнолетния обвиняем да разбира свойството и значението на извършеното и да ръководи постъпките си се установява чрез назначаването на **съдебнопсихиатрична експертиза**, която е задължителна съгласно чл. 144, ал. 2, т. 3 НПК²⁸. Почти винаги тя се назначава **комплексно със съдебнопсихологична експертиза**.

При непълнолетен обвиняем в предмета на тази експертиза се включва и изследване дали извършеното се дължи на увлечение, или лекомислие. Това е продиктувано от разпоредбата на чл. 61, ал. 1 НК, според която по отношение на непълнолетен, извършил поради увлечение или лекомислие престъпление, което не представлява голяма обществена опасност, прокурорът може да реши да не се образува или да прекрати образуваното досъдебно производство, а съдът да реши да не бъде предаван за съдене или да не бъде осъден, ако спрямо него могат да се приложат успешно възпитателни мерки по Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните.

Съгласно чл. 78 НК в случаите, посочени в чл. 61, непълнолетният може да бъде освободен от наказателна отговорност с прилагането на съответна възпитателна мярка, като е без значение дали разпоредбата вече е прилагана спрямо същото лице, дори многократно, или пък то има предишни осъждания. Въпросът дали са налице предпоставките на чл. 61 НК, се решава конкретно за всеки отделен случай и поотделно за всеки непълнолетен с оглед на данните за личността му, на престъплението, което е извършил, и неговата обществена опасност, като се вземат предвид тежестта му, последиците от него, времетраенето на престъпната дейност, броят на престъпните прояви и др.

Не са редки и случаите, в които на вече пълнолетно лице се назначава експертиза за установяване на вменяемостта му към датата на извършване на деянието, тъй като тогава е бил непълнолетен.²⁹

²⁶ Ceci, S., M. Bruck (1994). Suggestibility of the Child Witness: A Historical Review and Synthesis. *Psychological Bulletin*, 113(3), 403–439.

²⁷ Вж. Пушкарлова, И., Д. Гитева, Г. Кирилов, В. Борова, Д. Манев (2023). *Детска пътека. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление* [онлайн]. Стара Загора: Кота, 108–115 [прегледан на 11.02.2026]. Достъпен на: https://chrdri.net/sites/default/files/rukovodstvo_detska_puteka.pdf.

²⁸ Пропускът да се установи с експертиза способността на непълнолетния обвиняем да разбира свойството и значението на извършеното и да ръководи постъпките си е съществено процесуално нарушение, водещо до отмяна на постановената присъда – Решение № 89/7.04.2016 г. по н. д. № 15/2016 г. на ОС – Плевен.

²⁹ *Методики за разследване на престъпления...*, 247.

6.3. Оглед на местопроизшествие

При огледа на местопроизшествие във връзка с разследването на престъпления, извършени от непълнолетни, следва да се обръща внимание на следи, които сочат за проявена дързост, сръчност, хаотичност в действията, присъщи за лицата в млада възраст. Също така и на такива, сочещи за действия от лице с нисък ръст или с много слабо телосложение.

При извършване на кражби и грабежи следва да се отчита, че непълнолетните често посягат върху определени предмети, като спортни дрехи, принадлежности и вещи, представляващи интерес за тях, с оглед на интелектуалното и психическо им развитие: например от определена скъпа марка; мобилни апарати; накити и часовници; велосипеди; козметични продукти; спиртни напитки, цигари и алкохол; храна за пряка консумация и др. Присъщо за непълнолетните извършители е и да отнемат вещи, които не са толкова ценни и скъпи, а в същото време по-ценни и с по-голяма стойност да са налични на местопроизшествието, на което обстоятелство задължително трябва да се обърне внимание.

6.4. Претърсване и изземване

Претърсване и изземване се извършва най-често в дома на родителите на непълнолетния или на законния му представител, където той живее. Възможно е обект на претърсване да е класната стая или друга стая в училището, общежитие или др. Често се установяват данни за това, че средството или предметът на престъплението се намират при негови приятели, най-често деца, които изобщо не подозират за извършеното престъпление, но е възможно и да са съучастници в деянието.

При претърсването и изземването се обръща внимание и на вещи, които биха могли да бъдат обект на друго престъпление извън разследваното (например наличието на ценни предмети, на скъпи дрехи, неотговарящи на социалното положение на непълнолетния извършител и семейството му; голям брой еднородни предмети; наличието на забранени от закона или поставени под специален разрешителен режим обекти).

Претърсването в дома на непълнолетния обвиняем следва да се използва и за установяване на условията, в които живее. Тези обстоятелства е добре да бъдат посочени в протокола за това действие по разследването³⁰.

При *обиска* на непълнолетен извършител на престъпление не трябва да се употребява излишно насилие и да се извършват действия извън необходимите за събирането на доказателства.³¹

В съответствие с разпоредбите на чл. 385а, т. 5 и чл. 163, ал. 5 НПК, когато при извършването на тези действия бъдат разкрити обстоятелства от личния и семеен живот на непълнолетния, е недопустимо те да бъдат разгласявани.

В България, съобразно международните стандарти и норми в областта на правосъдието за деца, отчитайки спецификите във възрастта на младите хора, е видно, че са налице особени правила при организацията на разследването и тактиката на провеждане на процесуалните действия спрямо непълнолетните извършители на престъпления, отклонение от общите такива в НК и НПК. Те са насочени към защита на интересите на детето и неговото развитие в съответствие с възрастовите особености на непълнолетните. Целта е да се постигне справедлив процес за лицата, които не са достигнали пълна физическа, психическа и социална зрялост, както и да бъдат превъзпитани и да се насърчи тяхната реинтеграция в обществото.

³⁰ Вж. Вучков, В. Цит. съч., 358–362.

³¹ Методики за разследване на престъпления..., 263.

Библиография

- Бобев, К. (2021). *Криминалистика*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Боев, И. (2002). *Криминалистика*. София: Албатрос.
- Видолов, И. (2025). *Способи на доказване в наказателното производство*. София: Сиела.
- Вучков, В. (2023). *Доказателствени средства в наказателното производство*. София: Сиела.
- Кунчев, Й. (2021). *Курс по криминалистика. Методология на криминалистическото познание*. Т. 2. София: Сиела.
- Методики за разследване на престъпления. Следствена практика* (2006). Т. III. София: Национална следствена служба.
- Михайлов, Г. (1999). *Криминалистика*. София: ИК „Свят. Наука“.
- Национален статистически институт, Република България* [онлайн] [прегледан на 11.02.2026]. Достъпен на: https://www.nsi.bg/file/28605/Crime2024_F59F6N4.pdf; <https://www.nsi.bg/statistical-data/155/498>.
- Пушкарова, И., Д. Гитева, Г. Кирилов, В. Борова, Д. Манев (2023). *Детска пътека. Ръководство за професионалисти при контакт с деца в риск от насилие, пострадали, свидетели или извършители на престъпление* [онлайн]. Стара Загора: Кота, 108–115 [прегледан на 11.02.2026]. Достъпен на: https://chrdri.net/sites/default/files/rukovodstvo_detska_puteka.pdf.
- Цеков, Ц. (2006). *Криминалистика*. София: Сиела.
- Чинова, М., Г. Митов. (2021). *Кратък лекционен курс по наказателнопроцесуално право*. София: Сиела.
- Ceci, S., M. Bruck (1994). Suggestibility of the Child Witness: A Historical Review and Synthesis. *Psychological Bulletin*, 113(3), 403–439.

Съдебна практика

- ЕСПЧ, дело *Panovits v. Cyprus*, жалба № 4268/04.2008 г.
 Постановление № 6/1975 г. на Пленума на ВС.
 Решение № 89/7.04.2016 г. по н.д. № 15/2016 г. на ОС – Плевен.
 Решение № 114/30.10.2019 г. по в.н.ч.х.д № 408/2019 г. на ОС – Сливен.

Нормативни актове

- Директива (ЕС) 2016/800 на Европейския парламент и на Съвета от 11 май 2016 г. относно процесуалните гаранции за децата, които са заподозрени или обвиняеми в рамките на наказателното производство
- Европейска конвенция за правата на човека
- Закон за закрила на детето, обн. ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 54 от 4.07.2025 г.
- Закон за правната помощ, обн. ДВ, бр. 79 от 4.10.2005 г., в сила от 1.01.2006 г., посл. доп. ДВ, бр. 18 от 1.03.2024 г.
- Конвенция на ООН за правата на детето от 1989 г.
- Наказателен кодекс, обн. ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г., в сила от 1.05.1968 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 115 от 30.12.2025 г.
- Наказателно-процесуален кодекс, обн. ДВ, бр. 86 от 28.10.2005 г., в сила от 29.04.2006 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 97 от 14.11.2025 г.

INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED BY MINOR AGE PERSONS

Tatyana Stankova³²

Abstract: This article examines the specifics of organization in the investigation of crimes committed by minor age persons. Taking into account the specific objectives of criminal proceedings against minors and the special procedural rules governing cases involving crimes committed by them, typical investigative situations, investigative hy-

potheses, and investigative actions have been identified. In accordance with the applicable procedural rules, all these issues are examined from the perspective of the forensic methodology for investigating specific types of crimes.

Keywords: minor age persons, crimes, investigation, forensic science

³² PhD in Law, Senior Lecturer at the Academy of the Ministry of the Interior; Part-time Lecturer, Law Department of New Bulgarian University, e-mail: npk3273@abv.bg.

ИКОНОМИЧЕСКАТА ЦЕНА НА КОРУПЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ (2013–2023): СРАВНИТЕЛЕН КРИМИНОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА КОРУПЦИЯТА И ИКОНОМИЧЕСКАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Антони Христов¹

Резюме: Настоящото изследване разглежда икономическото въздействие на корупцията върху БВП на глава от населението в България за периода 2013–2023 г. Използвайки панелни данни за 11 държави членки на ЕС, анализът прилага двупосочен модел с фиксирани ефекти за оценка на връзката между корупцията и икономическите показатели, като същевременно се контролират макроикономическите и

институционалните фактори. Резултатите са съпоставени с изчисленията на база публични данни вреди вследствие на обществената икономическа престъпна дейност на територията на Република България за изследвания период.

Ключови думи: криминология, корупция, икономическа престъпност, вреди, статистически анализ

Активното гражданско общество играе ключова роля в успешното противодействие на корупцията. Именно наличието или липсата на достатъчен граждански надзор може да превърне конкретен антикорупционен механизъм в успешен или несъстоятелен.

Първата стъпка към активизиране на гражданите в борбата с корупцията е ясно да бъде демонстрирано какви са негативните ефекти от нея, изразени в социален, икономически, политически и институционален план.

Целта на настоящото изложение е да покаже каква е приблизителната икономическа цена, която всички, които живеят и работят на територията на страната ни, плащат вследствие на нивата на корупция в България.

За да бъде примерът още по-нагледен, по-долу е проведен сравнителен анализ на т.нар. икономическа цена на корупцията и тази на икономическата престъпност в България.

Тук е моментът да се посочи, че не разполагам със задълбочени познания в областта на статистиката, поради което на места в изложението може да не са ползвани най-подходящите специфични термини или въобще да не са ползвани такива. Ще се радвам получените резултати и методът им на получаване да бъдат подложени на професионална оценка, за да бъде иницирирана последваща дискусия с извеждане на практически резултати.

¹ Доктор по криминология, прокурор в Софийската районна прокуратура, ел. поща: atthristov@gmail.com.

1. Имуществени вреди от икономическата престъпност в България за периода 2013–2023 г.

1. Методология

Изчисленията на имуществените вреди от икономическата престъпност в България се базират на статистическите данни, ежегодно публикувани от МВР².

Наличните данни за периода 2013–2023 г. за вреди от икономическа престъпност (в хиляди левове) са събрани и е получен общ резултат, който за целите на проучването е разделен на средния брой на населението в България за изследвания период.

По този начин са изчислени имуществените вреди средно на човек от населението на страната за периода 2013–2023 г., настъпили вследствие на регистрираната и разкрита икономическа престъпност.

Следва да се отбележи, че методологията се характеризира с някои ограничения.

На първо място, посоченият в ежегодната статистика на МВР размер на имуществените вреди от икономическа престъпност в България е резултат единствено от регистрираните и разкритите от МВР престъпления, т.е. тези, за които органите на реда са били сигнализирани и по които впоследствие е установен извършител. За изследвания период тези престъпления (т.нар. икономически) са средно 5614 на брой. Твърде вероятно е действително извършените престъпления да са значително повече от регистрираните, а само част от последните (в диапазона около 30–32%) са с установен извършител. За същия период средният показател на всички регистрирани в страната престъпления (както и противообществени прояви) е 11 820 на брой, но причинените от тях имуществени вреди не попадат в статистиката.

На второ място, считано от 2019 г., като част от икономическата престъпност са включени вредите от същински корупционни престъпления, престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив и злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив. За целите на настоящото проучване причинените от тези категории престъпления имуществени вреди следва да бъдат извадени от тази категория, доколкото спадат към сравняваните корупционни вреди. Това не е сторено обаче, тъй като за годините, предхождащи 2019 г., тези категории престъпления не са били отчитани отделно. Подобна лимитация не би следвало да се отрази съществено на получените резултати, доколкото причинените от тези престъпления имуществени вреди представляват незначителна част от общия резултат.

2. Интерпретация на резултатите

В табличен вид извадените от представената статистика данни изглеждат по следния начин:

Година	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Общо
Вреди икономическа престъпност (в хиляди лева)	115 942	148 570	62 980	77 952	40 188	28 233	164 255	93 257	31 670	78 571	67 970	1 748 903
Вреди същински корупционни престъпления							1	10	10	5	1	27
Престъпления на длъжностни лица с вероятен корупционен мотив							2365	1521	926	36	18 531	23 379
Злоупотреба със служебно положение на длъжностни лица и престъпления на недлъжностни лица с вероятен корупционен мотив							5399	5249	1043	1954	6687	20 332
Брой разкрити престъпления	6 942	6 333	5 756	6 709	5 879	6 046	5 455	5 089	5 186	3556	4802	
Регистрирани престъпления (вкл. и противообществени прояви)	12 336	11 452	11 983	12 161	12 912	12 023	12 068	11 240	11 108	11 642	11 100	

² Относно данните вж. *Годишен бюлетин полицейска статистика/Министерство на вътрешните работи* [онлайн] [прегледан на 1.04.2026]. Достъпен на: <https://www.mvr.bg/programni-dokumenti-otcheti-analizi/statistika/godisen-buletin-policeyska-statistika>.

Общият размер на причинените от икономическата престъпност вреди възлиза на 1 748 903 000 лева, или около 894 199 905 евро за изследвания период. Разделен на средната величина на населението в България за периода, размерът на причинените вреди възлиза на 128,82 евро на глава на населението за целия изследван период.

II. Икономическа цена на корупцията

1. Методология

За изчисляване на икономическата цена на корупцията за целта на настоящото изложение ще бъде изследвана връзката между нивата на корупция, изразена чрез агрегиран световнопризнат индекс (CPI), и икономическата продуктивност, изразена чрез темпа на растеж на продуктивността, измерена в БВП на глава на населението. Корелацията между двете величини е теоретично обоснована, като за пръв път е изследвана през 1995 г.³ Впоследствие е подкрепена и по емпиричен начин.⁴

Настоящото проучване оценява икономическите разходи на корупцията за България, като използва сравнителен панел от 11 държави от ЕС за периода 2013–2023 г. Тези държави са Полша, Унгария, Гърция, Хърватия, Латвия, Словакия, Румъния, Италия, Литва, Чешката република и България. Изброените държави са групирани съобразно подхода, описан в проучване на РАНД – Европа, чрез използване на многовариантен статистически клъстерен анализ⁵. Анализът показва сходства между институционалните характеристики на посочените държави и установените нива на корупция в тях.

Работната хипотеза в използвания подход е, че държавите членки с по-високи нива на корупция се доближават до нивото на корупция на най-добре представящите се в своята група. В рамките на групата страната с най-добри резултати служи като бенчмарк, т.е. като стандарт. В конкретния случай Литва има най-висок среден индекс за възприятие на корупцията (CPI) за изследвания период (59,54 точки), като всички останали страни ще се доближат до това ниво, но няма да го нахвърлят. Предимството на този сценарий в сравнение например с по-често използвания като стандарт резултат на най-добре представящата се страна в ЕС или дори в света е, че в настоящия случай се сравняват страни, които имат сходни институционални условия.

Зависимата променлива в предложения модел е естественият логаритъм от БВП на глава от населението (в евро)⁶. Корупцията се измерва чрез Индекса за възприятие на корупцията (CPI) на Transparency International, който се ползва с репутацията на един от най-надеждните агрегирани индекси за измерване на корупцията.

³ Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681–712.

⁴ Podobnik, B. J. Shao, D. Njavro, P. C. Ivanov, H. E. Stanley (2008). Influence of Corruption on Economic Growth Rate and Foreign Investment. *The European Physical Journal*, 63(4), 547; Göktürk, E., H. S. Yalçinkaya (2020). The Investigation of Relationship between Corruption Perception Index and GDP in the Case of the Balkans. *International Journal of Management Economics and Business*, 16(4), 910–923. Gründler, K., N. Potrafke (2019). Corruption and Economic Growth: New Empirical Evidence. *European Journal of Political Economy*, vol. 60, 1–14.

⁵ The Cost of Non-Europe in the Area of Organised Crime and Corruption. Annex II – Corruption (2016). *European Parliament* [online] [viewed 1.04.2026]. Available from: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2016\)579319](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2016)579319).

⁶ По отношение на променливите са ползвани данни, публикувани от Евростат, НСИ, The Heritage Foundation, The Quality of Government Institute 2025 Standard Dataset.

Базовата спецификация използва двупосочен панелен модел с фиксирани ефекти, контролиращ ненаблюдавана хетерогенност, специфична за отделните страни, както и общи временни шокове (например пандемията от COVID-19, обявена в началото на 2020 г.).

Моделът е изразен чрез формулата:

$$\ln(GDP_{it}) = \alpha + \beta Corruption_{it} + \mu_i + \lambda_t + X_{it}\gamma + \varepsilon_{it}$$

Където:

- i – държава
- t – година
- μ_i – фиксирани ефекти за страната
- λ_t – фиксирани ефекти за годината
- X – контроли (инфлация, популация и т.н.) за конкретна страна в конкретна година

Моделът включва стандартни макроикономически и институционални контроли: инфлация, приток на преки чуждестранни инвестиции, икономическа свобода, почтеност на правителството, свобода на пресата и човешки капитал (брой население и завършили висше образование (бакалавър, магистър и приравнени на тях като дял от населението). Стандартните грешки са групирани на ниво страна, за да се отчете серийната корелация и хетероскедастичността.

В табличен вид осреднените данни за изследвания период изглеждат по следния начин:

Coutry	Year	Avg. CPI	Avg. Inflation (%)	Avg. FDI net inflows (% of GDP)	Avg. Economic Freedom Index	Avg. Government integrity	Avg. Freedom of press	Avg. Population	Avg. Total Graduates	Avg. Graduates as a % of total population	Avg. Eurostat GDP per capita (current prices) In euro
Poland	2013-2023	58,63	3,44	3,55	75,75	57,26	75,74	37710856	470057	0,0124	13521,82
Hungary	2013-2024	46,63	4,71	14,21	66,3	47,17	69,39	9735116	72804	0,0076	13970
Greece	2013-2025	46,72	1,07	3,83	57,05	50,57	67,5	10736014	71492	0,0067	16725,45
Croatia	2013-2026	48,54	2,46	3,84	62,17	61,13	71,92	4040515	33758	0,0084	13390,91
Latvia	2013-2027	57,09	3,53	3,6	71,45	51,82	80,41	1944107	12193	0,0063	15069,09
Slovakia	2013-2028	50,63	3,2	1,95	67,45	47	82,43	5435331	46812	0,0086	16990,91
Romania	2013-2029	45,45	3,66	2,77	67,39	45,95	74,24	19529428	130618	0,0067	10892,73
Italy	2013-2030	50,27	1,9	1,19	62,54	50,28	73,74	59837137	403012	0,0067	30162,73
Lithuania	2013-2031	59,54	3,92	3,55	74,71	60,36	80,71	2871246	27513	0,0095	16718,18
Czech Republic	2013-2032	54,81	3,91	3,68	73,17	56,14	82,25	10591319	79527	0,0075	20536,36
Bulgaria	2013-2033	42,54	2,7	3,68	68,13	41,9	62,12	6941250	53572	0,0077	9023,64

За да се отчете потенциалната обратна причинно-следствена връзка между нивата на БВП на глава на населението и корупцията, последната е забавена с една година в спецификация за устойчивост. Устойчивостта и статистическата значимост на забавения коефициент на CPI подкрепят причинно-следствената интерпретация от корупция към БВП, а не обратното.

След това са измерени количествено икономическите разходи на корупцията, като е използван сравнителен анализ. Средният CPI резултат на България за изследвания период се сравнява с този на най-добре представящата се страна в извадката (Литва) за същия период. Оценената разлика в корупцията се превръща в загуби на БВП на глава от населението, като се използва коефициентът на регресия, което дава статистически значими оценки на загубите на доходи, дължащи се на корупцията.

Всички променливи са измерени на ежегодна база и се хармонизирани, за да се гарантира съпоставимостта между страните. Обобщените статистически данни са изчислени въз основа на наблюденията за отделните страни и години, а всички източници на данни се използват широко в емпиричните проучвания за корупцията и икономическите резултати.

Всички иконометрични оценки са проведени в статистическата програма R.

Вследствие на това е получен коефициент: $\text{cpi} = -0.0109$ ($p < 0.001$)

В модела индексът за възприятие на корупцията (CPI) е скалиран така, че по-високите стойности показват по-ниско възприятие на корупцията. Съответно отрицателен коефициент на CPI означава, че увеличаването на корупцията (т.е. понижаването на CPI) е свързано с по-ниски нива на БВП на глава от населението.

В този смисъл моделът предполага, че увеличение на корупцията с една единица се свързва с 1,09% спад на БВП на глава от населението при равни други условия.

За целите на сравнителния анализ разликите в резултатите по CPI се тълкуват като разлики в нивото на корупция спрямо страната, използвана за стандарт (Литва). Оценените коефициенти се прилагат към тези разлики, за да се измерят количествено предполагаемите загуби на доходи.

2. Интерпретация на резултатите

В тази част от изложението ще бъдат интерпретирани емпиричните резултати, получени от панелната регресия, която оценява връзката между корупцията и икономическите резултати. Основните констатации сочат статистически и икономически значима връзка между корупцията и нивата на доходите.

Резултатите последователно сочат, че по-високите нива на корупция са свързани с по-нисък БВП на глава от населението. Важно е, че тази връзка се запазва и след отчитане на ненаблюдавани специфични за страната характеристики, общи временни сътресения и потенциална обратна причинно-следствена връзка.

Оцененият коефициент на CPI е отрицателен и статистически значим на ниво над 1%. Количествено резултатите показват, че едноточково влошаване на резултата на CPI е свързано с 1,09% спад на БВП на глава от населението в дадена страна за конкретен период при постоянни други фактори. Тази величина е значима, особено предвид относително малката годишна вариация на CPI сред държавите членки на ЕС.

Включването на фиксирани ефекти за отделните страни гарантира, че резултатите не се дължат на постоянни разлики между страните като географско положение, историческо развитие или дългогодишни институционални характеристики. Фиксираните ефекти за годината допълнително контролират общите шокове, засягащи едновременно всички страни, включително последиците от дълговата криза в еврозоната, пандемията от COVID-19 и скока на инфлацията след 2021 г. В резултат на това изчисленият коефициент на CPI отразява ефекта от промените в корупцията в рамките на страните, а не разликите между страните.

Сред контролните променливи индексът на икономическата свобода показва положителна и статистически значима връзка с БВП на глава от населението, което е в съответствие с теоретичното очакване, че по-пазарно ориентираната и предвидима институционална среда подкрепя по-високи нива на доходите. Други контролни променливи, включително инфлацията, притокът на преки чуждестранни инвестиции, свободата на печата и човешкият капитал показват очакваните признаци, но като цяло не са статистически значими в базовата спецификация.

Тази липса на значимост не трябва да се тълкува като доказателство, че тези фактори са маловажни. В двупосочна рамка с фиксирани ефекти голяма част от дългосрочните колебания в такива променливи се абсорбират от фиксираните ефекти и само краткосрочните промени в рамките на страната допринасят за идентифицирането. Предвид относително малкия размер на извадката и структурния характер на много институционални показатели ограничената статистическа значимост е очаквана.

Variable	Coefficient	Std. Error	Significance
CPI	-0.0109	0.0030	***
Inflation	-0.0054	0.0048	
FDI inflows	0.0007	0.0006	
Economic freedom	0.0160	0.0052	**
Government integrity	-0.0020	0.0011	.
Freedom of press	0.0027	0.0014	.
Graduates share	-10.02	5.33	.

Едноточково влошаване на резултата на CPI е свързано с приблизително 1,09 % спад на БВП на глава от населението

Ключова загриженост в емпиричните проучвания относно корупцията и доходите е обратната причинно-следствена връзка: по-високите нива на доходите могат сами по себе си да доведат до по-ниско възприемане на корупцията, а не корупцията да повлияе на доходите. За да се отговори на тази загриженост, спецификацията за устойчивост замества актуалния CPI с неговото едногодишно закъснение.

Коефициентът на забавения CPI остава отрицателен и статистически значим на ниво 1%, с величина, подобна на базовата оценка. По-конкретно еднопроцентно влошаване на CPI през година $t-1$ се свързва с приблизително 0,84% намаление на БВП на глава от населението през година t . Устойчивостта на ефекта, когато корупцията е забавена, предоставя силни доказателства, че промените в корупцията предшества промените в доходите, което подкрепя причинно-следствената интерпретация от корупция към икономически резултати.

Стабилността както на знака, така и на величината на коефициента в базовите и забавените спецификации укрепва увереността в основния резултат.

Variable	Coefficient	Std. Error	Significance
CPI ($t-1$)	-0.0084	0.0024	***
Inflation	-0.0032	0.0035	
FDI inflows	0.0007	0.0004	.
Economic freedom	0.0162	0.0108	
Government integrity	-0.0020	0.0017	

Variable	Coefficient	Std. Error	Significance
Freedom of press	–0.0019	0.0016	
Graduates share	–8.14	6.38	

Връзката между корупцията и доходите остава статистически значима, когато корупцията е забавена, което подкрепя причинно-следствената интерпретация.

Освен статистическата значимост, изчисленият коефициент предполага значителни икономически разходи, свързани с корупцията. За да се измерят количествено тези разходи, е извършен сравнителен анализ, при който средният индекс на корупцията на всяка страна е сравнен с този на най-добре представящата се страна от извадката. Литва е използвана като еталон поради постоянно високите си резултати по индекса на корупцията през периода на извадката.

За България средният индекс на корупция за периода 2013–2023 г. е с около 17 пункта по-нисък от този на Литва. Прилагането на изчисления коефициент на корупцията предполага, че тази разлика в корупцията е свързана със загуба на доходи от около 14% от БВП на глава от населението. В парично изражение това съответства на годишна загуба от около 2100 евро на човек въз основа на БВП на глава от населението на България за 2023 г.

Country	Avg. CPI (2013–2023)	Benchmark CPI (LT)	CPI Gap	GDP pc loss (%)	GDP pc 2023 (€)	Loss per capita (€)
Bulgaria	42.55	59.55	17.0	14.3%	14,660	≈ 2,100

Този показател илюстрира, че дори умерени и устойчиви разлики в корупцията в рамките на ЕС са свързани със значителни разлики в доходите. Мащабът на изчисленияте загуби подчертава значението на контрола върху корупцията не само като цел на управлението, но и като ключов компонент на политиката за икономическо развитие.

Като цяло резултатите предоставят последователни доказателства, че корупцията оказва отрицателно и икономически значимо влияние върху БВП на глава от населението в страните от ЕС. Връзката е устойчива и се запазва при модел на забавяне, предназначен да провери обратната причинно-следствена връзка.

Като цяло емпиричните данни подкрепят мнението, че намаляването на корупцията не е само институционална или етична цел, но и икономически ефективна стратегия със значителен потенциал за възвръщаемост по отношение на растежа на доходите и конвергенцията в рамките на Европейския съюз.

III. Заключение

Интерпретацията на изложените по-горе резултати говори сама за себе си.

Въз основа на тях може да бъде сторен аргументиран извод за това, че вредите от корупция в България само за година надвишават общите вреди на цялата икономическа пресъпнатост за изследвания период с над 16 пъти.

Поради това компетентните органи следва да положат допълнителни усилия в превенцията на корупцията и корупционната престъпност чрез разработване и прилагане на работещи превантивни механизми за ограничаване на социално негативното явление.

Библиография

Göktürk, E., H. S. Yalçinkaya (2020). The Investigation of Relationship between Corruption Perception Index and GDP in the Case of the Balkans. *International Journal of Management Economics and Business*, 16(4), 910–923.

Gründler, K., N. Potrafke (2019). Corruption and Economic Growth: New Empirical Evidence. *European Journal of Political Economy*, vol. 60, 1–14.

Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 110(3), 681–712.

Podobnik, B. J. Shao, D. Njavro, P. C. Ivanov, H. E. Stanley (2008). Influence of Corruption on Economic Growth Rate and Foreign Investment. *The European Physical Journal*, 63(4), 547.

The Cost of Non-Europe in the Area of Organised Crime and Corruption. Annex II – Corruption (2016). *European Parliament* [online] [viewed 1.04.2026]. Available from: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2016\)579319](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2016)579319).

THE ECONOMIC COST OF CORRUPTION IN BULGARIA (2013–2023): A COMPARATIVE CRIMINOLOGICAL ANALYSIS OF CORRUPTION AND ECONOMIC CRIME

Antoni Hristov⁷

Abstract: This study examines the economic impact of corruption on GDP per capita in Bulgaria for the period 2013–2023. Using panel data for 11 EU member states, the analysis employs a two-way fixed-effects model to assess the relationship between corruption and economic indicators, while controlling for macroeconomic and institutional

factors. The results are then compared with the damages calculated on the basis of publicly available data on economic crimes committed in the Republic of Bulgaria during the specified period.

Keywords: criminology, corruption, economic crime, damages, statistical analysis

⁷ PhD in Criminology, Prosecutor at the Sofia District Prosecutor's Office, e-mail: atthristov@gmail.com.

ПОСТРОЯВАНЕ НА АЛГОРИТМИ НА ПЪРВОНАЧАЛНИТЕ ДЕЙСТВИЯ ПО РАЗСЛЕДВАНЕТО ПРИ ОТДЕЛНИТЕ ВИДОВЕ ПРЕСТЪПЛЕНИЯ

Тихомир Троянов¹

Резюме: В настоящото изследване се прави опит за разглеждането на алгоритмите за разследване на отделни престъпления като ефективен подход при провеждането на досъдебното производство. Изяснява се понятието „алгоритъм“ от съдържателна му страна и се посочва неговото значение за дейността на разследващите органи при разкриването на престъпления. Посочват се основните етапи, през които минава процесът по изготвяне на алгоритмите, с характерните особености на отделните стъпки. Диференцирани са етапите при разработване на алгоритмите – събирането на криминалистически значима информация, обобщение и анализ на всички информационни източници, извеждане на типичните следствени ситуации и задачите, стоящи пред тях за решаване, извеждане на подходящите препоръки за действия на разследващи-

те органи и проверка и актуализиране на препоръките.

Разглеждат се възможните следствени грешки при прилагането на кибернетичните подходи, като се диференцират в три отделни обобщени групи – нормативни, организационни и тактически.

В изследването се посочват най-общо и възможните подходи за недопускане и отстраняване на вредните последици от следствените грешки. В заключение се прави извод, че алгоритмите представляват научнообоснован помощен инструмент, който дава основните рамки на провежданото разследване, в което разследващият орган може да приложи своите индивидуални знания и практически опит за провеждане на досъдебното производство.

Ключови думи: алгоритъм, доказателства, престъпления, разследване, следствена грешка

1. Понятие и значение на алгоритмите при първоначалните етапи на разследване на отделните видове престъпления

Разследването на престъпления представлява дейност на прокурора и разследващите органи, насочена към изясняване на всичките обстоятелства от предмета на доказване по всяко досъдебно производство чрез извършване на лимитативно посочени в закона дейст-

¹ Следовател в Следствен отдел при Софийската градска прокуратура, ел. поща: t75@gbg.bg.

вия по разследването, чиито резултати се отразяват в нарочни протоколи съобразно изискванията на процесуалния закон. Криминалистическата наука от своя страна разработва на базата на теоретични постановки и емпиричен опит система от научнообосновани и взаимосвързани препоръки за планирането и провеждането на отделните действия по разследването, както и на цялостното разследване. Тези правила са структурирани в нормативна и логическа последователност, изграждайки частните методики на разследване на различните (видове) престъпления. В теоретиконаучен план криминалистическата наука е обосновавала ползата от изграждането на частните методики за разследване, а практиката е показала тяхната ефективност при прилагането в голям брой сходни разследвания.

Дейността по изготвяне на частните методики за разследване се базира на три вида основни източници – от нормативен, теоретически и практически характер. Неслучайно на първо място поставяме нормативните източници, които са задължителната предпоставка за изработването на препоръките, чието следване гарантира обективност на провежданото разследване и спазване на правата на участниците в наказателния процес. На следващо място законовите състави на престъпленията като част от нормативните източници на разследването определят обстоятелствата, подлежащи на доказване, и съответно насочеността на процесуалните и тактическите действия на органите на досъдебното производство. На трето място са емпиричните данни за провежданите действия по разследването по отделните престъпления като важна част в процеса на изготвянето на частните методики за разследването. Обобщената информация от провежданите разследвания извежда типични способности за събиране на доказателства и ефективните тактически похвати за тяхното осъществяване. На последно място в процеса на изготвяне на частните методики за разследване влизат и теоретичните знания, обобщени и изведени от криминалистическата наука.

Криминалистическите изследователи поставят на научна основа събраните емпирични знания, извеждайки закономерностите при възникването на престъпното деяние, оставените следи от проявлението му, както и типичните характеристики на неговия извършител.

По своята същност частната криминалистическа методика представлява задълбочено и детайлно изследване на отделен вид престъпления и особеностите на тактиката на тяхното разследване. В своята структура тя включва криминалистическа характеристика на отделните престъпления, особеностите на планирането на цялостното разследване и специфичните тактически прийоми при осъществяване на отделните действия по разследването. В този смисъл частните криминалистически методики стоят в основата на разследването на отделните видове престъпления и осигуряват висока ефективност на провежданите разследвания. Основната им задача е да дадат, от една страна, задълбочени познания на разследващите органи за същността на разглежданите престъпления, а от друга – да идентифицират и изведат научнообосновани препоръки за повишаване на ефективността при провеждане на разследването.

Разработването на частните методики за разследване от своя страна стои в основата на разработваните последователности от действия (алгоритми) за разследване на престъпленията.

При определяне на понятието за алгоритъм на разследване са изведени множество научни определения, които са сходни в своята съдържателна и понятийна обосновка, изведени от български и чужди автори. За настоящото изследване ще бъдат разгледани няколко определения, описващи типичното съдържание на кибернетичния подход при разследването на престъпления.

Гавло сочи, че алгоритъм за разследването на престъпления е „...научнообосновано точно изложение на последователността на извършване на следствените, оперативно-из-

дирвателните и други организационни действия на разследващите органи, както и комбинациите или комплексите от тях, отнасящи се към съответните следствени ситуации, изпълнението на които обезпечава изпълнението на поставените задачи за разкриване и разследване на престъпления². Сходно понятие за програмно-кибернетичния подход на разследване дава и Лозовски, като го определя като „начини за мисловни и физически операции, насочени към организиране на дейността по разследване на престъпления с цел съставяне на план за разследване – решаване на неговите стратегически задачи с помощта на предварително разработени, научнообосновани и апробирани от практиката типови програми“³.

Българските автори също разглеждат т.нар. „структурни криминалистични методи“ като основа за алгоритмизацията на разследването – Вакарелски ги определя като „методи за избиране и натрупване на изходна информация, необходима за построяване на структурата за определяне на пътищата за разгъване на структурата и за използването ѝ в практическата дейност. При това за източници на изходна информация се приемат нормите на НК и НПК, сведенията за начините на извършване и скриване на престъпленията и за признаците на прилагане на тези начини. [...] Въз основа на тази изходна информация се разработват структури на типизирани действия на следователя: тяхното съдържание и последователност...“⁴.

Без да претендираме за изчерпателност, можем да дадем определение на алгоритмите за разследване на отделните видови престъпления, основани на установените базови характеристики на понятието, а именно: *Алгоритъмът за разследване на престъпления е метод на организация на разследването на отделни видове престъпления, основан на научно обобщение и анализ на емпиричните данни, изготвен в съответствие с материалните и процесуалните разпоредби на закона, с цел повишаване на ефективността на действията на органите на досъдебното производство. Съдържанието на алгоритъма включва синтезирани научнообосновани препоръки от процесуален, тактически и организационен характер за провеждане на цялостно разследване и отделни действия по разследването, описани в съдържателна и хронологична последователност.*

Значението на алгоритмите и кибернетично-програмния подход при разследването се отразява в общо теоретичен и практически план при разследването на престъпления. В контекста на развитието на криминалистическата наука алгоритмизацията представлява синтезирано изражение на частните криминалистически методики за разследване на отделни видове престъпления. От своя страна алгоритмите за разкриване на престъпления са конкретни оперативни и процесуални действия, логически и хронологически подредени за събиране на всички възможни доказателства за разкриване на обстоятелствата от предмета на доказване по всяко наказателно производство.

Ще направим опит да изведем значението на алгоритмизацията за дейността на разследващите органи при разкриването на престъпления, а именно:

– ефективно използване на събраната и обобщена криминалистическа информация, засягаща определения вид разследвано престъпление;

² Гавло, В. К. (1985). *Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений*. Томск, 217.

³ Лозовски, Д. Н. (2010). Программно-целевой метод в процессе расследования преступлений. *Вестник Адыгейского государственного университета* [онлайн], бр. 3, 162 [прегледан на 21.03.2026]. Достъпен на <https://cyberleninka.ru/article/n/programmno-tselevoy-metod-v-protseste-rassledovaniya-prestupleniy>.

⁴ Вакарелски, И. (1972) *Криминалистика*. София: Наука и изкуство, 25.

- определяне на възможните следствените ситуации, разграничени по дефинирани критерии съобразно първоначалните данни;
- определяне на предмета и задачите на първоначалните и последващите действия на разследващите органи;
- даване на препоръки за усъвършенстване на процеса на разследване чрез избягване на грешни и ненавременни действия, дължащи се на непълнотата на информацията в началния етап на разследване и липсата на професионален опит на разследващия орган;
- повишаване на бързината и резултатността на предприетите процесуални и тактически действия.

Всички по-горе изложени съображения дават възможността да посочим, че алгоритмизацията на разследването на отделните видове престъпления ще окаже благотворно въздействие в обучителен и практически аспект върху дейността на разследващите и правоохранителните органи.

2. Етапи при построяването на криминалистически алгоритми

При изграждането на алгоритми за първоначалните действия при разследването на отделни видове престъпления се наблюдават определени етапи, през които преминава процесът на тяхното изработване. Определянето им дава възможност да се постави на научна основа изготвянето на методически препоръки при разследването на отделни видове престъпления. Марочкин и Асташкина определят седем етапа на процеса на построяването на криминалистическите алгоритми, а именно – събиране на информация за престъпленията от определен вид; извеждане на типичните следствени ситуации; определяне на задачите, характерни за всяка от следствените ситуации; избор на средства за изпълнение на задачите на алгоритъма; определяне на метода за построяване на алгоритъма; изработване (построяване) на алгоритъма; експериментална проверка и коригиране на алгоритъма.⁵ Идентифицирането на отделните етапи дава възможност да се определят правила за изготвяне на алгоритми, чиято употреба е насочена към изпълнение на основните задачи за решаване пред разследващите органи при разследването на съответния вид престъпления. Етапите, определени от руските автори, решават всички въпроси при изготвянето на алгоритмите, но за целите на настоящата статия в тях ще внесем няколко изменения, допълнения и уточнения съобразно нашето виждане за ефективност при построяването на кибернетично-програмните системи за разследване.

Първият етап включва **събирането на криминалистически значима информация** за разглеждания вид престъпления. Източниците за относимите данни могат да бъдат от различен характер и вид, което предопределя и методите за тяхното извличане и натрупване. На първо място по значение са емпиричните данни от разследването на конкретния вид престъпления. Източник на тази информация са досъдебните и съдебните производства, водени от националните правораздавателни и правоохранителни органи, както и при необходимост и данни от практиката на Европейския съд по правата на човека. На второ място като източник на информация се използват предвидените законови състави на престъпленията и теоретичните разработки, засягащи разглеждането им от криминалистическа, материалноправна и процесуална гледна точка. На последно място се събират данни от експерти, имащи практически опит в разследването на разглежданата категория престъпления.

⁵ Марочкин, Н. А., Е. Н. Асташкина (2001). Алгоритмизация эффективный метод оптимизации расследования преступлений. *Известия Алтайского государственного университета* [онлайн], бр. 2, 45–49 [прегледан на 21.03.2026]. Достъпен на <https://cyberleninka.ru/article/n/algoritmizatsiya-effektivnyy-metod-optimizatsii-rassledovaniya-prestupleniy>.

За събирането на тези данни се използват няколко основни изследователски метода, а именно документалното проучване и социологически изследвания на определени фокус групи и отделни лица. В основата на методите за събиране на информация стоят предварително определени целеви проблеми, структурирани в проблемно ориентирани области. Те се отнасят както към документното проучване, така и към социологическите методи, като целта им е да дадат максимално реалистична картина на разглежданите престъпления.

При документното проучване се събират всички достъпни първични и вторични източници на информация от съществуващи на писмени документи или електронни носители, графични или аудио-визуални данни. Към първичните документи спадат досъдебните и съдебните производства, източниците на материалното и процесуалното право, а към вторичните – теоретичните разработки, статистическите и аналитичните документи, относими към разследването на съответните престъпления.

От социологическите методи най-голямо приложение намират анкетата и структурираното интервю като бързи и информативни подходи за събиране и проверка на относими данни. Препоръчително е да се започне с провеждане на интервю с експертите, структурирано в отворени и затворени въпроси, насочени към изясняване на проблемните области. На основата на установените проблеми да се подготви и извърши анкетното и документното проучване сред по-широк кръг заинтересовани лица, имащи отношение към изучавания вид престъпление. Натрупаните данни от проучванията на експертните мнения и опит ще са от съществено значение за структурирането на елементите от алгоритъма за разследване на престъплението, а останалите източници ще добавят достоверност и представителност на изследването с необходимата емпирична (статистическа) проверка на данните.

Вторият етап включва **обобщение и анализ на всички информационни източници** с извеждане на значимите елементи от криминалистическата характеристика на разглеждания вид престъпления. Използват се кибернетични и статистически подходи за обобщаване на събраните данни и представянето им във вид, подходящ за изобразяване и сравнение. Този етап включва идентифицирането и извеждането на особеностите на извършителя, времето, мястото, начина и средствата за извършване на престъплението. С особено внимание се разглеждат и последиците от извършеното престъпление, а именно вредоносните резултати, оставили материални следи върху околната среда и жертвата или идеални следи в съзнанието на възприелите престъплението лица.

На третия етап се **извеждат типичните следствени ситуации и задачите, стоящи пред тях за решаване** при провеждане на разследването престъпление.

Резултатите от предходния етап дават възможност за определяне на типичните следствени ситуации и характерните данни, които се проявяват при тях. Класифицирането им може да бъде направено по различни критерии в зависимост от вида на разследването престъпление. Най-често разграничителният критерий за класификацията на следствените ситуации са видът и обемът на информацията в началния етап на разследването за извършителя на престъплението, но е възможно да се използват и други признаци от законовия състав на престъплението (предмет на престъплението, използван начин и средства и т.н.)

Четвъртият етап е основният при изготвяне на алгоритъма за разследване и включва **извеждане на подходящите препоръки за действия на разследващите органи** за всяка една от изведените типични следствени ситуации. В хронологичната и логическата последователност на действията при построяване на алгоритъма за разследване на конкретен вид престъпление въз основа на изведените задачи се изготвят препоръки от процесуален, тактически и организационен характер. По наше мнение препоръките следва да са структурирани под формата на следствен план, в който да са отразени типичните действия по

разследването и процесуални действия, както и предхождащите, съпътстващите и последващите организационните и тактическите подходи, осигуряващи тяхната ефективност, описани в хронологична и логическа последователност.

В последния пети етап на построяване на алгоритъма се извършва **проверка и актуализиране на препоръките** към разследването на престъпления.

Проверката може да бъде извършвана чрез симулиране на действия от предложените в алгоритъма по вече приключили разследвания, като се съпоставят очакваните данни от препоръките с доказателствата по реалното досъдебно производство. Тази проверка се извършва по голям брой реални казуси за по-голяма представителност на съпоставката между очакваните данни от действията по алгоритъма и емпиричните резултати по съответното наказателно производство.

Алгоритъмът за разследване на отделни престъпления подлежи и на допълнителна проверка, след като се въведе в практиката, за определяне на неговата ефективност в дейността на разследващите органи. Следва да се има предвид, че такъв тип проверка на алгоритъма е задължителен при изменение на външните условия, оказващи въздействие на процеса на разследване, като например редакция на законовия състав на престъпленията или способите за събиране на доказателства, промяна на начина на извършване на престъпление, промяна на правомощията или организационните форми на органи и институции и др. При емпирична проверка се прави оценка на алгоритъма по данни на правоприлагащите органи за ефективността му в процеса на изясняване на обстоятелствата от предмета на доказване. Актуализирането на алгоритмите за разследване на престъпления е дейност, която е в ръцете на органите на досъдебното производство и може да бъде извършвана в кратки срокове чрез структурите, свързани с методическата помощ и контрол на разследването в съответните звена – например отдел „Аналитично-методически“ в Националната следствена служба и отдел „Методическо ръководство на дейността по разследването“ в Главна дирекция „Национална полиция“ – МВР. Разбира се, това от своя страна предполага като предхождаща дейност да бъдат разработени и систематизирани алгоритми на отделните видове престъпления, които да се предоставят на разследващите органи като помощно и ориентиращо средство в борбата с престъпността.

При използването на алгоритмите за извършени престъпления от разследващите органи е възможно да бъдат допуснати редица грешки, които да снижат ефективността при използването на програмно-кибернетичните методи. За целите на настоящото изследване под понятието „следствена грешка“ ще приемем недостигане на целите на разследването вследствие на неправилни форми на процесуални и тактически действия, довели до неразкриването на обстоятелства от значение за наказателното производство или авторството на деянието.

Без да теоретизираме допълнително понятието „следствената грешка“, ще направим кратка класификация на възможните проблеми на разследващите органи при прилагането на алгоритми за разследване, както и подходи за тяхното избягване в следствената практика.

Основната категория следствени грешки и пропуски, които възникват при прилагането на алгоритмите, са от **наказателноправен характер**. Те са свързани с:

- неправилно определен законов състав на престъплението, по което се провежда досъдебното производство. Използването на неподходящ алгоритъм в тези ситуации ще причини обективни или времеви затруднения да се извършат необходимите действия по разследването и може да доведе до невъзможност за събиране на основни доказателства за изясняване на обстоятелствата по делото;

– усложнени от фактическа или правна страна деяния, които изискват комплексен подход – паралелно и едновременно, с едно или няколко действия по разследването да се събират доказателства, относими към съответния наказателен казус;

– установяване на възможните версии за извършеното престъпление (включително възможността за инсценировка) в началния етап на разследването, което определя съответните действия за тяхната проверка. Този подход ще доведе до избягване на възможността за провеждане на едностранчиво разследване и евентуална загуба на важни доказателства по делото.

На следващо място следва да обърнем внимание и на грешките от **организационен характер**, влияещи върху процеса на разследване. Те представляват недостатъци и пропуски при планирането и провеждането на цялостното разследване и отделните действия по разследването. Най-често те са свързани с обезпечаването на разследването с материален, технически и експертен ресурс, както и неговото законосъобразно и целесъобразно управление, насочено към изясняване на обстоятелствата, подлежащи на доказване по всяко едно наказателно производство.

На последно място следва да разгледаме и възможността от допускане на грешки от **тактически характер**, влияещи на процеса на разследване. Те представляват недостатъци в цялостната стратегия и проведените отделни действия по разследването, които не съответстват на установената следствена ситуация и на обстоятелства и данните, известни в началния етап на досъдебното производство. По своя характер те могат да бъдат свързани с неправилно подбрани като вид действия по разследването, както и с хронологичния ред и времеви интервал за тяхното провеждане. Към тази група обстоятелства спадат и тактическите грешки, свързани с провеждането на отделните следствени действия в зависимост от целения резултат. Например при разпита на свидетел грешките могат да представляват неподходящи или ненавременни подходи в тактиката за провеждането му, изразяващи се в липсата на създаване на подходяща психологическа среда, ненаременно задаване на конкретни въпроси, преждевременно предявяване на доказателства, както и всички други, които могат да намалят ефективността на провежданото следствено действие.

Процесът за недопускане и елиминиране на последиците от грешки в началния етап на прилагането на алгоритми при разследването на престъпления е от комплексен характер. По своят съдържателен характер този процес включва два отделни подхода за въздействие, диференцирани по критерий, свързан с обстоятелството дали е налице следствена грешка, или се касае за предварителни действия, целящи недопускането ѝ.

Превантивните действия на органа на досъдебното производство трябва да включват внимателна оценка на следствената ситуация, въз основа на която да построи план (писмен или мисловен) с възможните следствени версии, подлежащи на проверка. Този подход ще му даде възможност да предвиди и съответно избере подходящия алгоритъм за разследване или да адаптира няколко примерни подхода, за да увеличи ефективността на действията по разследването. В процеса на провеждане на разследването органът на досъдебното производство трябва внимателно да следи за получените резултати от прилаганите действия по разследването, предложени от алгоритъма, като по този начин наблюдава процеса за допуснати следствени грешки. Идентифицирането на недостатъците при разследването се извършва основно чрез комплексното прилагане на методите на наблюдението и сравнението. При наблюдението систематично се отчитат постигнатите резултати и се сравняват с очакваните от отделните действия, като установяването на несъответствие сочи за допуснатата следствена грешка. Не следва да сравняваме получените резултати от действията по разследването с очакваните от нас конкретни обстоятелства съобразно водещата следствие-

на версия. Индикатор за допусната следствена грешка представлява невъзможността да се изяснят определени обстоятелства от значение за делото, към които е насочено отделното действие или цялостното разследване. На следващо място – при идентифицирането на пропуск при отделно действие по разследването, събраните с него доказателства се оценяват с другите доказателства по делото с оглед на тяхната пълнота и достоверност. В последния стадий на идентифициране на следствената грешка се набелязват обстоятелствата от делото, които не са изяснени (в цялост или частично), и се прави оценка на нейното въздействие върху провежданото разследване.

В зависимост от характера на откритата следствена грешка са възможни комплексни подходи от процесуален и организационно-тактически характер за нейното отстраняване или преодоляване на настъпилите неблагоприятни последици. Към характерните процесуални подходи могат да се включат промяна на правната квалификация на воденото разследване (със следващите от това местна и родова подсъдност), провеждане или преповтаряне на действия по разследването за събиране на други относими доказателства, изменение на повдигнатите обвинения, промяна на процесуалния статут на отделните лица, както и всички други процесуални действия, свързани с тях.

Организационно-тактическите подходи включват промяна или актуализация на плана за разследване съобразно идентифицираната следствена грешка. Те могат да се осъществяват, от една страна, като изменение на цялостната стратегия за разследване, включваща вида и последователността на извършваните действия по разследване и оперативно-издирвателни мероприятия, а от друга – като изменение на тактическите прийоми при осъществяване на отделните действия по разследването.

3. Заключение

Алгоритмизацията на действията на разследващия орган представлява комплекс от подробно разработени оперативно-издирвателни и процесуални действия съобразно наличните първоначални данни за конкретен вид престъпление, насочени към осигуряване в максимално възможна степен на пълно и обективно разследване. Разработването на алгоритмите преминава през няколко основни етапа, включващи събирането на криминалистически значима информация, обобщение и анализ на всички информационни източници, извеждане на типичните следствени ситуации и задачите, стоящи пред тях за решаване, извеждане на подходящите препоръки за действия на разследващите органи и проверка и актуализиране на препоръките.

Настоящото изследване посочва най-често срещаните грешки при използването на алгоритмите за разследването на престъпления и предлага основните подходи за тяхното отстраняване. Следва да се има предвид, че разглежданите следствени грешки са от обективен характер, като умишлено са изпуснати грешките, допуснати поради недостатъчна теоретична подготовка и липсата на професионален опит в разследващия орган по конкретния вид престъпления. В този случай приемаме, че грешките от субективен характер могат да бъдат избегнати именно чрез прилагането на система от логически и хронологично подредени препоръки за провеждане на отделни действия по разследването и провеждане на цялостното разследване.

Посочените предимства на алгоритмите за разследване дават възможност за прилагането на научния подход в практическата дейност по разследване на престъпления. Кибернетичните подходи обаче не превръщат разследването в обикновена дейност от последователни, строго определени действия, които елиминират творческия подход на разследващия орган. Алгоритмите представляват само един научнообоснован помощен инструмент, кой-

то може да очертае основните рамки на провежданото разследване, а на тази основа разследващият орган може в пълнота да приложи своите индивидуални знания и умения за провеждане на досъдебното производство.

Библиография

Вакарелски, И. (1972). *Криминалистика*. София: Наука и изкуство.

Гавло, В. К. (1985). *Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений*. Томск.

Лозовски, Д. Н. (2010). Программно-целевой метод в процессе расследования преступлений. *Вестник Адыгейского государственного университета* [онлайн], бр. 3, 160–164 [прегледан на 21.03.2026]. Достъпен на: <https://cyberleninka.ru/article/n/programmno-tselevoy-metod-v-protssesse-rassledovaniya-prestupleniy>.

Марочкин, Н. А., Е. Н. Асташкина (2001). Алгоритмизация эффективный метод оптимизации расследования преступлений. *Известия Алтайского государственного университета* [онлайн], бр. 2, 45–49 [прегледан на 21.03.2026]. Достъпен на <https://cyberleninka.ru/article/n/algoritmizatsiya-effektivnyy-metod-optimizatsii-rassledovaniya-prestupleniy>.

BUILDING ALGORITHMS OF THE INITIAL INVESTIGATION ACTIONS FOR CERTAIN TYPES OF CRIMES

Tihomir Troyanov⁶

Abstract: In the present study, an attempt is made to consider the algorithms for investigating individual crimes as an effective approach in conducting pre-trial proceedings. The concept of “algorithm” in its substantive part is clarified and its significance for the activity of the investigative bodies in the detection of crimes is indicated. The main stages in the algorithm development process are described, highlighting the specific features of each step. They are identified as stages in the development of algorithms – the collection of forensic information, summary and analysis of all information sources, derivation of typical investigative situations and tasks facing them to solve, derive appropriate recommendations for action of investigative bodies and check and update of the recommendations.

The possible investigative errors in the application of cybernetic approaches are considered, differentiated into three separate generalized groups – normative, organizational and tactical.

The study also outlines the possible approaches for preventing and eliminating the harmful effects of investigative errors. In conclusion, it can be stated that algorithms represent a science-based support tool that provides the main framework for the investigation, within which the investigating authority can apply its individual knowledge and practical experience in conducting pre-trial proceedings.

Keywords: algorithm, crimes, evidence, investigation, investigative error

⁶ Investigator at the Investigation Department of the Sofia City Prosecutor's Office, e-mail: t75@gbg.bg.

АДМИНИСТРАТИВНОПРАВНО ПОЛОЖЕНИЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНИТЕ КОМИТЕТИ НА ОБЩИНСКИТЕ НАРОДНИ СЪВЕТИ В ПЕРИОДА 1947–1990 Г.

Мария Илиева¹

Резюме: Статията разглежда конституционните основи на изпълнителните комитети на общинските народни съвети в конституциите на България от 1947 г. и 1971 г., които ги утвърждават като колективни изпълнително-разпоредителни органи на народните съвети, функциониращи при принципите на демократическия централизъм и двойното властническо подчинение. Анализира се относимото административно законодателство, което конкретизира тяхната структура, компетентност и място в системата на държавното управление. Изследват се правните актове на изпълнител-

ните комитети – решения, разпореждания и наредби като форми на административна дейност с нормативен и ненормативен характер. Разглежда се организацията на работа чрез заседания като единствена форма за колективно вземане на решения при установен кворум и мнозинство. Отделя се внимание на правния статут на председателя на изпълкома като орган с организационно-ръководни и самостоятелни административни правомощия.

Ключови думи: административно-правно положение, изпълнителни комитети, кмет, общински народни съвети

Увод

Като длъжност кметът винаги е бил символ на лидерството в общността, а етимологията на термина подчертава неговата роля като пазител на интересите на местното население. Кметът е традиционна исторически наложена се правна фигура в устройството на българската община. Кметската институция е особено ценна и с това, че дава възможност за практическо провеждане на държавната политика и за съчетаването ѝ със спецификата на съответната община. В периода 1947–1990 г. кметът не е съществувал като орган на местна власт. Заместен е от колективния изпълнителен орган в лицето на управа на народните съвети, а по-късно – на изпълнителния комитет („изпълком“) на общинския народен съвет. Историкоправният анализ на правната уредба на изпълнителните комитети разкрива спецификите на тоталитарния държавноправен модел на управление, характеризиращ се с висока степен на централизация. Настоящата статия има за цел да извърши комплексен ана-

¹ Докторант по административно право и административен процес в Институт за държавата и правото при Българската академия на науките, ел. поща: maria_sofiiska@yahoo.com.

лиз на конституционните и законодателните основи на изпълнителните комитети, тяхната компетентност, правните форми на дейност и организационно-правния им статус в системата на държавното управление на тоталитарната държава.

1. Конституционни основи на изпълнителните комитети

С подписването през февруари 1947 г. на Парижките мирни договори режимът на отечественофронтовската власт в България се утвърждава окончателно. На 20.05.1947 г. във Великото народно събрание е внесен за разглеждане на първо четене проектът за нова българска конституция, изготвен от сформирания на 21.11.1946 г. Комисия по конституционни въпроси на VI Велико народно събрание (ВНС)². На 4 декември 1947 г. е приета Конституцията на Народна република България. За разлика от Търновската конституция, тази от 1947 г. детайлно урежда местни органи на държавната власт в глава пета. Тя въвежда няколко основни „социалистически“ принципа, сред които с особена значимост за настоящото изследване са „демократическият централизъм“ и „предимството на представителните органи на държавна власт над всички останали органи“³. В духа на цитираните по-горе основни положения концепцията за статута на кметската институция коренно се изменя. В нея институтът на кмета е заменен от колективен орган.

Разпоредбата на чл. 51, ал. 1 от конституцията предвижда, че изпълнителни и разпоредителни органи или общинските и околийските народни съвети са общинските и околийските управи, състоящи се от председател, подпредседатели, секретар и членове. Общинската управа в малките населени места може да се състои само от председател и секретар (ал. 2). Управите в малките градове и селата, където няма изградени отдели, отделения и служби, задачите по тях се изпълняват непосредствено от самите управи в сътрудничество с представители на политически и масови организации, подпомагани от служителите при управите⁴.

Съгласно чл. 54 от Конституцията на НРБ от 1947 г. общинската управа и околийската управа са подчинени както на народния съвет, който ги е избрал, така и на по-горните органи на държавното управление⁵. Разпоредбата фиксира едно извънредно съществено положение в новата правна система. Това е принципът на подчиненост на даден орган на управление на друг орган на властта по хоризонтала и на органите на управлението от по-горната степен⁶ по вертикала. В научната доктрина това положение се обяснява с постулата, че всички органи трябва да бъдат избирани пряко от народа (демократически принцип) и едновременно с това органите от по-ниско равнище се подчиняват на органи от по-високо равнище (централистичен принцип)⁷. Като важно средство за правилно функциониране на механизма на

² Михайлова, Е. (2016). *Тоталитарната държава и право в България (1944–1989)*. София: Нов български университет, 81.

³ Спасов, Б., А. Ангелов (1968). *Държавно право на Народна република България*. София: Наука и изкуство, 58–59.

⁴ Вж. по-подробно за конституирането на тези органи в Местни управи – изпълнителни и разпоредителни органи (1949). *Народни съвети*, № 9–10, 588–589.

⁵ Управите получават директивни указания от по-горестоящите централни органи на държавно управление. Костов., М. (1949). Разграничение на компетентностите между народния съвет и неговата управа. *Народни съвети*, № 11–12, 682.

⁶ Стенографски дневник на 123-то заседание на Великото народно събрание от 30 ноември 1947 г., 753.

⁷ Друмева, Е. (1995). *Конституционно право*. София: Анубис, 145.

централизирания тоталитарен апарат двойното подчинение изисква изпълнителният комитет да е зависим, от една страна, от народните съвети, които ги избират, а от друга – от централните държавни органи на управление⁸. По този начин всеки изпълком, който действа едновременно като изпълнителен и разпоредителен орган на съответния народен съвет, но и като орган на правителството, се оказва в положение на двойно подчинение. Като органи на местната власт изпълнителните комитети са длъжни да изпълняват безусловно, своевременно и точно всички решения, постановления и разпореждания на правителството, както и решенията на местния народен съвет⁹.

Важна особеност на приетата през 1971 г. Конституция на Народна република България е нейната приемственост с Конституцията на НРБ от 1947 г. И двата акта са от социалистически тип и отразяват етапите от развитието на тоталитарното общество. Поради това в новата Конституция са запазени всички присъщи на социализма положения за общественно-политическото и икономическото устройство на страната. Проектът за нова конституция се основава на положението, че народните съвети са подсистема в системата на единния държавен апарат на страната. При това те са подчинени на съответните по-горестоящи държавни органи. В глава VII „Народни съвети“ е уредено, че народните съвети избират и освобождават изпълнителни комитети, като изпълнителният комитет е изпълнително-разпоредителен орган на народния съвет и се избира от състава на съветниците (чл. 118, ал. 1 и ал. 2).

Законодателят определя изпълнителните комитети като колегиални изпълнително-разпоредителни органи, в състава на които се включват не само ръководни длъжностни лица, избрани на щатна работа в тях, но и определен брой нещатни членове, по-голямата част от които работят извън системата на народните съвети.

Съгласно чл. 103, т. 12 и т. 15 от Конституцията на НРБ от 1971 г. Министерският съвет осъществява ръководство и контрол върху дейността на изпълнителните комитети на народните съвети, а също така отменя и противозаконните или неправилните им актове и действия. Тези норми въвеждат принципите на единство на властта и на централизма в управлението, като позволяват на правителството да отнася до Държавния съвет актовете, за да бъдат отменени те от последния¹⁰.

Когато министър е спрял акт или действие на изпълнителния комитет на общинския народен съвет, той следва да отнесе въпроса първоначално пред съответния изпълнителен комитет на окръжния народен съвет и ако той не отмени спрения акт или действие и с това се солидаризира с изпълкома на общинския народен съвет, тогава спорът се отнася за разглеждане от Министерския съвет. Спорът първоначално възниква между министъра и изпълнителния комитет на общинския народен съвет и след това прераства в спор между изпълкома на окръжния народен съвет и министъра, спрял акта¹¹. Прокурорът също може да упражнява надзорни функции както по отношение на народните съвети, така и по отношение на техните органи. Прокурорът не може да отмени акт на народния съвет съответно на не-

⁸ Ангелов, А. (1950). Отношението между народните съвети и централните органи на държавното управление. *Народни съвети*, № 12, 756–758.

⁹ Коларов, П. (1949). За двойното подчинение на управите и на техните отдели, отделения и служби. *Народни съвети*, № 11–12, 678–680.

¹⁰ Михайлова, Е. Цит. съч., 349.

¹¹ Хинов, С. (1974). Новата конституционна основа на взаимоотношенията между министерствата и народните съвети в НРБ. *Известия на Института за правни науки*. Т. 28, 45–74.

говите органи. Той има правото да предприема нужните мерки, за да се поставят в действие установените от законодателството механизми на компетентните органи, компетентни да спрат или отменят противозаконния акт. Прокурорът може да спре акт на народния съвет съответно на неговите органи, когато е подал срещу него протест¹². В това се изразява общият надзор за законност на прокурора в тоталитарната правна система, който е всеобхватен, а прокуратурата разполага с неограничени правомощия на намеса в работата на изпълнителната власт¹³.

2. Административноправна уредба на изпълнителните комитети

Засилването на централизацията в държавното управление настъпва с приемането на Закона за народните съвети¹⁴ и Закона за народните съвети на депутатите на трудещите се¹⁵. С втория от тях се премахва административният орган – на кмета¹⁶, и се въвежда колективният изпълнителен орган в лицето на управа на народните съвети, а по-късно – на изпълнителния комитет („изпълком“) на народния съвет на депутатите на трудещите се в градските и селските общини. С приемането на тези закони институтът на кмета, който до този момент е бил основният оперативен управленски орган на местно ниво, престава да съществува. Тази промяна е част от по-широката стратегия на централизация на властта и подчиняване на местното управление на държавната политика.

Законът за народните съвети премахва института на кмета и въвежда изпълнителните комитети (ИК) на народните съвети, нормативната уредба възприема социалистическия принцип на съсредоточаване на местната изпълнителна власт и колективност в управлението. От особено значение за новото държавно устройство и администрация е създаването на народни съвети. Докато започнат да функционират народните съвети, управлението по места се осъществява на основание чл. 101 от Конституцията на НРБ от назначени от Президиума на Великото народно събрание временни общински и околийски управи с правомощия на народни съвети¹⁷.

Изпълнителният комитет в градските и селските общини се избира от състава на народен съвет, политически зависим от централната власт и управляващата Българска комунистическа партия. Този орган е подчинен на съвета и свиква сесии. Тази система за управление е в противоречие с традиционното общинско самоуправление, което предполага по-голяма автономия на местните власти и пряка отговорност на кмета към местната общност. Изпълнителният комитет на народния съвет на депутатите на трудещите се явява по-скоро инструмент за осъществяване на централната държавна политика, отколкото на независимото управление на местно ниво. Заличаването на кмета като орган може да се разглежда като акт на дистанциране на властта от общинското управление, което до този момент е било по-тясно свързано с конкретни местни авторитети. По този начин се разрушава и традицията

¹² Спасов, Б. (1988). Народните съвети и социалистическата законност. *Народни съвети*, № 2, 13–15.

¹³ За сравнението между ролята на прокурора като „страж на законността“ в тоталитарната и правовата държава вж. по-подробно в Янкулова, С. (2016). *Прокурорът в административния процес*. София: Сиби, 72–73.

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 47 от 27.02.1948 г.

¹⁵ Обн., Изв., бр. 95 от 27.11.1951 г.

¹⁶ Миланов, Ж. (2001). *Местно самоуправление*. София: Юриспрес, 153–154.

¹⁷ Стайнов, П., А. Ангелов. (1957). *Административно право на Народна република България. Обща част*. София: Наука и изкуство, 52–53.

на местна автономия, която съчетава местното управление с отчетност пред гражданите. Въвежда се принципът на „двойствената отговорност“. Съобразно него изпълнителни органи са подчинени на висшестоящите органи, а паралелно с това висшестоящ изпълнително-разпоредителен орган може да дава указание и да спира актове на по-долустоящ орган¹⁸. С изменението на чл. 1 от Закона за изменение на Закона за народните съвети¹⁹ народните съвети вече са определени като окръжни и общински (градски и селски).

3. Компетентност на изпълнителните комитети

Изпълнителните комитети са административни органи с обща компетентност. Техните решения са задължителни за изпълнение²⁰. Като такива ръководят всички стопански, здравно-социални и културно-просветни дейности (селското стопанство, горите, комуналното стопанство и благоустройство, търговията, местната индустрия и занаяти, строежите и пътищата, народното здраве и социални грижи, просветата и културата, физическата култура и спорт, плановите въпроси) на територията на съвета в съответствие с решенията на съвета, постановленията и разпорежданията на по-горестоящите органи на държавната власт и държавно управление.

Изпълнителните комитети разглеждат възраженията на гражданите във връзка с дейността на органите на управление, правят проучвания по тях и предоставят отговор на заинтересованите страни.

4. Актове на изпълнителните комитети

Изпълнителните комитети на народния съвет на депутатите на трудещите се вземат решения и издават разпореждания в съответствие със законите, указите, правилниците, постановленията на правителството и решенията на съвета и всички други актове на по-горестоящите органи на държавната власт и управление. Следователно изпълнителните комитети черпят своите правомощия от решенията на народните съвети и от постановките на действащото законодателство²¹. Приемат и наредби.

4.1. Решенията са най-често издаваните актове от изпълнителните комитети. Поначало това са актове, с които се уреждат най-съществените обществени отношения, чиято регламентация е предоставена на местните органи на управление. С решенията на изпълнителните комитети се разрешават трайно и за по-продължително време въпросите, за които те се издават: „Решенията на изпълнителните комитети са обикновено нормативни актове, т.е. актове, които установяват правни правила за поведение, но възможно е да бъдат издавани във формата на решения и индивидуални актове“²². Решенията и разпорежданията са административни акто-

¹⁸ Друмева, Е. Цит. съч., 145–146.

¹⁹ Обн., Изв., бр. 22 от 17.03.1959 г.

²⁰ Божков, Н. (1986). Изпълнителният комитет и постоянните комисии на народните съвети. *Народни съвети*, № 3, 18–20.

²¹ Сивков, Ц. (1990). Основният въпрос – ефективността на местното държавно управление. *Народни съвети*, № 8–9, 22–23.

²² Спасов, Б. (1955). Правни актове на народните съвети и на техните изпълнителни и разпоредителни органи. *Народни съвети*, № 9–10, 21.

ве. Те представляват властнически волеизявления на колективен орган от областта на държавното управление²³.

4.2. Според научната доктрина от този период разпорежданията се издават от изпълнителните комитети на народните съвети. Въпреки че не съществува трайно установен критерий за разграничаването на разпорежданията от решенията, се приема, че с разпореждания се разрешават по-маловажните въпроси от компетентността на изпълнителните комитети. Те са с еднократно изпълнение, решават въпроси от областта на един отрасъл на държавно управление или въпроси, които засягат отделно предприятие, отделна служба. Разпорежданията са индивидуални административни актове, но възможно е с тях в някои случаи да бъдат установявани и правила за поведение²⁴. Колективното обсъждане не означава, че на заседанията на сесиите на изпълкомите трябва да се поставят и въпроси, които не са принципи и биха могли да се решат от председателите и заместник-председателите. Това би довело до спестяване на време и по-ефективна организация на работата²⁵.

4.3. Наредбите по чл. 53 от ЗНС се издават както от народните съвети, така и от техните изпълнителни комитети. С тях се установяват задължения за цялото население в съответната административна единица или за отделни категории граждани, организации и органи. С наредбите се уреждат отношения, които не са предмет на регламентиране от действащото законодателство. Те могат да се издават за целите на опазване на обществения ред, на здравето на гражданите, за борба със стихийните бедствия, за урегулиране на уличното движение и др. Следователно наредбите по чл. 53 се издават на основание²⁶ конкретни разпоредби от Правилника за издаване на наредби от народните съвети и изпълнителните им комитети по чл. 53 от Закона за народните съвети²⁷.

Всички актове с нормативен характер е следвало да се довеждат до знанието на гражданите, към които са насочени. Това налага да бъдат публикувани в местния печат, да бъдат разгласени чрез обявления или по друг подходящ начин. Неразгласяването на нормативните актове се определя от теорията за сериозен порок и нарушение на принципа на законността²⁸. Според административноправната доктрина от този период те се отличават от останалите актове на местните органи на държавната власт и държавното управление с редица особености.

На първо място, те имат ограничен срок на действия – 2 години, като след изтичането на този срок наредбата губи автоматически своята юридическа сила. Ако органът, който я е издал, счита, че и занапред следва да действа наредбата, той е задължен да я преиздаде отново. Нарушаването им се наказва по административен ред.

Отделите, отделенията и службите при изпълнителните комитети на народните съвети издават най-често заповеди и инструкции²⁹. Актосъставители са всички членове на изпълкома, заместник-председателите и пълномощниците на народния съ-

²³ Христофоров, В. (1969). Решенията и разпорежданията на ИК. *Народни съвети*, № 3, 55.

²⁴ Спасов, Б. Правни актове на народните съвети..., 21.

²⁵ Петров, И. (1956). Плановост, колективност и деловитост в работата на народните съвети. *Народни съвети*, № 1, 22.

²⁶ Дерменджиев, И. (1956). Обсег на наредбите по чл. 53 от Закона за народните съвети. *Народни съвети*, № 2, 28–30.

²⁷ Обн., Известия, бр. 32 от 19.04.1960 г.

²⁸ Ананиев, А. (1960). Социалистическата законност и народните съвети. *Народни съвети*, № 1, 3.

²⁹ Спасов, Б. Правни актове на народните съвети..., 17–31.

вет, ръководителите на съответните отраслови служби при изпълкомите и техните преки помощници, на които е възложено прилагането на подзаконовите нормативни актове, действащи в поверения им отрасъл, както и всички лица, на които това правомощие е възложено от самите наредби. Компетентен орган да наложи глобата е председателят на изпълнителния комитет на съответния народен съвет³⁰.

5. Председателят на изпълнителния комитет

Председателят на изпълкома следва да се разглежда и като орган, натоварен със специални правомощия, извън правомощията на изпълкома и независимо от тях. В този случай той действа самостоятелно, но като специализиран орган. Правомощията на председателя на изпълкома са свързани със задължението за подготовка на заседанията:

а) съставяне на проект на дневен ред, изготвяне на проекти на решения, осигуряване на необходимите доклади;

б) ръководство на заседания;

в) подписване на документи, свързани със заседанието на ИК.

Подписът на председателя удостоверява автентичността на акта и му придава характер на официален документ. Във връзка с организационно-ръководните функции на председателя на изпълнителния комитет е и неговото служебно задължение да предприема необходимите мерки за обнародване на онези актове, които подлежат на публикуване, както и за изпращане на актовете за одобрение, когато това е необходимо. Трябва да се има предвид, че такова задължение той има не само по отношение на актовете на изпълкома, но и по отношение на актовете на народния съвет. Разпорежданията по чл. 51, ал. 3 от ЗНС са волеизявления от юридически характер, които се правят от председателя на изпълнителния комитет в кръга на решенията, издадени от народния съвет и от изпълнителния комитет.

Председателят на изпълнителния комитет е представител на народния съвет и на изпълкома. В съдебни и арбитражни спорове народният съвет се представлява от председателя на изпълнителния комитет или упълномощено от него лице.

Като член на ИК председателят участва в издаването на индивидуални административни актове при упражняването на административен контрол за законосъобразност и правилност³¹.

Председателят ръководи заседанията на ИК, издава разпореждания и заповеди в съответствие с решенията на съвета и комитета, съгласува работата на службите и упражнява общ надзор над предприятията и учрежденията в територията на съвета. При негово отсъствие го замества заместник-председателят и следователно встъпва в неговите функции, като има право да дава и разпореждания в кръга на решенията на народния съвет³², а в случай че такъв няма – член на ИК, съгласно писмена заповед. Компетентността на председателя на ИК е определена в многобройни и различни по ранг нормативни актове.

³⁰ Дерменджиев, И. (1960). Съставяне на актове и налагане на наказания по чл. 53 от Закона за народните съвети. *Народни съвети*, № 7–8, 26–34.

³¹ Георгиев, Ц. (1990). Председателят на ИК на ОБНС и неговото правно положение. *Народни съвети*, № 4, 31.

³² Спасов, Б. (1959). Заместник-председателите на изпълкомите на селата в съставните общини. *Народни съвети*, № 7–8, 3.

6. Организация на работата на изпълнителните комитети

По начина на работата си ИК е постоянно действащ орган³³. Организационната форма на работа на изпълнителните комитети са заседанията³⁴. Срокът за свикване на заседанията не е нормативно уреден и по този начин се създава възможност всеки изпълнителен комитет, според динамиката на работата си, да определи броя на заседанията си³⁵.

Решенията се приемат с обикновено мнозинство, а протоколите от заседанията се подписват от председателя и секретаря. Разпорежданията се подписват от председателя, а в негово отсъствие – от заместник-председателя. Вземането в резултат на гласуването решение става задължително за всички членове на колективния орган, включително и за тези, които са се въздържали при гласуването или са гласували „против“. Решението ангажира правно всички членове на органа независимо от тяхното становище. Всеки член на ИК е длъжен да изпълнява и да контролира изпълнението на решенията на органа, даже и да не е бил съгласен с тяхното приемане³⁶.

Заседанията на ИК са редовни, ако присъстват най-малко половината от членовете. С цел реално да се осигури в заседанията на изпълнителните комитети методът на колективността, законодателят е предвидил задължително да се спазват определени изисквания. Кворумът е предварителна предпоставка за легитимността на приеманите решения. На заседанията се изисква присъствие най-малко на 2/3 от членовете на съответните изпълнителни комитети. Включват се всички лица, избрани в състава на изпълнителните комитети, включително и тези, които заемат определени длъжности – председател, заместник-председател и секретар. Спазването на това изискване представлява важна правна гаранция за осъществяването на колективност при провеждането на заседанията. Значението на кворума се изразява и в това, че е абсолютно необходима предпоставка за законосъобразността на приеманите правни актове от изпълнителните комитети. Следователно той е необходим елемент за законност не само при откриването, но през цялото времетраене на заседанията. Приемането на правен акт с изискваното от законодателя мнозинство, но при липса на кворум, води до неговата правна нищожност³⁷.

Началниците на отдели, отделения и служби, както и представители на заинтересовани учреждения и предприятия могат да присъстват на заседанията с право на съвещателен глас. На тях присъстват и прокурори.

Заклучение

Можем да обобщим, че в периода 1951–1990 г. изпълнителните комитети на общинските народни съвети представляват колективни изпълнително-разпоредителни органи на местната държавна власт. Те се конституират като изборни органи от

³³ Стайнов, П., А. Ангелов. Цит. съч., 119–122.

³⁴ Христофоров, В. (1957). За правното положение и отговорностите на членовете на изпълнителните комитети на народните съвети. *Народни съвети*, № 12, 1–8.

³⁵ Къндева, Е. (1968). Колегиалност и единоначалие в изпълнителния комитет. *Народни съвети*, № 10, 20.

³⁶ Къндева-Спиридонова, Е. (1986). Решенията на колективния орган в системата на народните съвети. *Народни съвети*, № 2, 21.

³⁷ Станков, Б. (1983). Същност и роля на заседанията на изпълнителните комитети (на народните съвети). *Народни съвети*, № 3, 5–7.

състава на народните съвети и включват председател, заместник-председатели, секретар и членове. Компетентността им е обща и обхваща ръководството и организацията на основните обществени отношения на територията на общината, но се упражнява при условията на двойно подчинение – на съответния народен съвет и на по-горестоящите държавни органи, което ги лишава от каквато и да е независимост. На конституционно ниво е въведена формулата централни органи на държавната власт да оказват натиск върху работата им, да спират и отменят актовете им, което на практика поставя в пълно подчинение дейността им на политическите решения на по-горестоящите централни органи на изпълнителната тоталитарна власт.

Библиография

Ананиев, А. (1960). Социалистическата законност и народните съвети. *Народни съвети*, № 1, 1–7.

Ангелов, А. (1950). Отношението между народните съвети и централните органи на държавното управление. *Народни съвети*, № 12, 743–758.

Божков, Н. (1986). Изпълнителният комитет и постоянните комисии на народните съвети. *Народни съвети*, № 3, 18–20.

Георгиев, Ц. (1990). Председателят на ИК на ОБНС и неговото правно положение. *Народни съвети*, № 4, 30–32.

Дерменджиев, И. (1956). Обсег на наредбите по чл. 53 от Закона за народните съвети. *Народни съвети*, № 2, 24–30.

Дерменджиев, И. (1960). Съставяне на актове и налагане на наказания по чл. 53 от Закона за народните съвети. *Народни съвети*, № 7–8, 26–34.

Друмева, Е. (1995). *Конституционно право*. София: Анубис.

Коларов, П. (1949). За двойното подчинение на управите и на техните отдели, отделения и служби. *Народни съвети*, № 11–12, 678–680.

Костов, М. (1949). Разграничаване компетентностите между народните съвети и техните управи. *Народни съвети*, № 11–12, 681–688.

Къндева, Е. (1968). Колегиалност и единоначалие в изпълнителния комитет. *Народни съвети*, № 10, 20–24.

Къндева-Спиридонова, Е. (1986). Решенията на колективния орган в системата на народните съвети. *Народни съвети*, № 2, 20–22.

Миланов, Ж. (2001). *Местно самоуправление*. София: Юриспрес.

Михайлова, Е. (2016). *Тоталитарната държава и право в България (1944–1989)*. София: Нов български университет.

Петров, И. (1956). Плановост, колективност и деловитост в работата на народните съвети. *Народни съвети*, № 1, 16–22.

Сивков, Ц. (1990). Основният въпрос – ефективността на местното държавно управление. *Народни съвети*, № 8–9, 22–23.

Спасов, Б. (1955). Правни актове на народните съвети и на техните изпълнителни и разпоредителни органи. *Народни съвети*, № 9–10, 17–31.

Спасов, Б. (1959). Заместник-председателите на изпълкомите на селата в съставните общини. *Народни съвети*, № 7–8, 1–15.

Спасов, Б. (1988). Народните съвети и социалистическата законност. *Народни съвети*, № 2, 13–15.

Спасов, Б., А. Ангелов. (1968). *Държавно право на Народна република България*. София: Наука и изкуство.

Стайнов, П., А. Ангелов. (1957). *Административно право на Народна република България. Обща част*. София: Наука и изкуство.

Станков, Б. (1983). Същност и роля на заседанията на изпълнителните комитети (на народните съвети). *Народни съвети*, № 3, 5–7.

Стенографски дневник на 123-то заседание на Великото народно събрание от 30 ноември 1947 г.

Хинов, С. (1974). Новата конституционна основа на взаимоотношенията между министерствата и народните съвети в НРБ. *Известия на Института за правни науки*. Т. 28, 45–74.

Христофоров, В. (1957). За осъществяването на оперативно ръководство от народните съвети. *Народни съвети*, № 6, 6–11.

Христофоров, В. (1969). Решенията и разпорежданията на ИК. *Народни съвети*, № 3, 53–57.

Янкулова, С. (2016). *Прокурорът в административния процес*. София: Сиби.

THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF THE EXECUTIVE COMMITTEES OF MUNICIPAL PEOPLE'S COUNCILS DURING THE PERIOD 1947–1990

Maria Ilieva³⁸

Abstract: This article examines the constitutional foundations of the executive committees of the municipal people's councils in the 1947 and 1971 Constitutions of Bulgaria, which establish them as collective executive and administrative bodies of the people's councils, operating under the principles of democratic centralism and dual subordination. It analyzes the relevant administrative legislation, which specifies their structure, competence, and place within the system of state administration. The legal acts of the executive committees – decisions, orders, and

regulations – are examined as forms of administrative activity of a normative and non-normative nature. The organization of work through meetings is considered as the sole form of collective decision-making with an established quorum and majority. Attention is given to the legal status of the chairperson of the executive committee as a body with organizational-managerial and independent administrative powers.

Keywords: administrative and legal status, executive committees, mayor, municipal people's councils

³⁸ Doctoral candidate in administrative law and administrative procedure at the Institute of State and Law of the Bulgarian Academy of Sciences, e-mail: maria_sofiiska@yahoo.com.

ПРОБЛЕМИ НА РЕГУЛАЦИЯТА НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: РЕШЕНИЯ ЧРЕЗ SOFT LAW

Даниел Данов¹

Резюме: Настоящата статия разглежда регулаторните предизвикателства, произтичащи от динамичното развитие на изкуствения интелект (ИИ), и възможностите за тяхното преодоляване чрез инструменти на soft law. Традиционните законодателни механизми (hard law) често се оказват недостатъчно гъвкави и закъсняват спрямо динамичните технологични иновации, което води до правна несигурност, противоречива съдебна практика и дори до липса на правна регулация.

Изследването си поставя за цел да проучи границите на позитивната правна регулация (hard law) в условията на ускорено технологично развитие. В статията се аргументира тезата, че в областта на регулацията на ИИ soft law не следва да се разглежда като временен етап преди появата на hard law, а като устойчива форма на бърза и отговорна правна регулация.

Особено внимание е обърнато на съвременната съдебна практика, която все по-често се сблъсква със сложни казуси, свързани с отговорност при автономни

системи, алгоритмична дискриминация и авторски права. Изследването достига до извода, че съдилищата изпитват трудности при прилагането на съществуващите правни норми към новите юридически факти, породени от ИИ.

Резултатите от изследването потвърждават на базата на анализ на съдебната практика, сравнителноправен анализ на soft law инструменти и hard law, че при регулацията на ИИ soft law не бива да се разглежда само като временно решение, а като устойчив модел за регулация и важен помощен инструмент за съдебното тълкуване. Особено внимание се отделя на механизмите за втвърдяване на soft law. Така се обосновава балансиран подход на правната регулация по отношение на ИИ, гарантиращ защитата на основни права и етични норми, като същевременно предоставящ необходимата свобода за развитие на новите технологии.

Ключови думи: гъвкаво право, изкуствен интелект, съдебна практика, правна регулация

1. Увод

Навлизането на системите за изкуствен интелект² във всички сфери на обществения живот бележи фундаментална промяна в социално-икономическите отношения, която не-

¹ Докторант в катедра „Международно право и право на ЕС“, Юридически факултет, Университет за национално и световно стопанство, ел. поща: daniel.danov@unwe.bg или danielidanov@gmail.com.

² AI Principles (2026) [online] [viewed 19.02.2026]. Available from: <https://oecd.ai/en/ai-principles>. AI системата е машинно базирана система, която, за явни или неявни цели, извлича от получената информация как да генерира резултати като прогнози, съдържание, препоръки или решения, които могат да повлияят на физическата или виртуалната среда. Различните AI системи се различават по нивото си на автономност и адаптивност след внедряването им.

избежно поставя въпроси пред традиционната правна регулация (*hard law*). Алгоритмичните модели с изкуствен интелект постепенно се интегрират в публичното управление, търговския оборот, здравеопазването, правоприлагането и дори в обичайните човешки творчески дейности, като по този начин се развиват правните разбирания за субект, воля, вина и отговорност. Едновременно динамиката на технологичната иновация, подчинена на законите на експоненциален растеж, системно изпреварва темпото на позитивния законодателен процес, чиято логика е по необходимост реактивна и постоянно закъсняла.

В този контекст се формира изследователският проблем: как да се регламентира технология, която се развива по-бързо от законодателството? Дали задължителните правни норми (*hard law*) са единственият път към ефективна регулация, или *soft law* инструментите могат да предложат гъвкаво и адекватно решение?

Конституцията на Република България нормативно гарантира правната сигурност в чл. 5, ал. 1, същото важи и за ратифицираните международни договори в стройна юридическа йерархия на правните норми. Дали обаче традиционната правна уредба има отговори за технологичните невронни мрежи, чиито действия, бездействия или правоотношения вече са извън границите на статични теоретични хипотези за иновациите? Фокусът следва да бъде изместен от постоянната динамика, която се проявява и в нарастващата съдебна практика по тълкуване на непозволените увреждания, причинени от автономни системи, както и споровете относно авторството върху произведения на литературата, изкуството или науката, спрямо машинно генерираните творби, което демонстрира дефицит при метода и ефективността на *hard law*. Съдилищата в различни юрисдикции са принудени да прилагат аналогия в правото или *argumentum a fortiori*, което води до разнопосочно правоприлагане. Липсата на изрична традиционна нормативна уредба по отношение на системите за изкуствен интелект често води до трудности при квалифицирането на правните отношения и определянето на отговорността на правните субекти.

Настоящата статия си поставя за цел да изследва потенциала на инструментите на *soft law* като механизъм за подпомагане на *hard law* и дори за превръщането им в традиционни правни норми. За постигане на поставената цел се анализира ролята и ефективността на *soft law* инструментите при правната регулация на изкуствения интелект, като се идентифицират техните предимства, ограничения и възможности за интегриране с традиционните регулаторни механизми. За постигане на поставената цел се прилагат сравнителноправен метод (анализ на регулаторните подходи в ЕС, САЩ и международните организации), систематичен анализ (изследване на връзките между различни правни инструменти) и прогностичен подход (формулиране на препоръки за бъдещо развитие).

II. Теоретикоправни основи на изкуствения интелект

Дефинирането на изкуствения интелект от правна гледна точка представлява сериозно предизвикателство пред законодателите в различните юрисдикции. За разлика от техническите дефиниции, които се фокусират върху същността, особеностите и функционалността на системите за изкуствен интелект, правната дефиниция трябва да може да отговори на въпроси, засягащи правосубектността, отговорността и защитата на права. Този подход изисква баланс между техническата точност и правната гъвкавост, който да позволи приложението на нормите към непрекъснато еволюиращи технологии.³

³ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. *OECD* [online] [viewed 9.03.2026]. Available from: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449>.

Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) предлага дефиниция⁴, която да бъде възприета в голям брой юрисдикции. Системата с изкуствен интелект представлява технологична система, функционираща въз основа на машинна обработка на данни, която при наличието на предварително определени или подразбиращи се цели анализира постъпващата информация и генерира резултати под формата на прогнози, препоръки, съдържание или решения. Тези резултати могат да оказват влияние върху функционирането на физическа или виртуална среда. Отделните системи с изкуствен интелект се характеризират с различна степен на автономност при вземането на решения, както и с различни възможности за адаптация и усъвършенстване след тяхното внедряване.

На регионално ниво Европейският съюз в Регламент за изкуствения интелект⁵ използва функционален подход, определяйки системите за изкуствен интелект чрез тяхната способност да генерират изходни данни, които могат да влияят на физическата или виртуална средата, като същевременно отчитат вероятността за възникване на дадена вреда и тежестта на тази вреда. Този подход представлява опит за преодоляване на трудности при нормативната регулация чрез фокусиране върху последиците от използването на технологиите, а не толкова върху тяхната техническа същност.

Проблемът относно правния статус на системите за изкуствен интелект постепенно се утвърждава като едно от централните направления на съвременния правнотеоретичен и нормативен дебат⁶. Интензивното навлизане на тези технологии в различни сфери на обществения и икономическия живот поставя пред правната наука, съдебната практика и законодателя редица нови въпроси, свързани с тяхната правна квалификация, отговорност и място в системата от *hard law* регулации по отношение на правните субекти и обекти. Поради тази причина въпросът за статуса на изкуствения интелект вече заема значимо място както в доктриналните изследвания, така и в практическите усилия за изграждане на адекватна регулаторна рамка.

На регионално ниво Европейският съюз е приел първия в света *hard law* инструмент⁷ за регулацията на изкуствения интелект. Регламент (ЕС) 2024/1689 на Европейския парламент въвежда риск базиран подход, категоризиращ системите за изкуствен интелект според нивото на риск: неприемлив риск (забранени системи), висок риск (строги изисквания за прозрачност и безопасност), ограничен риск (изисквания за информиране) и минимален риск (без специфични изисквания). Този подход се стреми да балансира защитата на фундаментални права с насърчаването на иновациите.

⁴ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). What is AI? Can you make a clear distinction between AI and non-AI systems? *OECD.AI* [online] [viewed 9.03.2026]. Available from: <https://oecd.ai/en/wonk/definition>.

⁵ Регламент (ЕС) 2024/1689 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за установяване на хармонизирани правила относно изкуствения интелект и за изменение на регламенти (ЕО) № 300/2008, (ЕС) № 167/2013, (ЕС) № 168/2013, (ЕС) 2018/858, (ЕС) 2018/1139 и (ЕС) 2019/2144 и директиви 2014/90/ЕС, (ЕС) 2016/797 и (ЕС) 2020/1828 (Акт за изкуствения интелект), ОВ L 2024/1689. *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн], 12.07.2024 [прегледан на 9.03.2026]. Достъпен на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689.

⁶ Pokrovskaya, A. (2025). The Legal Status of Artificial Intelligence: The Need to Form a Legal Personality and Regulate Copyright. *Artificial Intelligence and Applications* [online], vol. 3(2), 179–191 [viewed 9.03.2026]. Available from: <https://doi.org/10.47852/bonviewAIA52023901>.

⁷ Регламент (ЕС) 2024/1689 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за установяване на хармонизирани правила относно изкуствения интелект (Акт за изкуствения интелект), ОВ L 2024/1689, 12.07.2024. *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн] [прегледан на 16.03.2026]. Достъпен на: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.

На 20 март 2026 г.⁸ администрацията на президента Доналд Тръмп представи национална законодателна рамка за изкуствения интелект, която очертава основните приоритети на Съединените щати в областта на регулирането на тези технологии. Документът има характер на стратегически насоки към Конгреса и обхваща ключови направления като защита на децата, гарантиране на обществената сигурност, съблюдаване на правата върху интелектуална собственост, защита на свободата на изразяване, стимулиране на иновациите и развитие на работната сила в условията на дигитална трансформация.

В българския правен ред липсва специализиран нормативен акт, който изчерпателно да урежда разработването, внедряването и използването на системи с изкуствен интелект. Вместо това регулацията се осъществява индиректно чрез прилагането на вече съществуващи правни режими. Това означава, че се прилагат общите разпоредби на Закона за защита на потребителите, Закона за защита на личните данни и др.

Друга особеност е, че новите технологии като интернет, блокчейн или изкуствен интелект имат глобален характер. Всичко това създава предизвикателства за националната, регионалната и глобалната правна регулация. Интернет и облачните услуги не познават държавни граници, а системите за изкуствен интелект могат да бъдат разработени в една държава, да се обучават с данни от втора, да се хостват на сървъри в трета и да се използват от потребители в четвърта юрисдикция. Това налага международно сътрудничество и хармонизация на стандартите, което е трудно постижимо предвид различните правни традиции и икономически интереси на държавите. Докато традиционните правни норми, институти и дори отрасли се формират в продължение на десетилетия или векове, технологичните иновации често изискват незабавна регулаторна реакция. Това създава проблеми, защото *hard law* законите, регламенти и дори международните договори се приемат твърде бавно и често нямат желания резултат.

Глобалният характер на технологиите създава особени проблеми с юрисдикцията и приложното поле на традиционните правни норми. Кога дадена държава, съюз или организация има юрисдикция над система за изкуствен интелект, която оперира в множество държави? Какви са правилата за конфликти на вътрешния правен ред между различни правни режими? Възможно ли е да се осигури правна принуда и санкция в трансграничен контекст? Тези въпроси все още нямат категорични отговори и изискват международно сътрудничество за своето решаване.

Техническата сложност на изкуствения интелект представлява предизвикателство за законодателните органи, които често нямат необходимата експертиза за оценка на риска. Проблемът се задълбочава от така наречената *black box*, или неизвестност при данните, с които биват тренирани системите за изкуствен интелект, и начините, по които взема решение след това изкуственият интелект. Често решенията на изкуствения интелект са трудни за обяснение и предсказване дори от техните създатели. Това налага нови подходи за правна регулацията, които да вземат предвид риска от непрозрачността на алгоритмичните процеси.

Проблемът при *hard law* е свързан с риска, че прекалено стриктната правна регулация може да възпрепятства иновациите и да накърни конкурентоспособността при трансграничните корпорации, разработващи най-популярните системи за изкуствен интелект. От друга страна, твърде либералният *hard law* подход може да остави правните субекти не-

⁸ The White House (2026). National Policy Framework for Artificial Intelligence: Legislative Recommendations. *The White House* [online], 20 March 2026 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2026/03/03.20.26-National-Policy-Framework-for-Artificial-Intelligence-Legislative-Recommendations.pdf>.

защитени от преки и косвени щети. Намирането на оптималния баланс изисква постоянно наблюдение на технологията от страна на експерти в областта, които могат да помогнат за адаптиране на *hard law* инструментите според непрекъснато променящите се обстоятелства. Това води до извода, че принципите на традиционната правна регулация на изкуствения интелект не функционират изолирано, а като взаимно допълваща се система, насочена към постигане на устойчив баланс между защита от технологията, но и нейното развитие.

III. *Soft law* инструментите: решение или още повече проблеми в практиката?

Soft law правните инструменти не създават юридически задължения, защото не са скрепени с държавна принуда при неизпълнение на правилата за поведение и принципи. Въпреки това гъвкавото право, макар и създавано от авторитетни международни организации, браншови асоциации и др., оказва влияние върху поведението на правните субекти. *Soft law* обединява разнообразни видове правни инструменти като: препоръки, стандарти, декларации, резолюции, насоки, кодекси за поведение, зелени книги, закони модели и други. Това, което е общо между всички инструменти на гъвкавото право, е, че те се изпълняват доброволно, т.е. тяхната валидност е обусловена от легитимността на създателите им. *Soft law* инструментите по-късно могат да се превърнат в основа за развитие на традиционни правни норми било чрез инкорпорирането им в договор или чрез приемането на принципите и правилата им в *hard law*.

Hard law традиционно предлага предсказуемост, възможност за принудително изпълнение. Въпреки това традиционното право е по-трудно за адаптиране към новите технологии. *Soft law*, от друга страна, предлага гъвкавост и възможност за бързо адаптиране. Характерна особеност на гъвкавото право обаче е липсата на държавна принуда при неизпълнение на правилата му, както и несигурност относно тълкуването му в съдебната и арбитражна практика.

Предимствата на *soft law* включват възможността за бързо приемане без сложни законодателни процедури, гъвкавост за адаптиране към новите технологични реалности, пониска цена на съответствие за регулираните субекти, възможност за експериментиране с различни подходи на правна регулация. *Soft law* има потенциала да спомогне за международна хармонизация на правната регулация на изкуствения интелект, при това без необходимост от ратификация на сложни многостранни международни договори⁹.

Недостатъците на *soft law* се проявяват в липсата на гарантирано спазване, възможността за избирано прилагане от субектите, което формира и противоречива съдебна и арбитражна практика, трудности при мониторинга и оценката на ефективността. Важно е да се отбележи и рискът, макар и авторитетни браншови асоциации и организации да формулират гъвкави принципи и правила в своя полза, без да спазват справедлив и балансиран подход или да има предварително обществено обсъждане и оценка на въздействието, както е характерно при *hard law*.

Съпоставянето води до извода, че *soft* и *hard law* често функционират в комбинация, като *soft law* е етап от бъдещ *hard law*. Традиционното право създава трайната регулаторна рамка, в която *soft law* инструментите могат да функционират, защото те нямат юридическия ефект да запълват празноти в правото. Гъвкавото право единствено може да помага при тълкуване, ако липсва традиционна правна норма, включително в съдебната практика. Това взаимодействие между *soft law* и *hard law* е особено видимо в регулацията на изкуст-

⁹ Chang, C. C. (2025). The First Global AI Treaty: Analyzing the Framework Convention on Artificial Intelligence and the EU AI Act. *SSRN* [online], 13 February 2025 [viewed 21.03.2026]. Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5069335.

вения интелект, където гъвкавите принципи и правила постепенно се превръщат в юридически задължения.

IV. Приложение на soft law при регулацията на изкуствен интелект

Принципите на ОИСР за изкуствен интелект¹⁰, приети през 2019 г., представляват първият авторитетен гъвкав правен инструмент, формулиращ общи насоки за отговорно разработване и използване на системи за изкуствен интелект. Принципите очертават изисквания за приноса на изкуствения интелект за благосъстоянието на човечеството, зачитане на човешките права и демократични ценности, прозрачност, сигурност и отговорност. По данни на ОИСР, soft law инструментът с принципи за изкуствен интелект е приет от 47 юрисдикции към 2026 г. и служи като ориентир за национални стратегии и законодателни инициативи.

Препоръката на UNESCO за етиката на изкуствения интелект¹¹, приета през 2021 г., е първият глобален стандарт в тази област, приет с консенсус от всички 194 държави членки на организацията. Документът формулира ценности и принципи, от които трябва да се ръководят създателите на системи за изкуствен интелект, включително зачитане на човешките права, прозрачност на алгоритмите и отговорност. Препоръката създава и механизъм от мерки за наблюдение на нейното прилагане.

През 2023 г. държавите от Г-7 се събират в Хирошима, Япония, и приемат международните ръководни принципи относно изкуствения интелект¹² и доброволен кодекс за поведение за разработчиците на изкуствен интелект¹³. Чрез soft law подход е направен опит за координация на правната регулация на изкуствения интелект между водещите държави в глобален мащаб. Макар и доброволни, двата гъвкави правни инструмента имат значително влияние по силата на своя авторитет чрез механизмите на международния натиск и репутационен риск.

Ключов soft law инструмент е приет като препоръка CM/Rec(2020)1¹⁴ от Комитета на министрите в Съвета на Европа относно въздействието на алгоритмичните системи с изкуствен интелект върху човешките права, която предоставя насоки за държавите членки. Впоследствие на 17 май 2024 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа отваря за подписване на 5 септември 2024 г. във Вилнюс първия юридически обвързващ международен договор за регулиране на изкуствения интелект, а именно Рамковата конвенция на Съ-

¹⁰ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. *OECD* [online], adopted 22 May 2019 (amended 2023) [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.

¹¹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. *UNESCO* [online], adopted November 2021 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence>.

¹² European Commission (2023). Hiroshima Process International Guiding Principles for Organizations Developing Advanced AI Systems. *European Commission* [online], 30 October 2023 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/hiroshima-process-international-guiding-principles-advanced-ai-system>.

¹³ European Commission (2023). Hiroshima Process International Code of Conduct for Organizations Developing Advanced AI Systems. *European Commission* [online], 30 October 2023 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/hiroshima-process-international-code-conduct-advanced-ai-systems>.

¹⁴ Council of Europe (2020). Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems. *Council of Europe* [online], adopted 8 April 2020 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://rm.coe.int/09000016809e1154>.

вета на Европа за изкуствения интелект (ИИ) и правата на човека, демокрацията и принципите на правовата държава¹⁵. Въпреки че е инициатива на Съвета на Европа, конвенцията е създадена като глобален договор, отворен за присъединяване от страни от целия свят, включително САЩ, Канада, Япония и Обединеното кралство. По този начин soft law полага основите на бъдещата hard law регулация, чиято цел е да се гарантира, че целият жизнен цикъл на системите с изкуствен интелект е в съответствие с правата на човека, демокрацията и върховенството на закона. Рамковата конвенция като hard law действа паралелно с Регламент (ЕС) 2024/1689, но ЕС приема през февруари 2026 г. и soft law препоръка¹⁶ относно решението на Съвета за сключването от името на Европейския съюз, на Рамковата конвенция на Съвета на Европа за изкуствения интелект и правата на човека, демокрацията и принципите на правовата държава.

През април 2019 г. експертната група на високо равнище по въпросите на изкуствения интелект към Европейската комисия публикува окончателния вариант на „Етичните насоки за надежден изкуствен интелект“¹⁷, изготвен след обществено обсъждане на първоначалния проект от края на 2018 г., по който са постъпили значителен брой становища от експерти. В гъвкавия правен инструмент се формулира концепцията за „надежден“ изкуствен интелект като система, която едновременно съответства на действащото традиционно право, отговаря на основни етични принципи и притежава необходимата техническа устойчивост за безопасно функциониране.

Друг важен soft law инструмент с практическа насоченост е списъкът за оценка на надежден изкуствен интелект (Assessment List for Trustworthy AI, или накратко ALTAI¹⁸), който е разработен с цел да подпомогне организациите при прилагането на етичните насоки на практика. Гъвкавият инструмент ALTAI функционира като структурирана методология за вътрешна оценка, чрез която разработчиците и ползвателите на системи с изкуствен интелект могат да идентифицират степента на съответствие на своите технологични решения с установените етични стандарти. Макар и лишен от задължителна правна сила, този инструмент има ефект при регулацията на изкуствения интелект, като създава de facto ориентири за добри практики.

Паралелно с това Бялата книга за изкуствения интелект на Европейската комисия от 2020 г.¹⁹ очертава стратегическата визия на Европейския съюз за развитие и регулиране

¹⁵ Council of Europe (2024). Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225). *Council of Europe* [online], adopted 17 May 2024, opened for signature 5 September 2024 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://edoc.coe.int/en/artificial-intelligence/11926-council-of-europe-framework-convention-on-artificial-intelligence-and-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law.html>.

¹⁶ European Parliament (2026). Recommendation on the Draft Council Decision on the Conclusion, on Behalf of the European Union, of the Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (A10-0007/2026). *European Parliament* [online], 2 February 2026 [viewed 21.03.2026]. Available from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0007_BG.html.

¹⁷ European Commission, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2019). Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence [online], 8 April 2019. *European Commission* [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

¹⁸ European Commission, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2020). Assessment List for Trustworthy Artificial Intelligence (ALTAI) for Self-assessment. *European Commission* [online], 17 July 2020 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment>.

¹⁹ European Commission (2020). White Paper on Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and

на технологиите, основана върху концепцията за изграждане на „екосистема на доверие“. Документът въвежда основополагащия риск ориентиран подход, който впоследствие се трансформира от *soft law* в *hard law* и намира нормативно изражение в Регламент (ЕС) 2024/1689. Може да се направи извод, че в ЕС се затвърждава подход на втвърдяване на гъвкави правни инструменти към посока *hard law*. В този контекст *soft law* механизмите се разглеждат не като алтернатива, а като допълващ елемент към традиционната регулация, насочен към осигуряване на гъвкавост и адаптивност спрямо динамиката на технологичните иновации.

В обобщение може да се приеме, че *soft law* инструментите в рамките на Европейския съюз изпълняват ключова подготвителна и координационна функция, като създават среда, благоприятстваща постепенното въвеждане на традиционни правни задължения чрез регламенти, директиви и закони. *Soft law* инструментите в ЕС, подпомагащи регулацията или тълкуването на изкуствения интелект, допринасят за формирането на общи стандарти и практики. Същевременно се осигурява необходимата гъвкавост за адаптиране към бързо развиващите се технологични реалности. Гъвкавите инструменти се утвърждават като важен елемент от съвременния модел на правна регулация на изкуствения интелект.

V. Предимства на *soft law* регулацията на изкуствения интелект

Гъвкавостта на *soft law* инструментите се проявява в тяхната способност да се адаптират към бързо променящата се технологична реалност без сложни законодателни процедури. Промяната на традиционен закон изисква парламентарно обсъждане и гласуване, което обикновено отнема месеци или дори години. От друга страна, насоките и стандартите под формата на *soft law* могат да бъдат актуализирани за седмици или дори дни. Тази характеристика е от критическо значение в областта на регулацията на изкуствения интелект. Причината е, че технологичният прогрес се случва твърде бързо във всички сфери на обществения живот, образованието, както и в търговския оборот, но и в съдебната и арбитражна практика в глобален мащаб.

Адаптивността на *soft law* позволява на правната регулация да бъде още по-ефективна предвид разнообразните приложения на изкуствения интелект. Едни и същи гъвкави правни принципи могат да бъдат адаптирани за регулацията на изкуствения интелект в медицината, във финансите, в транспорта или в образованието, без да е необходима *hard law* уредба. Това позволява регулаторен правен подход, който е едновременно последователен и гъвкав.

От друга страна, *soft law* позволява и експериментирание с различни правила и принципи, за да се изработят и използват най-ефективните. По този начин законодателните органи в различните юрисдикции могат да тестват различни модели на правна регулация, като използват натрупания опит от употребата на гъвкавата регулация. Този подход е особено ценен при нови и слабо проучени технологични области като изкуствения интелект, където няма утвърден консенсус относно оптималните регулаторни решения, както е например с традиционните клонове на правото: вещното право, наказателното право, търговското право и др.

Процесът на приемане на *soft law* инструменти е значително по-бърз от традиционния законодателен процес. Докато приемането на *hard law* обикновено изисква обществено обсъждане и парламентарни дебати, гъвкавите норми могат да бъдат приети много бързо. Така например пандемията от COVID-19 демонстрира необходимостта от бързи регулатор-

Trust [online], 19 February 2020. *European Commission* [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/ac957f13-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1>.

ни решения. Подобна регулация е възможна чрез гъвкави правни норми и принципи, които да позволят използването на изкуствен интелект за диагностика, проследяване на разпространението и разработването на ваксини, при запазване на защитата на данните и други права. Спазването на *soft law* обикновено изисква по-малко административни ресурси от изпълнението на законови изисквания, което прави *soft law* по-привлекателен за бизнеса, особено за малките и средните предприятия. Това способства за по-широкото разпространение на добрите практики и кодексите за поведение.

Soft law инструментите могат да бъдат по-благоприятни за иновациите, тъй като са доброволни за спазване и създадени от авторитетни автори в съответната индустрия. По този начин създателите на системи с изкуствен интелект могат да експериментират с нови приложения на технологията, без да се притесняват от нарушаване на строги законови разпоредби, доколкото спазват общите принципи, формулирани в насоките и етичните кодекси.

Soft law стимулира отговорно поведение от правните субекти. Компаниите създатели на изкуствен интелект, които демонстрират ангажимент към гъвкавите норми, могат да спечелят доверието на потребителите и инвеститорите. От друга страна, субектите, които не спазват гъвкавата правна регулация, могат да пострадат от загуба на репутация. Този механизъм на репутацията може да бъде по-ефективен от административните санкции в някои случаи, защото загубата на репутация е равносилно на загуба на инвестиции и капитали.

Хармонизацията при правната регулация на изкуствения интелект е по-лесно постижима чрез *soft law* инструменти, които не изискват ратификация от националните парламенти. Принципите на OECD и препоръката на UNESCO са приети сравнително бързо от широк кръг държави и създават обща доброволна регулаторна рамка, която улеснява трансграничното сътрудничество и намалява конфликтите, породени от различията и особеностите на отделните национални регулаторни режими.

VI. Проблеми и ограничения на *soft law* регулацията

Най-същественото ограничение на *soft law* е липсата на принудителна сила за изпълнението на гъвкавите норми и принципи. Правен субект, създател на системи с изкуствен интелект или негов ползвател, който не спазва гъвкавите правни инструменти, не може да бъде санкциониран от държавата, освен ако не е нарушил някоя традиционна правна норма. Липсата на принуда засяга и защитата на лицата, които са претърпели вреди от употребата на изкуствен интелект. Когато не съществува правна норма, която е била нарушена, пострадалият не може да търси правна защита, дори ако поведението на ответника е в противоречие с приетите етични стандарти. Това положение поставя търпящите вреди от алгоритмична дискриминация или други преки и косвени вреди без ефективни средства за защита, при положение че *hard law* все още липсва, а и съдебната практика тепърва се формира. Проблемът се задълбочава дори още повече от несигурността относно приложното поле на *soft law* инструментите. Дори когато съществуват добре формулирани насоки, невинаги е ясно кои субекти са обвързани с тях и в какви ситуации се прилагат. Тази неопределеност може да бъде използвана за избягване на отговорност чрез субективно тълкуване.

Докладването и прозрачността, които са ключови за ефективен мониторинг, често са непълни или формални. Компаниите, създатели на изкуствен интелект, могат да декларират съответствие с етичните принципи, без реално да ги прилагат, или да използват неясен език, който позволява различни форми на тълкуване. Липсата на стандартизирани критерии за оценка на съответствието на дължимото поведение прави сравнението между различните организации трудно или невъзможно.

Международният мониторинг е още по-сложен поради липсата на наднационални органи с правомощия за проверка и принуда. Дори когато държавите се ангажират с международни принципи, тяхното прилагане зависи изцяло от националните усилия, които могат да бъдат неадекватни или избирателни.

Процесът на разработване на гъвкави норми и принципи често е доминиран от големи трансгранични корпорации, разполагащи с огромни капитали. Това може да доведе до формулиране на правила, които отразяват интересите на индустрията, свързана със създаването на изкуствен интелект в по-голяма степен, отколкото тези на обществото.

Участието на заинтересованите страни, познато още като *multi-stakeholder approach*, се разглежда като механизъм за противодействие на този риск. Същевременно критици на този подход като Лорънс Лесиг²⁰ подчертават риска представителите на гражданското общество и академичната общност да са в по-слаба позиция поради липса на възможности за продължително и активно участие. Техническата сложност на системите за изкуствен интелект допълнително ограничава възможностите за смислен принос от не-експерти. Оттук може да се направи изводът, че *multi-stakeholder* моделът не елиминира регулаторния риск, а го преформулира, поради което неговата ефективност зависи от баланса между участие и институционални гаранции за прозрачност и отчетност.

Резултатът може да бъде доброволни стандарти, които всъщност са твърде сложни или скъпи за изпълнение от малките и средните предприятия, като по този начин укрепват позицията на големите технологични компании. Това противоречи на целите за насърчаване на конкуренцията и иновациите, които обикновено се декларират в регулаторните стратегии.

Правната несигурност е сериозен проблем при *soft law* регулацията в областта на изкуствения интелект. Възможно е субектите да не знаят с точност какви са изискванията и какво е очакваното поведение от тях. Липсата на ясни правни норми оставя непредвидимост в практиката, което може да се счита за неетично или дори да доведе до вредоносно поведение без съответната юридическа санкция.

Субектите, които искат да спазват гъвкави стандарти на поведение, могат да бъдат поставени в неизгодна позиция спрямо конкуренти, които игнорират етичните насоки. Това създава демотивация за отговорно поведение. Необходимо е тълкуване на гъвкавите принципи, за да има правна сигурност вследствие на гъвкавата регулация. Например възникват проблеми в практиката като какво точно означава справедливост в контекста на алгоритмичните решения...? Или кога едно решение е прозрачно в достатъчна степен? Отговорите на подобни въпроси зависят от контекста и субективната преценка, което затруднява предвидимостта на последствията от дадено поведение.

За жалост, възможностите за злоупотреби при *soft law* регулацията са многобройни. Трансграничните корпорации могат да използват гъвкавите кодекси за поведение или принципи като маркетингов инструмент, без реално да променят поведението си. Това е феномен, известен като *ethics washing*, или *AI ethics theater*, подробно анализиран от Бен Вагнер²¹, който посочва, че етичните рамки често се използват от технологични компании като инструмент за избягване на по-строга правна регулация. Въпреки това подобна критика не следва да води до отхвърляне на *soft law* инструментите като цяло, тъй като при наличие на прозрачност и реален надзор те могат да изпълняват важна допълваща функция спрямо традиционното право, особено в бързоразвиващи се технологични области.

²⁰ Lessig, L. (1999). *Code and Other Laws of Cyberspace* [online]. New York: Basic Books [viewed 11.04.2026]. Available from: <https://lessig.org/images/resources/1999-Code.pdf>.

²¹ Wagner, B. (2018). *Ethics as an Escape from Regulation: From Ethics-Washing to Ethics-Shopping?* [online]. Amsterdam University Press [viewed 11.04.2026]. Available from: <https://d-nb.info/1239614373/34>.

Избирателното прилагане на принципите е друга форма на злоупотреба. Големите корпорации могат да декларират стриктно спазване на гъвкавите стандарти, принципи и правила в публичното пространство и с оглед видимите аспекти на дейността си, докато едновременно с това допускат нарушения в по-малко видимите сфери или при дейности, възложени на трети лица. Това разкрива ограниченията на подхода, базиран на репутация.

Липсата на последователност в прилагането на *soft law* между различни юрисдикции създава възможност за регулаторен арбитраж. Така големите корпорации могат да изберат да оперират в юрисдикции с по-слаби или по-благоприятни стандарти, без да поемат риска от по-сериозни правни последици. Това подкопава ефективността на цялостния гъвкав регулаторен режим.

VII. Съотношение с *hard law* инструментите

Soft law най-често функционира като допълнение към *hard law*. Гъвкавите правни норми и принципи могат да интерпретират приложението на традиционния закон в специфичен контекст, да предлагат методологии за оценка на съответствието и да формулират добри практики, които надхвърлят минималните законови изисквания.

Допълващата роля на *soft law* е особено ценна в области, където законодателят е намерил за целесъобразно да остави известна гъвкавост за адаптация към конкретните обстоятелства. Регулаторните органи могат да използват юридическата техника при изготвяне например на подзаконов нормативен акт и да насочват например към гъвкаво право под формата на ISO стандарти. Тази теза се споделя от Пьотър Шведо²² и по този начин не е необходима честа законодателна промяна, а същевременно се поддържа актуалността на традиционната регулаторна рамка.

Soft law може също така да бъде преходен етап към развитие на *hard law*. Така на база на практиката при доброволното използване на *soft law* принципите и правилата за поведение се достига до съдържанието на по-ясни традиционни правни норми. Опитът, натрупан чрез прилагането на гъвкави правни инструменти в областта на регулацията на изкуствения интелект, може да послужи като основа за формулиране на законови разпоредби, които са практически приложими и ефективни.

Постепенният преход от *soft* към *hard law* е характерен модел за развитие на регулацията при нови високотехнологични области като изкуствения интелект. Това е адаптивна правна регулация, при която се разработват гъвкави технически стандарти, добри практики или кодекси за отговорно поведение, като накрая се приемат традиционни правни норми, които ползват натрупания опит. Този модел позволява учене чрез практика и минимизира риска от грешни регулаторни решения.

Регламентът (ЕС) 2024/1689 за изкуствения интелект (EU AI Act) илюстрира този преходен процес. Преди приемането на регламента Европейската комисия финансира разработването на етични насоки и стандарти, които формираха основата на техническите изисквания на *hard law*²³. Важно е да се отбележи, че преходът не означава пълно заместване на *soft law* с *hard law*. Дори след приемането на традиционни правни норми гъвкавите насоки и стандартите продължават да имат важно значение за тълкуването и прилагането на

²² Szewdo, P. (2015). Global Administrative Law through the Polish Lens. *International Journal of Constitutional Law* [online], 13(1), 156–178 [viewed 13.04.2026]. Available from: <https://academic.oup.com/icon/article/13/1/156/689886>.

²³ European Commission, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2019). Ethics Guidelines for Trustworthy AI. *European Commission* [online] [viewed 14.04.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

hard law. Съществуването на европейски регламент не премахва нуждата от авторитетни soft law инструменти.

От друга страна, хибридните модели на регулация комбинират елементи на soft и hard law в единна система, която се стреми да извлече предимствата на двата подхода. Типичен пример е моделът, при който традиционен правен инструмент поставя общи рамки и цели, а конкретните технически стандарти са делегирани на специализирани органи или организации за стандартизация.

Европейският регламентът (ЕС) 2024/1689 прилага хибриден подход, като инкорпорира доброволни стандарти в регулаторната рамка. Регламентът поставя общи, правно обвързващи цели (например за прозрачност, надеждност и човешки надзор), но не описва конкретните технически стъпки за постигането им в самия текст на закона. Конкретните технически детайли се разработват от организации като CEN и CENELEC под формата на доброволни стандарти. Ако корпорация, разработчик на системи за изкуствен интелект, приложи тези доброволни стандарти, автоматично по презумпция се счита, че е способна да демонстрира съответствие с регламента. Разработчиците на системите за изкуствен интелект имат право да изберат и други технически решения (извън стандартите), стига да докажат, че те отговарят на високото ниво на защита, изисквано от регламента. Този подход позволява на hard law да остане технологично неутрално, защото правилата не остаряват бързо във времето дори когато технологията се промени, тъй като стандартите могат да се актуализират много по-бързо от който и да било традиционен правен инструмент.

Хибридните модели на правна регулация могат да включват и механизми за comply or explain, при които правните субекти могат да избират дали да спазват гъвкавите норми, или да обяснят защо са избрали алтернативен подход за постигане на регулаторните цели. Този подход съчетава гъвкавостта на soft law с отчетността на hard law, като позволява иновации в методите за съответствие.

VIII. Заключение

Регулацията на изкуствения интелект представлява едно от най-сложните предизвикателства пред съвременното право. Традиционните законодателни механизми се оказват недостатъчни за справяне с технология, която се развива с непредвидено темпо и засяга всички сфери на обществения живот. Soft law инструментите, от друга страна, предлагат гъвкави решения, което позволява бърза адаптация към променящите се обстоятелства, експериментиране с различни подходи и международна хармонизация без сложни процедури на преговори и ратификация. В същото време тези инструменти страдат от съществени ограничения, защото при гъвкавото право липсват принудителна сила, както и проблеми с регулацията и с предвидимостта. Следва да се подкрепи изводът, че оптималният регулаторен подход комбинира елементи на soft и hard law в хибридна система, която извлича предимствата на двата подхода. Soft law помага за развитие на традиционни правни норми или помага при тълкуването им, докато hard law осигурява необходимите правни гаранции за защита и механизмите за държавна принуда.

Развитието на изкуствения интелект вероятно ще доведе до появата на нови софтуерни приложения и съответно нов вид правоотношения и юридически факти, които изискват специфични регулаторни подходи. В същото време натрупваният опит ще позволи по-прецизно определяне на рисковете и по-ефективно насочване на регулаторните усилия. Ролята на soft law ще се запази и дори ще се засили, тъй като гъвкавостта на тези правни инструменти е незаменима в условията на продължаващо технологично развитие. Етичните прин-

ципи, насоките и стандартите ще продължат да формират културата на отговорни иновации и да подготвят почвата за развитие на правни норми.

В заключение може да се прогнозира, че бъдещото развитие на технологията ще изпреварва все по-често темповете на традиционното законодателство, поради което ефективната правна регулация няма да се основава единствено на класическия модел на забрана и санкция, а на динамично съчетаване на твърдо право, гъвкави регулаторни принципи, технически стандарти и етични принципи. Истинското предизвикателство пред юридическата наука няма да бъде дали да регулира технологиите, а как да го прави, без да задушават иновациите и без да допуска ерозия на основните права на човека. В този смисъл бъдещето принадлежи на „адаптивното право“ т.е. право, способно да се променя със скоростта на потребностите на обществото и отделния индивид, но без да губи своята ценностна устойчивост като изкуство на доброто и справедливото. Както отбелязва Роско Паунд, правото трябва да бъде инструмент за разумно подреждане на обществените отношения, а не пасивна реакция след настъпването на вредите²⁴. Именно затова ролята на съвременния юрист ще бъде не само да тълкува нормите, а да предвижда рисковете, които е възможно още да не са намерили своя *hard law* правна норма, но пък вече да са налице *soft law* принципи и правила, които, макар и доброволни, да регулират ефективно изкуствения интелект.

Библиография

Регламент (ЕС) 2024/1689 на Европейския парламент и на Съвета от 13 юни 2024 г. за установяване на хармонизирани правила относно изкуствения интелект и за изменение на регламенти (ЕО) № 300/2008, (ЕС) № 167/2013, (ЕС) № 168/2013, (ЕС) 2018/858, (ЕС) 2018/1139 и (ЕС) 2019/2144 и директиви 2014/90/ЕС, (ЕС) 2016/797 и (ЕС) 2020/1828 (Акт за изкуствения интелект), ОВ L 2024/1689. *Официален вестник на Европейския съюз* [онлайн], 12.07.2024 [прегледан на 9.03.2026]. Достъпен на: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689.

AI Principles (2026) [online] [viewed 19.02.2026]. Available from: <https://oecd.ai/en/ai-principles>.

Chang, C. C. (2025). The First Global AI Treaty: Analyzing the Framework Convention on Artificial Intelligence and the EU AI Act. *SSRN* [online], 13 February 2025 [viewed 21.03.2026]. Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5069335.

Council of Europe (2020). Recommendation CM/Rec(2020)1 of the Committee of Ministers to Member States on the Human Rights Impacts of Algorithmic Systems. *Council of Europe* [online], adopted 8 April 2020 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://rm.coe.int/09000016809e1154>.

Council of Europe (2024). Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (CETS No. 225). *Council of Europe* [online], adopted 17 May 2024 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://edoc.coe.int/en/artificial-intelligence/11926-council-of-europe-framework-convention-on-artificial-intelligence-and-human-rights-democracy-and-the-rule-of-law.html>.

²⁴ Pound, R. (1954). *An Introduction to the Philosophy of Law* [online]. New Haven: Yale University Press [viewed 21.04.2026]. Available from: <https://ia601604.us.archive.org/34/items/anintroductionto00pounuoft/anintroductionto00pounuoft.pdf>.

European Commission (2020). White Paper on Artificial Intelligence: A European Approach to Excellence and Trust. *European Commission* [online], 19 February 2020 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/ac957f13-53c6-11ea-aece-01aa75ed71a1>.

European Commission (2023). Hiroshima Process International Code of Conduct for Organizations Developing Advanced AI Systems. *European Commission* [online], 30 October 2023 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/hiroshima-process-international-code-conduct-advanced-ai-systems>.

European Commission (2023). Hiroshima Process International Guiding Principles for Organizations Developing Advanced AI Systems. *European Commission* [online], 30 October 2023 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/hiroshima-process-international-guiding-principles-advanced-ai-system>.

European Commission, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2019). Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence. *European Commission* [online], 8 April 2019 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/bg/library/ethics-guidelines-trustworthy-ai>.

European Commission, High-Level Expert Group on Artificial Intelligence (2020). Assessment List for Trustworthy Artificial Intelligence (ALTAI) for Self-assessment. *European Commission* [online], 17 July 2020 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment>.

European Parliament (2026). Recommendation on the Draft Council Decision on the Conclusion, on Behalf of the European Union, of the Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (A10-0007/2026). *European Parliament* [online], 2 February 2026 [viewed 21.03.2026]. Available from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-10-2026-0007_BG.html.

Lessig, L. (1999). *Code and Other Laws of Cyberspace* [online]. New York: Basic Books [viewed 11.04.2026]. Available from: <https://lessig.org/images/resources/1999-Code.pdf>.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2019). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. *OECD* [online], adopted 22.05.2019 (amended 2023) [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449>.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). What is AI? Can You Make a Clear Distinction between AI and Non-AI Systems? *OECD.AI* [online] [viewed 9.03.2026]. Available from: <https://oecd.ai/en/work/definition>.

Pokrovskaya, A. (2025). The Legal Status of Artificial Intelligence: The Need to Form a Legal Personality and Regulate Copyright. *Artificial Intelligence and Applications* [online], vol. 3(2), 179–191 [viewed 9.03.2026]. Available from: <https://doi.org/10.47852/bonviewAIA52023901>.

Pound, R. (1954). *An Introduction to the Philosophy of Law* [online]. New Haven: Yale University Press [viewed 21.04.2026]. Available from: <https://ia601604.us.archive.org/34/items/anintroductionto00pounuoft/anintroductionto00pounuoft.pdf>.

Szwedo, P. (2015). Global Administrative Law through the Polish Lens. *International Journal of Constitutional Law* [online], 13(1), 156–178 [viewed 13.04.2026]. Available from: <https://academic.oup.com/icon/article/13/1/156/689886>.

The White House (2026). National Policy Framework for Artificial Intelligence: Legislative Recommendations. *The White House* [online], 20 March 2026 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2026/03/03.20.26-National-Policy-Framework-for-Artificial-Intelligence-Legislative-Recommendations.pdf>.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) (2021). Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. *UNESCO* [online], adopted November 2021 [viewed 21.03.2026]. Available from: <https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence>.

Wagner, B. (2018). *Ethics as an Escape from Regulation: From Ethics-Washing to Ethics-Shopping?* [online]. Amsterdam University Press [viewed 11.04.2026]. Available from: <https://d-nb.info/1239614373/34>.

PROBLEMS OF AI REGULATION: SOLUTIONS THROUGH SOFT LAW

Daniel Danov²⁵

Abstract: This article examines the regulatory challenges arising from the dynamic development of artificial intelligence (AI) and the possibilities for overcoming them through soft law instruments. Traditional legislative mechanisms (hard law) often prove insufficiently flexible and lag behind dynamic technological innovations, leading to legal uncertainty, conflicting case law, and even a lack of legal regulation.

This research aims to explore the limits of positive legal regulation (hard law) in the context of accelerated technological development. The article argues that in the field of AI regulation, soft law should not be viewed as a temporary stage before the emergence of hard law, but as a sustainable form of rapid and responsible legal regulation.

Particular attention is paid to contemporary judicial practice, which increasingly faces complex cases related to liability for

autonomous systems, algorithmic discrimination, and copyright. The study concludes that courts are experiencing difficulties in applying existing legal norms to new legal facts arising from AI.

The results of the study confirm, based on an analysis of case law and a comparative legal analysis of soft law instruments and hard law, that in the regulation of AI, soft law should not be viewed merely as a temporary solution, but as a sustainable model for regulation and an important auxiliary tool for judicial interpretation. Particular attention is paid to the mechanisms for strengthening soft law. This justifies a balanced approach to legal regulation of AI, ensuring the protection of fundamental rights and ethical standards while providing the necessary freedom for the development of new technologies.

Keywords: artificial intelligence, case law, legal regulation, soft law, hard law

²⁵ PhD candidate, Department of International and EU Law, Faculty of Law, University of National and World Economy, e-mail: daniel.danov@unwe.bg/danielidanov@gmail.com.

ПЛАГИАТСТВОТО В РИМСКОТО ЧАСТНО ПРАВО – ПРОИЗХОД И САНКЦИИ

Александър Димитров¹

Резюме: Настоящата статия разглежда проблема за произведенията на изобразителното изкуство и литературата като обекти на римското вещно право. Приведени са примери от римските правни извори относно правния режим на картините и произведенията на литературата, включително как тези произведения засягат и изменят субстанцията на вещта, върху която са обективирани. Представени са примери

от произведенията на класическите автори, в които се обръща внимание на проблема за представянето на чужди литературни произведения за свои. Проследена е етимологията на понятието за плагиатство. Разгледани са също така възможните санкции за плагиатство.

Ключови думи: авторство, плагиатство, произведения, произход, римско частно право, санкция

Увод

Когато мислим авторските права, често, в повечето случаи дори без допълнително замисляне, представата ни първосигнално се насочва към абстрактната концепция за права върху дадени нематериални блага. Естественият ход на мисълта ни надхвърля идеята за произведението като осезаем предмет. В този смисъл правото върху произведение не се ограничава върху копията, в които е обективирано това произведение.

Поставя се въпросът дали това схващане е било преобладаващо в човешката история. В настоящата статия ще бъде разгледано отношението на римското частно право към произведенията на литературата и изкуството въобще и доколко е била гарантирана тяхната защита.

1. Произведението – вещ или нещо друго?

Първите стъпки в пътя към обособяването на произведението започват от вещноправния институт на съединяването на вещи (*accessio*). Немалка част от примерите из съчиненията на класическите юристи се занимават именно с възникването на вещи, които днес бихме нарекли обекти на авторско право вследствие на присъединяване.

¹ Младши адвокат към Софийската адвокатска колегия, *alumnus* на Нов български университет, ел. поща: alexander.g.dimitrov31@gmail.com.

Eadem ratione probatum est, quod in cartulis sive membranis meis aliquis scripserit, licet aureis litteris, meum esse, quia litterae cartulis sive membranis cedunt: itaque si ego eos libros easve membranas petam nec impensam scripturae solvam, per exceptionem doli mali summoveri potero. (G.2.77)²

Абстрахирайки се от вещноправната проблематика, Гай загатва за нещо повече от изменение на субстанцията на вещта. Обстоятелството, че *litterae cartulis... cedunt*, сочи на това, че буквите имат някаква стойност, оценима в разноските по изписването им (*impensae scripturae*), което на свой ред означава, че същите, макар и функционално свързани с хартията или пергамента, имат някакво самостоятелно битие. В следващия фрагмент Гай дава допълнителен пример:

Sed si in tabula mea aliquis pinxerit veluti imaginem, contra probatur: magis enim dicitur tabulam picturae cedere. Cuius diversitatis vix idonea ratio redditur: certe secundum hanc regulam si me possidente petas imaginem tuam esse nec solvas pretium tabulae, poteris per exceptionem doli mali summoveri; at si tu possideas, consequens est, ut utilis mihi actio adversum te dari debeat; quo casu nisi solvam impensam picturae, poteris me per exceptionem doli mali repellere, utique si bonae fidei possessor fueris. Illud palam est, quod sive tu subripueris tabulam sive alius, competit mihi furti actio. (G.2.78)³

В същия смисъл е възприето, че това, което някой напише на моя хартия или на мой пергамент, макар и със златни букви, е мое, защото буквите следват хартията или пергамента: така, ако аз поискам тези книги или пергаменти, без да съм заплатил разносните за изписването, ще мога да бъда отблъснат чрез *exceptio doli mali*.

Но ако някой нарисова върху моя дъска, например картина, се приема обратното: по-скоро се казва, че дъската преминава към картината. Причината за това различие едва ли може да се обоснове убедително; но според това правило, ако ти, докато аз владеея [вещта, б.м.], поискаш картината за своя, без да платиш цената на дъската, можеш да бъдеш отблъснат чрез *exceptio doli mali*. А ако ти я притежаваш, следва, че срещу теб трябва да ми се даде *actio utilis*; в този случай, ако аз не платя разходите за картината, ти можеш да ме отблъснеш чрез *exceptio doli mali*, най-вече ако си бил добросъвестен владеец. Ясно е обаче, че ако било ти, било някой друг е откраднал дъската, на мен ми се полага *actio furti*.

Тук Гай отива по-далеч. Самостоятелността на новата вещ – картината, вече е толкова ясно изразена, така щото собствеността върху картината позволява на последната да бъде следвана от собствеността върху дъската, върху която е нарисувана, а не обратното. Основният довод в противовес на това схващане, в чиято правота самият Гай изглежда да не е докрай убеден, е изразен от Паул:

Sed et id, quod in charta mea scribitur aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretium picturae: sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. (D.6.1.23.3. Paul. lib. 21 ad ed.)

Но и това, което е написано на моя хартия или е нарисувано на моя дъска, става веднага мое; макар по отношение на картината някои да са на противно мнение с оглед стойността на картината. Но необходимо е да премине към вещта, онова, което не може да съществува без нея.

² Всички преводи, чието авторство не съм посочил в бележка под линия, са мои.

³ Cf. I.2.1.31.

Безспорно е, че цитираният фрагмент, принадлежащ на един от най-ярките представители на Сабинианската школа, е, меко казано, повлиян от перипатетическите традиции:

„Като се изхожда от всичко това, излиза, че субстанция е материята. Това обаче не е възможно, защото на субстанцията ѝ е присъщо най-вече да е отделима и да е нещо конкретно. Ето защо изглежда, че субстанция са по-скоро ейдосът и съставеното от него и от материята, отколкото материята.“⁴

„... последната материя и формата са едно и също, но едното е във възможност, а другото в действителност. Затова няма разлика дали се търси причината за единството, или защо [материята и формата] са едно, понеже всяко нещо е единно и съществуващото във възможност и съществуващото в действителност по някакъв начин са едно.“⁵

Двата посочени дотук противоположни аргумента, напълно издържани в духа на присъщия на римляните утилитаризъм, целят единствено да дадат отговор на въпроса каква би била съдбата на нововъзникналата вещ. Доколкото обаче представеният диспут се развива стриктно в границите на вещното право, върху Гай и Паул не може да бъде възлагано очакването да достигнат до заключението за „нещо друго“, което да надхвърля Аристотеловото гледище за отношението на материята към нейната субстанция.

Римското частно право, макар вече в сферата на облигационните отношения, все пак приема, че произведенията на литературата и изкуството имат стойност като такива, при това в различие от вещите. Така, Улпиан поддържа следното:

Sed et si imaginem quis vel librum deleverit, et hic tenetur damno iniuriae, quasi corruperit. (D.47.2.31.pr., Ulp. lib. 41 ad Sab.)

Но и ако някой би унищожил изображение или книга, и той отговаря за вреда поради iniuria, сякаш би повредил [вещ].

Смисълът на целият фрагмент се крие в употребата на *corrumpere* – глагол, отнасящ се именно до вещите, при това многократно използван в книга XLVIII на Дигестите, разглеждаща, *inter alia*, посегателствата срещу собствеността и частните деликти. *Quasi corrumpere* от своя страна идва да демонстрира точно разликата между изображенията и книгите и вещите (*res*); доколкото собствено липсва термин за повреждането на първите, налице е заимстване по аналогия.

Изложеното дотук позволява да се направи единственият извод, че римското частно право припознава произведенията на литературата и изкуството – при това изключително тези, които могат да бъдат обективирани в дадена телесна вещ (*res corporalis*)⁶, каквито са отвъд всяко съмнение картините и книгите като имащи присъща стойност като такива. Въпреки това режимът им продължава да бъде подчинен на общите правила на вещното и облигационното право.

⁴ Arist. *Met.*, 1029^a27–30.

⁵ *Ibid.*, 1045^a16–23.

⁶ Която може да бъде възприета чрез допир – Cf. G.2.13.

2. Присвояване на авторство – хипотези

Това, че на Античността съвсем не е била чужда идеята за авторството, е безспорно. От групата на Омиридите през многобройните изрични препратки в съчиненията на гръцките и римските философи към други по-ранни или съвременни тям автори, та чак до статуите на Фидий, всички извори сочат към всеобщо признаване на връзката между автора и неговото творение.

Поставя се обаче въпросът за нарушаването на тази връзка, разбира се, в смисъл, много по-общ от установения днес⁷. Вероятно единственото такова посегателство би се изразило в приписването на авторството на дадено произведение другиму. За римляните това е било съвсем представимо. Марк Цицерон загатва за тази концепция поне в два отделни случая:

*Kal. Iuniis eunti mihi Antium et gladiatores M. Metelli cupide relinquenti venit obviam tuus puer. Is mihi litteras abs te et commentarium consulatus mei Graece scriptum reddidit. In quo laetatus sum me aliquanto ante de isdem rebus Graece item scriptum librum L. Cossinio ad te perferendum dedisse; nam si ego tuum ante legissem, furatum me abs te esse diceres.*⁸

През юнските календи, когато отивах в Анций и на драго сърце се разделих с гладиаторите на Марк Метел, срещнах твоя роб. Той ми даде писмо от теб и записките ти за моето консулство, написани на гръцки. Зарадвах се, че съм дал на Луций Косиний малко по-преди да ти предаде същата книга за същите неща написани на гръцки – ако бях прочел твоята по-рано, **щеше да кажеш, че съм откраднал нещо от теб.** [...] ⁹

*Sit Ennius sane, ut est certe, perfectior; qui si illum, ut simulat, contemneret, non omnia bella persequens primum illud Punicum acerrimum bellum reliquisset. Sed ipse dicit cur id faciat. 'Scripsere,' inquit, 'alii rem vorsibus' – et luculente quidem scripserunt, etiam si minus quam tu polite. Nec vero tibi aliter videri debet, qui a Naevio vel sumpsisti multa, si fateris, vel, si negas, surripuisti.*¹⁰

Може Ений да е по-съвършен – това е безспорно. Но ако той, както се преструва, презираше този поет, то нямаше, описвайки всички войни, да пропусне първата, тъй жестока. Сам казва „други са описали в стих тези деяния“ – да, и то чудесно, макар и не тъй изящно като теб! И трябва да се съгласиш с това – нали от Невий много неща си заел, ако го признаваш, или ако не го признаваш – **си откраднал!**¹¹

Видно е, че Цицерон борава свободно с посочените термини – в първия случай става въпрос за кражба (furari), във втория за отнемане с измама (surripere). Доколкото само първият термин е правно-технически, може да се твърди, че не става въпрос за конкретни фактически състави на деликт. Особено важно е да се подчертае, че образованите хора, дори във времената на късната република и принципата, са били достатъчно малко на брой, за да остане присвояването на чуждо произведение незабелязано. В този смисъл „кражбите“, споменати от Цицерон, се отличават по-скоро с етична конотация.

⁷ Вж. чл. 18 от Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП), обн. ДВ, бр. 56 от 29.06.1993 г., в сила от 1.08.1993 г., посл. изм. ДВ, бр. 70 от 20.08.2024 г.

⁸ Cic. Att. 2.1.1.

⁹ Преводът от латински е на Недялка Георгиева. Вж. Цицерон, Марк Тулий (1983). *Избрани писма*. София: Народна култура.

¹⁰ Cic. Brut. 19.76.

¹¹ Преводът от латински е на Петя Стоянова. Вж. Цицерон, Марк Тулий (1992). *За оратора*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Етимологията на деянието, което днес бихме нарекли „плагиатство“, също е с древноримски произход. Първото споменаване на това понятие в днешния смисъл намираме у Марциал:

*Commendo tibi, Quintiane, nostros –
nostros dicere si tamen libellos
possum, quos recitat tuus poeta –:
Si de servitio gravi queruntur,
adsertor venias satisque praestes,
et, cum se dominum vocabit ille,
dicas esse meos manumque missos.
Hoc si terque quaterque clamitaris,
inpones plagiaro pudorem.*¹²

Поверявам на теб, Квинтиане, нашите –
ако въобще наши да наричам книгите
мога, що твойт поет рецитира –:
Ако от тежкото робство оплакват се те,
закрилник стани им и окажи им защита,
и, ако зове се господар техен онзи,
кажи, че мои са и че освободил съм ги аз.
Това, ако извикаш го три или четири пъти,
на плагиата позор ще наложиш.

Ключова в посочената епиграма е метафората, изобразяваща книгите като роби. Съвсем последователно са употребени правно-техническите понятия *adsertor*¹³ [*in libertatem*] (застъпник в процес по освобождаване на роб – *vindicatio in libertatem*), *satis praestare* (в случая вероятно намек към *sacramentum*-а в размер на 50 аса¹⁴) и *plagiarius*¹⁵ (похитител). Моралният елемент обаче продължава да е водещ – Марциал не споменава никаква друга санкция за плагиата освен обществения позор, който би си навлякъл с представянето на чужди произведения за свои.

Макробий също привежда примери за плагиатство – този път извършено от Вергилий по отношение на Омир:

*Hoc quoque dissimulando surripuit.
Nam cum ille dixisset deos sine labore
vivere, θεοὶ ῥεῖα ζῶοντες, hoc idem dixit
occultissime...*¹⁶

И това също [Вергилий, б.м.] е **открад-
нал потайно** [от Омир, б.м.]. Защото, кога-
то онзи беше казал, че боговете живеят без
труд – *боговете, живеещи леко*¹⁷, – той каза
същото, но по най-скрития начин...

*Denique et iudicio transferendi et modo
imitandi consecutus est ut quod apud illum
legerimus alienum aut illius esse malimus
aut melius hic quam ubi natum est sonare
miremur.*¹⁸

И накрая, чрез **умението си да пренася**
[чужди текстове, б.м.] и чрез начина, по
който им подражава, той [Вергилий, б.м.]
е постигнал това: че всичко, което четем у
него, предпочитаме или да смятаме за чуж-
до, или за негово собствено, или се уди-
вляваме как тук звучи по-добре, отколкото
там, където е било родено.

¹² Martial., *Epigrammata*, 1.52.

¹³ Вж. Kaser, I, 43.

¹⁴ Cf. G.4.14.

¹⁵ Cf. D.1.18.13.pr.

¹⁶ Macrobius. *Saturnalia*, 6.16.14.

¹⁷ Съпоставените произведения са съответно Verg. A. 10.758 и Hom. Il. 6.138.

¹⁸ Macrobius. *Saturnalia*, 6.1.6.

Впечатление в цитираните фрагменти прави употребата на глагола *surripere* и обстоятелственото пояснение *iudicium transferendi* – умение, способност за пренасяне. От една страна, *surripere*, както е използван в посоченото по-горе писмо на Марк Цицерон, очевидно е добил известна общественост по отношение на заимстването или, по-точно казано, на откровената кражба и представяне за свои на части от чуждо художествено произведение. За това говори и фактът, че двете споменавания са отделени едно от друго от близо половин хилядолетие. *iudicium transferendi* от своя страна не би следвало да се тълкува като нещо различно от евфемизъм за „кражба“. Въпреки това акцентът не е поставен единствено върху факта на кражбата, а и върху удалото се на Вергилий заимстване. В края на краищата най-вероятното заключение от критиката на Вергилий е, че за римляните достиженията на поезията са далеч по-търсеният краен резултат, отколкото оригиналността. С други думи, „заимстванията“ на Вергилий отстъпват пред качеството на неговия *magnum opus* – „Енеидата“.

Римската реторика борава с два термина, отнасящи се до оригиналността на авторството на произведенията и по-специално на литературните такива – *imitatio* и *aemulatio*. Колкото се отнася до имитацията, Марк Квинтилиан изтъква необходимостта от имитацията като неотменна предпоставка за развитието на изкуството:

*Neque enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione.*¹⁹

Не може да има съмнение, че голяма част от изкуството се състои в подражаването.

Въпреки това съвсем малко по-напред се посочва, че имитацията *per se* е в състояние да доведе единствено до посредственост:

*Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii contentum esse iis, quae sint ab aliis inventa.*²⁰

И така преди всичко подражанието само по себе си не е още достатъчно, защото само един ленив ум се задоволява с изобретенията на другите хора.

Imitatio следователно носи същия смисъл като модерния си аналог. По-различен е случаят с *aemulatio*, където се наблюдават значителни семантични разминавания с модерната концепция за „емулация“. Така днес под „емулация“ се разбира „извличане“, като в контекста на създаването на произведения по-точното значение би било „извличане на най-доброто, на същественото“. Съвсем не е така в античния свят:

*Ut magni sit virtutes eius non aemulatione, quod fieri non potest, sed intellectu sequi.*²¹

Дано се роди такъв велик човек, който би могъл не казвам да **съперничи** на неговото [на *Омир*, б.м.] съвършенство, което е изключено, но да го следва с разбиране.²²

*Ponam itaque Virgilianos versus, mox et inde Sophoclis quos Maro aemulatus est.*²³

Ще поставя Вергилиевите стихове, а след тях тези на Софокъл, на които Марон **е съперничил**.

¹⁹ Quint. Inst. 10.2.1.

²⁰ Ibid. 10.2.4.

²¹ Ibid. 10.1.50.

²² Преводите от латински на трите текста на Квинтилиан са на Макарий Порталски и Богдан Богданов. Вж. Квинтилиан (1999). *Обучението на оратора*. София: Софи-Р.

²³ Macrobius. *Saturnalia*, 5.19.8.

Емулацията е представена като едно не просто положително, а дори и търсено явление, бидейки от очевидна полза за изкуството, което днес бихме нарекли *healthy competition* – „здравословно съревнование“. Отвъд всякакво съмнение е, че най-видните представители на римската поезия са търсили да надминат гръцките си предшественици, макар и подражавайки им, например с употребата на дактилическия хекзаметър, характерен за Омировите епоси „Илиада“ и „Одисея“, в случая на Вергилий и неговата „Енеида“, съвсем целенасочено замислена като своеобразно продължение на „Илиада“.

Представените дотук примери действително онагледяват хипотези на плагиатство (в модерния смисъл на понятието). Основният пример – този с Вергилий, е изпъстрен с нюанси, които древните автори не са приели за необходимо да отбележат. Подражаването и заемките от Омир са съвсем целенасочени. Нуждата от утвърждаване на римската народност в ранните години на принципата, наред с необходимостта от отъждествяването на римската култура с гръцката и оправдаване на божествения произход на *gens*-а на Юлиите, не остава друг избор пред Вергилий, освен да сътвори поемата си по образа на „Илиадата“.

3. Санкцията – действителност или във възможност?

Липсата на всякакво споменаване на плагиатството (в модерния смисъл) в правните извори може да означава единствено, че санкцията за приписването на авторството на чужди произведения се свежда до общественото порицание, което, както вече бе посочено по-горе, би могло да се реализира в средите на високообразованите хора, чийто брой, дори като абсолютна стойност, остава винаги нисък.

Остава обаче да се даде отговор на теоретичният въпрос – въз основата на кой състав на непозволено увреждане е изграден модерният институт на плагиатството и още по-важно – дали това в действителност е така. Модерното понятие за непозволено увреждане, нормирано в чл. 45 ЗЗД²⁴, е по необходимост общо. Безспорно е, че модерното плагиатство не е насочено срещу личността на пострадалия. На още по-малко основание пък може да става въпрос за *furtum* (кражба), тъй като същата се изразява в посегателство срещу материална вещ (*res corporalis*)²⁵, която, съгласно наложилата се доктрина, трябва да е движима²⁶. Вярно е, че римските автори споменават неколккратно понятието „кражба“ или синонимните му във връзка със заемаването на цели части от други произведения или готови концепции от същите. Римската юриспруденция действително достига до идеята за нематериалните вещи, които се състоят в права: Гай посочва изрично наследяването, облигационните права, както и личните и поземлените сервитути²⁷. Следващата логическа крачка в разширяването на този списък е към сферата, която днес наричаме „интелектуална собственост“. Можем само да обосновем предположения за това защо тази стъпка не е направена. В този смисъл прагматизмът на римляните определено се явява изходната точка за такива разсъждения.

Всички посочени нематериални вещи (права) имат някаква стойност, оценима в пари. Една картина, както бе представено по-горе, е била възприемана като нова вещ, отделна от дъската, върху която е била нарисувана, определено е имала оценима в пари стойност, както изтъква и Паул. Това обаче се отнася единствено до произведенията на изобразителното изкуство, тъй като без своя носител същите биха били невъзможни. Литературните про-

²⁴ Закон за задълженията и договорите (ЗЗД), обн. ДВ, бр. 275 от 22.11.1950 г., в сила от 1.01.1951 г., посл. изм. ДВ, бр. 35 от 27.04.2021 г.

²⁵ Венедиков, П. (2016). *Понятието Furtum*. София: ИК „Петко Венедиков“, 18.

²⁶ Пак там, 28.

²⁷ G.2.14.

изведения обаче очевидно имат собствено битие отвъд материалния си носител – хартия или папирус. Омиридите са рецитирали „Илиадата“ и „Одисеята“, след като са наизустявали поемите до съвършенство. Подобни представяния са съществували и в Рим, особено от предкласическата епоха нататък. Не бива да се отхвърля вероятността римляните просто да не са оценявали литературните произведения в пари, противно на собствения им принцип, тъй като или са смятали, че стойността им е изключително духовна, или просто защото монетизирането на произведенията на литературата и изкуството е било особено трудно.

Друго възможно обяснение се крие по-скоро в липсата на склонност у римляните да достигнат до фикцията, че написаният текст, изолиран от своя носител, е нещо само по себе си, което, за разлика от другите нематериални вещи (права), не е по някакъв начин обусловено от някакъв материален субстрат. *Res incorporales* в римското частно право са по дефиниция предпоставени от определени материални вещи – движими и недвижими, включително пари. Литературните произведения, веднъж създадени, имат метафизическо битие²⁸, независимо дали в един, или друг момент са били материализирани на някакъв физически носител. Напълно в границите на допустимото е касателно римляните, за които заниманията с метафизика не са били особено популярни, подобни разрешения изобщо да не са били мислими. Фрагментът от Улпиан, цитиран по-горе, подсказва за наличието на някакви наценки на такива идеи, но въпреки това не отива по-далеч от защитата на материалните носители на произведенията на литературата и изкуството, аналогична на тази на всички други вещи.

4. Заключение

Плагиатството (в модерния смисъл на понятието) е явление, напълно познато на древните римляни. Римското частно право обаче не го припознава като частен деликт, с което се обясняват и единствено негативните обществено-етични последици, свързани с представянето на части от чуждо литературно произведение за свои.

Библиография

- Аристотел. (2023). *Метафизика*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Венедиков, П. (2015). *Naturalis obligatio в класическото право. Към съединението на вещи в римското право*. София: ИК „Петко Венедиков“.
- Венедиков, П. (2016). *Понятието Furtum*. София: ИК „Петко Венедиков“.
- Вергилий Марон, Публий. (1980). *Буколики. Георгики. Енеида*. София: Народна култура.
- Квинтилиан. (1999). *Обучението на оратора*. София: Софи-Р.
- Омир. (2009). *Илиада*. София: Захарий Стоянов.
- Платон. (1982). *Диалози*. Т. 2. София: Наука и изкуство.
- Цицерон, Марк Тулий. (1983). *Избрани писма*. София: Народна култура.
- Цицерон, Марк Тулий. (1992). *За оратора*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Kaser, M. (1955). *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*. München: Verlag C. H. Beck.
- Macrobius. (1963). *Saturnalia*. Leipzig: Teubner.
- Martialis, Marcus Valerius. (1823). *Epigrammata*. London: A.J. Valpy.
- The Roman Law Library* [online] [viewed 15.04.2026]. Available from: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>.

²⁸ Plato. *Phaedo*, 102a-e.

PLAGIARISM IN ROMAN PRIVATE LAW – ORIGINS AND SANCTIONS

Alexander Dimitrov²⁹

Abstract: This article examines the issue of works of visual art and literature as objects under Roman property law. Examples are provided from Roman legal sources regarding the legal regime of paintings and literary works, including how these works affect and alter the substance of the object on which they are depicted. Examples are pre-

sented from the works of classical authors, in which attention is drawn to the problem of presenting others' literary works as one's own. The etymology of the concept of plagiarism is traced. The possible sanctions for plagiarism are also examined.

Keywords: authorship, plagiarism, works, origin, Roman private law, sanction

²⁹ Junior Attorney at the Sofia Bar Association, alumnus of New Bulgarian University, e-mail: alexander.g.dimitrov31@gmail.com.

КЛИМАТИЧНИТЕ ПРОМЕНИ И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В ПРАКТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА: АНАЛИЗ НА ДЕЛОТО *АСОЦИАЦИЯТА НА ВЪЗРАСТНИТЕ ЖЕНИ ЗА КЛИМАТА И ДРУГИ СРЕЩУ ШВЕЙЦАРИЯ*

Ремина Алексиева¹

Резюме: Климатичните промени поставят нови предизвикателства пред защитата на правата на човека и изискват преосмисляне на традиционните правни институти. Настоящата статия анализира значението на решението на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) по делото *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz v. Switzerland* в контекста на Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ). Настоящото изложение прави преглед на фактическата обстановка по делото, взаимодействието между правото на живот (чл. 2 ЕКПЧ) и правото на личен и семеен живот (чл. 8 ЕКПЧ) при вреди, причинени от климатичните промени, както и върху правото на достъп до правосъдие (чл. 6 §1

ЕКПЧ). Статията разглежда и въпроса за правния интерес по чл. 34 ЕКПЧ и ролята на юридическите лица с нестопанска цел в климатичните дела. Анализът на решението показва, че решението представлява важна стъпка в развитието на европейската съдебна практика, като утвърждава позитивните задължения на държавите за защита на гражданите при последици от климатичните промени и засилва ролята на гражданското общество в защитата на правата на човека.

Ключови думи: климатични промени, право на чиста и здравословна околна среда, Европейска конвенция за правата на човека, достъп до правосъдие, колективни иски

1. Въведение

Климатичните промени се превърнаха в едни от най-значимите глобални предизвикателства на XXI век, оказващи влияние не само върху околната среда, но и върху основните права на човека. Все по-често в съдебната практика се поставя въпросът доколко държавите носят отговорност за предприемането на недостатъчни мерки за ограничаване на негативните ефекти от климатичните промени и дали подобни пропуски могат да предста-

¹ Дипломант в магистърска програма „Право“ на Нов български университет, ел. поща: remina.v.aleksieva@gmail.com.

влияват нарушение на правата, гарантирани от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ).²

Особено значение в този контекст придобива решението на Европейския съд по правата на човека по делото *Асоциацията на възрастните жени за климата и други срещу Швейцария* (ЕСПЧ, 2024)³. Делото е образувано по жалба на швейцарска асоциация на възрастни жени, които твърдят, че недостатъчната климатична политика на държавата застрашава тяхното здраве и благосъстояние, особено във връзка с увеличаващата се честота на екстремни горещи вълни.

Решението е прецедент и беше определено от академичната общност като „преобръщащо практиката“, тъй като на първо място, то е едно от първите дела, които разглежда въпроса дали климатичните промени могат да бъдат свързани с нарушения на основни права по Конвенцията, в частност правото на живот (чл. 2) и правото на личен и семеен живот (чл. 8). На второ място, делото поставя въпроса за достъпа до правосъдие в контекста на климатични дела, включително дали националните съдилища са длъжни да разгледат по същество аргументи, свързани с климатичната политика на държавата. На трето място, решението въвежда нови критерии за допустимост на жалби в климатични дела, свързани със статута на „жертва“ във връзка с чл. 34 ЕКПЧ. Допълнително решението повдига въпроси, свързани с възприятията на съда за междупоколенческа справедливост. Настоящата статия има за цел да анализира основните правни въпроси, разгледани в решението, както и да оцени тяхното значение за бъдещото развитие на съдебната практика по теми, свързани с климата. Изложението не претендира за изчерпателност и се фокусира само върху някои ключови аспекти от решението, а именно 1) правото на живот (чл. 2 ЕКПЧ) и правото на личен и семеен живот (чл. 8 ЕКПЧ) в контекста на климатичните промени, 2) право на справедлив съдебен процес, 3) статута на жертва в контекста на изменението на климата, 4) ролята на колективните иски и юридическите лица с нестопанска цел в защитата на правата на човека в контекста на климатичните промени.

2. Фактическа обстановка

Жалбоподателите са, от една страна, сдружение по швейцарското право, създадено с цел да популяризира и въвежда мерки за ефективна защита на климата от името на своите членове, които са повече от 2000 възрастни жени (мнозинството от които на възраст над 70 години), и от друга страна, 4 жени, всички от които членове на сдружението и на възраст над 80 години, които изразяват оплаквания от здравословни проблеми, влошаващи се по време на топлинни вълни, засягащи значително техния живот, условия на живот и здраве. Позовавайки се на чл. 2 и 8 от Конвенцията, жалбоподателите се оплакват от различни пропуски на швейцарските власти в ограничаването на климатичните промени – и по-специално въздействието на глобалното затопляне, – които оказват неблагоприятно влияние върху живота, условията на живот и здравето на индивидуалните жалбоподателки и членовете на сдружението жалбоподател. В този контекст се твърди, че държавата не е приела подходящо законодателство и не е предприела достатъчни и адекватни мерки за постигане на целите в борбата с климатичните промени в съответствие с международните си ангажименти. Жалбоподателките се оплакват също и от липса на достъп до съд по смисъла на чл. 6, §

² Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, Рим, 4 ноември 1950 г.

³ *Асоциация на възрастните жени за климата и други срещу Швейцария*, App no 53600/20 (ECtHR, 9 April 2024).

1 относно бездействието на държавата във връзка с необходимите мерки за справяне с негативните последици от климатичните промени.

Съдът приема за разглеждане делото на 25 март 2021 г. Няколко организации, включително Международната комисия на юристите и Европейската мрежа на националните институции за правата на човека, подават становища като трети страни. През април 2022 г. Камарата препраща делото на Голямата камера.

След проведените през март 2023 г. съдебни заседания съдът постановява решение на 9 април 2024 г., като констатира, че Швейцария е нарушила чл. 8 и чл. 6, § 1 от Конвенцията. Съдът постановява, че държавите трябва да осигуряват ефективна защита срещу сериозните последици от изменението на климата, и стига до извода, че швейцарското правителство не е изпълнило задълженията си, посочвайки пропуски в нормативната уредба в областта на климата и в усилията за намаляване на емисиите. По-специално съдът констатира, че държавите имат положителни задължения да регулират и ефективно да намаляват емисиите на парникови газове в съответствие с целта за постигане на глобална въглеродна неутралност през следващите три десетилетия.

През март 2025 г. Комитетът на министрите на Съвета на Европа констатира, че Швейцария все още не е изпълнила изцяло решението, и поиска допълнителни доказателства, че нейните политики са в съответствие с климатичната цел от 1,5°C, включително по-ясни ограничения за националните емисии на парникови газове. През септември 2025 г. Комитетът отбелязва новото законодателство, целящо нулеви нетни емисии до 2050 г., насърчи създаването на независим орган за мониторинг и реши да разгледа отново делото през 2026 г.

3. Правото на живот (чл. 2 ЕКПЧ) и правото на личен и семеен живот (чл. 8 ЕКПЧ) в контекста на климатичните промени

Един от основните въпроси, разгледани от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), е взаимодействието между правото на живот (чл. 2 ЕКПЧ) и правото на личен и семеен живот (чл. 8 ЕКПЧ) в контекста на климатичните промени.

Първоначално рамката на ЕКПЧ не е била създадена, нито впоследствие изменена, за да осигурява обща защита на околната среда или да гарантира самостоятелно право на уважение към личния и семейния живот. Благодарение на динамичното тълкуване, правото на зачитане на личния и семейния живот (чл. 8, ЕКПЧ) с течение на времето е обхванало правото на ефективна защита от сериозни неблагоприятни последици от вреди върху околната среда или климатичните промени върху живота, здравето, благосъстоянието или качеството на живот.⁴ Правото на живот (чл. 2 ЕКПЧ) бива разширено, за да обхване сериозния риск от значително намаляване на продължителността на живота поради климатичните промени.⁵ В конкретния контекст на климатичните съдебни спорове нормата, регулираща компетенцията *ratione personae* (ЕКПЧ, чл. 34) и строго забраняваща *actio popularis*, е тълкувана така, че да позволява, при редица условия, правен интерес на юридическите лица с нестопанска цел да подават жалби за нарушения на материални права, които иначе биха могли да бъдат приписвани само на физически лица – дори когато членовете на юридическото лице с нестопанска цел не биха имали статут на жертви, ако бъдат разглеждани поотделно.

⁴ Kobylarz, N. (2025). A World of Difference: Overcoming Normative Limits of the ECHR Framework through a Legally Binding Recognition of the Human Right to a Healthy Environment. *Journal of Environmental Law*, 37(1), 23–43.

⁵ Ibid.

Традиционно правото на живот се разглежда като основна гаранция срещу непосредствени и сериозни заплахи за живота на индивида.⁶ В практиката на съда това право често е свързано с позитивни задължения на държавата да предприема мерки за защита на живота на гражданите при предвидими рискове. В случая обаче съдът приема, че макар климатичните промени потенциално да могат да засегнат правото на живот, в конкретния казус не е налице достатъчно непосредствена опасност за живота на жалбоподателите, която да ги засяга директно. Съдът признава, че правото на зачитане на личен и семеен живот по чл. 8 може да бъде приложено при сериозни екологични вреди, включително такива, причинени от климатичните промени. В решението се подчертава, че чл. 8 включва правото на ефективна защита от държавните власти срещу сериозни неблагоприятни ефекти върху живота, здравето и благосъстоянието на хората (ЕСПЧ, 2024, §519). Още повече, съдът подчертава, че държавите имат позитивно задължение да предприемат регулаторни и практически мерки за ограничаване на рисковете, произтичащи от климатичните промени. „По-специално държавите са длъжни да въведат разпоредби съобразно специфичните характеристики на съответната дейност, съобразявайки нивото на потенциалния ѝ риск. Те трябва да уреждат лицензирането, създаването, експлоатацията, сигурността и надзора на дейността и да задължат всички заинтересовани лица да предприемат практически мерки за осигуряване на ефективна защита на гражданите, чийто живот може да бъде застрашен от присъщите на съответната дейност рискове“ (ЕСПЧ, 2024, §§538–546). По този начин съдът утвърждава разширено тълкуване на чл. 8, включващо право на ефективна защита от държавните власти срещу сериозните неблагоприятни ефекти на климатичните промени върху живот, здраве, благосъстояние и качество на живот. Това развитие е в съответствие с по-широката тенденция в практиката на съда през последните години да признава връзката между опазването на околната среда и защитата на правата на човека.⁷

4. Право на справедлив съдебен процес

Друг ключов аспект на решението е свързан с правото на справедлив процес и достъп до съд по чл. 6 §1 ЕКПЧ. Правото предполага не само възможността да се подаде иск, но и реална възможност този иск да бъде разгледан по същество от компетентен съд.⁸ В разглеждания случай швейцарските съдилища са отхвърлили жалбата на асоциацията, без да разгледат по същество представените доказателства и аргументи относно неадекватността на климатичната политика на държавата. Съдът отбелязва, че подобен отказ представлява ограничение на правото на достъп до съд. В решението се подчертава, че делото е било отхвърлено, без съдилищата да разгледат по същество оплакванията на жалбоподателя, което налага оценка дали това ограничение е засегнало самата същност на правото (ЕСПЧ, 2024, §630). Освен това административните органи са отхвърлили жалбите с недостатъчно убедителни мотиви, което е довело до ситуация, при която жалбоподателите не са имали реално средство за защита (ЕСПЧ, 2024, §637–638). В резултат на това съдът приема, че е налице нарушение на чл. 6 §1 ЕКПЧ.

⁶ Mowbray, A. (2005). The Creativity of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, 5(1), 57–79.

⁷ Blattner, C. E. (2024). European Ruling Linking Climate Change to Human Rights Could be a Game Changer – Here's How. *Nature*, 628(8009), 691.

⁸ Harris, D., M. O'Boyle, C. Warbrick (2018). *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press.

От процесуална гледна точка жалбоподателките твърдят, че като възрастни жени са особено засегнати в своите права от отрицателните последици от климатичните промени, от което извеждат право на достъп до съд. Това право се основава, от една страна, на швейцарското административно право – по-специално чл. 25а от Закона за административното производство – а от друга страна, на правото на достъп до съд, гарантирано в чл. 6 от Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ), както и на правото на ефективно средство за защита (чл. 13 ЕКПЧ). Според някои автори делото е показателно за три основни въпроса относно допустимостта⁹:

- Съдържателни и функционални въпроси, повдигнати в делата за климатичните промени, особено ако те засягат по-скоро смекчаване, отколкото адаптация, и доколко следва да бъдат решавани от съдилищата. Това е важен въпрос, тъй като те са по-скоро въпрос на политика и вземане на политическо решение, отколкото правни въпроси, и тъй като правните източници, на които се позовават ищците, са адресирани към политическите власти, като оставят на последните известна свобода на преценка. Още повече, въпросите не са достатъчно ясни от гледна точка, за да могат съдилищата да изведат конкретни правни задължения от тях. Предизвикателствата, произтичащи от тези въпроси, се усложняват от факта, че в делата, свързани с изменението на климата, често проблемът не е действие, а бездействие от страна на държавата.
- Разбирането за разделението на властите като строго разделение на правомощията, което по принцип изключва съдебния контрол върху политическите държавни власти, е в противоречие със самата идея за разделение на властите. Тук въпросът е къде попадат решенията и политиките, свързани с изменението на климата. Разделението на властите има за цел да организира държавните власти по такъв начин, че да се предотврати злоупотребата с власт и да бъдат гарантирани правата на човека.
- Идеята, че държавните власти биват ограничавани от закона и върховенството на закона като основен принцип. Държавните са длъжни да спазват своите правни задължения, като такива обвързващи правни задължения възникват както от националния, така и от международния правен ред, по-специално в областта на правата на човека. Тук въпросът е до каква степен съдът би могъл да прецени доколко в съответната държава съществуват механизми за контрол и отчетност на държавните власти от гледна точка на националното и международното право.

5. Статут на жертва в контекста на изменението на климата

Особено интересен аспект на делото е свързан със статута на жертва по чл. 34 ЕКПЧ. Според Конвенцията само лица, които са пряко и лично засегнати от нарушение на правата им, могат да подадат жалба пред съда. В контекста на климатичните промени обаче обособеността на този критерий се среща с предизвикателства. Климатичните процеси засягат големи групи от населението и често вредите се проявяват постепенно и в дългосрочен план. Като цяло съдът има много стеснена представа за статута на жертва в контекста на „уязвимостта“ като формален критерий. Съдът приема, че за да бъде изпълнено изис-

⁹ Вж. напр. Cattilaz, G. (2024). The KlimaSeniorinnen Case, the ECtHR and the Question of Access to Court in Climate Change Cases. *Reports & Essays on Climate Change Litigation, Quaderni del Dipartimento di Giurisprudenza dell'Università di Torino*, 31, 79–123. Както и Bähr, C. C., U. Brunner, K. Casper, S. H. Lustig (2018). KlimaSeniorinnen: Lessons from the Swiss Senior Women's Case for Future Climate Litigation. *Journal of Human Rights and the Environment*, 9(2), 194–221.

кването за статут „жертва“ по смисъла на чл. 34 ЕКПЧ, жалбоподателите следва да установят два основни елемента: първо, че са подложени на значителна степен на въздействие от неблагоприятните последици на климатичните промени, и второ, че съществува неотложна необходимост от гарантиране на тяхната защита (ЕСПЧ, 2024, §487–488). Тези критерии са формулирани от съда въпреки представените доказателства относно повишената уязвимост на възрастните жени към горещи вълни и други неблагоприятни ефекти, свързани с изменението на климата. Освен това Европейският съд по правата на човека посочва, че жалбоподателите не са доказали, че тяхната уязвимост на климатичните рискове на индивидуално ниво не би могла да бъде смекчена чрез прилагане на адаптационни мерки (§533). В решението по делото съдът фактически формулира три основни условия за установяване на статут на индивидуална жертва в дела, свързани с климатичните промени: 1) наличие на особено интензивно излагане на неблагоприятни въздействия, 2) наличие на належаща необходимост от защита и 3) отсъствие на реална възможност това излагане да бъде преодоляно чрез адаптационни или други мерки за ограничаване на вредите.¹⁰ Това прави вероятността за успешен индивидуален иск, свързан с климата, пред ЕСПЧ изключително малка. Ищците трябва да докажат наличието на индивидуално състояние, което ги прави особено уязвими и което преди всичко не може да бъде преодоляно чрез допълнителни мерки за адаптация.¹¹ Дори статистически доказаните уязвимости на определени групи жертви, като възрастните хора или децата, ще останат без решение. Успешни индивидуални ищци ще бъдат тези с изключително редки здравословни състояния, за които не може да се полагат грижи по друг начин. Мнозина от юридическата общност критикуваха този изключително строг подход на съда по отношение на изискването за жертви.

В същото решение обаче съдът отвори широко врата за юридическите лица с нестопанска цел (в случая асоциациите) като колективни ищци в дела, свързани с климата. По-специално съдът в решението си разглежда „колективните действия чрез сдружения или други групи по интереси [като] единственото средство, чрез което гласът на онези, които са в явно неравностойно положение по отношение на представителството, може да бъде чул и чрез което те могат да се опитат да повлияят на съответните процеси на вземане на решения“ (§489). Фактически съдът признава, че асоциацията сама притежава правен интерес, защото едновременно действа за защита на хората „на първа линия“, засегнати от промените в климата, и защитава правата на членове си, гарантирани от Конвенцията и законите на страната (например конституционно право на живот и здраве съгласно чл. 10 от Конституцията на Швейцария). За да отговорят на изискванията за колективен субект, съдът приема, че асоциациите трябва да бъдат 1) законно учредени, 2) способни да докажат преследване на цел и 3) квалифицирани да представляват интереси (§502). Третото условие е особено важно, тъй като асоциацията „не може да бъде „жертва“, но може да бъде допусната като представляваща членове с нарушени права.

Интересна е перспективата за критерия „уязвимост“ в по-широкото разбиране за жертви с нарушени човешки права. Уязвимостта на първо място е възприета и аргументирана от самите ищци. От гледна точка на литературата тя може да бъде разбрана като състояние, свързано с наличието на риск или повишена податливост към неблагоприятни въздействия. Понятието може да се използва и за обозначаване

¹⁰ Kotzé, L. J., B. Mayer, H. van Asselt, J. Setzer, F. Biermann, et al. (2024). Courts, Climate Litigation and the Evolution of Earth System Law. *Global Policy*, 15(1), 5–22.

¹¹ Ibid.

на определени групи или лица, които се нуждаят от засилена или специална правна защита. От друга страна, теоретичната литература разглежда уязвимостта и като универсална характеристика на човешкото съществуване, произтичаща от факта, че човекът е въплътен във физическо тяло, което по своята природа е зависимо и податливо на различни форми на нужда и риск.¹² Делото *KlimaSeniorinnen* е отправна точка за разглеждане на последиците от климатичните промени върху правата на човека, но със сигурност не обхваща всички неравенства, свързани с климатичните промени, които засягат правата на човека. В това отношение няколко структури на Организацията на обединените нации (ООН) изпревариха съда в признаването на неравенството и т.нар. „интерсекционалност“ на уязвимостта, свързана с климата.¹³

Според Хери интерсекционалността помага в това да бъде поставена под въпрос идеята за хомогенен и неуязвим субект на правата на човека. Тя показва, че идентичностите и други фактори могат да доведат до натрупване на преживявания на дискриминация, маргинализация, потисничество и страдание. По този начин интерсекционалната перспектива извежда на преден план многоизмерните неравенства, които са едновременно причина и следствие от климатичните промени. В конкретното дело например става въпрос за възрастни жени със здравословни проблеми, които понасят непропорционално тежки последици от екстремните температури и влошените екологични условия.¹⁴ Съдът има собствено разбиране за значението на понятието „уязвимост“, а изясняването на това понятие, включително чрез изричен преглед на интерсекционалността, би могло да допринесе за насърчаването на по-ориентирано към правата на човека и многопластово разбиране на уязвимостта сред други участници и географски ширини, особено в контекста на все по-честите дела, свързани с климата и правата на човека. Това има пряко отражение върху разбирането за позитивните задължения на държавата. Те не са абстрактни задължения към „населението като цяло“, а конкретизирани изисквания държавата да отчита различните степени на експозиция и уязвимост.

Според Зуснер при формулирането на климатични дела концепцията за интерсекционалност може да бъде използвана като стратегически инструмент, чрез който жалбоподателите да покажат, че искът им не представлява *actio popularis*, както и че изпълнява изискването за „засегнатост“ (*affectedness*) при определянето на статута на жертва по чл. 34 ЕКПЧ.¹⁵ В този смисъл интерсекционалният подход би могъл да предостави на съда по делото по-адекватно решение по въпроса за индивидуалния статут на жертва от това, до което в крайна сметка се достига. В определен момент от производството самите жалбоподатели също насочват аргументацията си в подобна посока. Те изтъкват и наличието на пресичащи се форми на уязвимост, характерни за конкретния случай, пред Камарата на съда. Сходни аргументи в подкрепа на интерсекционална перспектива са представени и от трети страни, участващи в производството.

¹² Heri, C. (2025). Climate-related Vulnerabilities and the European Court of Human Rights: Reimagining Victim Status through Intersectional Thinking. *Leiden Journal of International Law*, 38(4), 881–904.

¹³ Human Rights Committee, Views Adopted by the Committee under Article 5(4) of the Optional Protocol, Concerning Communication No. 2728/2016 (*Ioane Teitiota v. New Zealand*), UN Doc. CCPR/C/127/D/2728/2016 (24 October 2019).

¹⁴ Sormunen, M. (2023). Rethinking Effective Remedies to the Climate Crisis: a Vulnerability Theory Approach. *Human Rights Review*, 24(2), 171.

¹⁵ Sußner, P. (2023). Intersektionalität als Strategie: Der Fall *KlimaSeniorinnen v. Switzerland*. *djbZ Zeitschrift des Deutschen Juristinnenbundes*, 26(2), 74–76.

Друг интересен аспект е позоваването на жалбоподателите на принципите на вътрешнопоколенческа и междупоколенческа справедливост. Техните аргументи са свързани с това, че вредите от климатичните промени действат с натрупване във времето, а последиците от настоящото бездействие могат да бъдат понесени в пълен мащаб от бъдещите поколения. Съдебното признаване на този времеви хоризонт не означава отказ от традиционните правни критерии, а тяхното адаптиране към нов тип вреда – бавна, натрупваща се и потенциално необратима.¹⁶ Така съдът постепенно развива модел на съдебна защита, който не изчаква окончателната материализация на вредоносния резултат, за да признае нуждата от правна намеса.

6. Колективните иски и юридическите лица с нестопанска цел в защитата на правата на човека в контекста на климатичните промени

Решението на съда подчертава и значението на колективните действия и юридическите лица с нестопанска цел в защитата на правата на човека в контекста на климатичните промени. Делата, свързани с въпроси за климатичните промени, често изискват значителни експертни знания, научни доказателства и финансови ресурси, които отделните лица трудно могат да осигурят. Именно затова гражданските организации играят ключова роля като посредник между засегнатите граждани и съдебната система. В решението съдът описва асоциацията като средство за колективно действие, което позволява ефективна защита на правата на засегнатите лица (§523). Освен това се подчертава важноста на националните съдилища като основен механизъм за контрол върху действията на държавата в съответствие с принципа на субсидиарност (§639–640). Така решението утвърждава нов стандарт за ролята на гражданското общество в климатичните дела и насърчава активното участие на неправителствени организации в защитата на правата на човека.¹⁷ Като принципен извод съдът подчертава ключовата роля на националните съдилища и гражданското участие в климатичните дела и намира, че в настоящия случай е налице нарушение на чл. 6 § 1 (§639–640). Тези пасажии илюстрират как ЕСПЧ насърчава активното участие на съдилища и гражданските организации в контрола върху политиката по климата.

7. Заключение

Решението по делото *Асоциацията на възрастните жени за климата и други срещу Швейцария* представлява важен етап в развитието на практиката на Европейския съд по правата на човека в областта на климатичните промени. Съдът признава, че недостатъчните действия на държавите за ограничаване на климатичните промени могат да засегнат основни права, по-специално правото на личен и семеен живот по чл. 8 ЕКПЧ, както и правото на достъп до съд по чл. 6 § 1. Решението подчертава позитивните задължения на държавите да предприемат ефективни законодателни и практически мерки за ограничаване на емисиите на парникови газове и за защита на населението от неблагоприятните последици от климатичните промени. Същевременно то поставя строги критерии за признаване на статут на жертва в индивидуални климатични жалби, което ограничава възможностите за успешни индивидуални иски. Въпреки това съдът отваря по-широка възможност за

¹⁶ Pedersen, O. W., K. Sulyok (2024). Future Generations Litigation and Transformative Changes in Environmental Governance. *Transnational Environmental Law*, 13(3), 464–474.

¹⁷ Laffranque, J. (2024). KlimaSeniorinnen – Climate Justice and Beyond. *European Convention on Human Rights Law Review, The*, 5(4), 433–443.

участие на юридически лица с нестопанска цел и граждански организации като колективни инициативи, които могат да представляват интересите на засегнатите групи. В по-широк план делото поставя основите на ново разбиране за връзката между климатичните промени, уязвимостта на определени социални групи и защитата на човешките права. То показва, че правото на човека трябва да се адаптира към новите глобални предизвикателства и да отчита дългосрочните и натрупващи се последици от климатичната криза.

Библиография

Асоциацията на възрастните жени за климата и други срещу Швейцария, App no 53600/20 (ECtHR, 9 April 2024).

Европейска конвенция за защита правата на човека и основните свободи, Рим, 4 ноември 1950 г.

Bähr, C. C., U. Brunner, K. Casper, S. H. Lustig (2018). KlimaSeniorinnen: Lessons from the Swiss Senior Women's Case for Future Climate Litigation. *Journal of Human Rights and the Environment*, 9(2), 194–221.

Blattner, C. E. (2024). European Ruling Linking Climate Change to Human Rights Could be a Game Changer – Here's How. *Nature*, 628(8009), 691.

Cattilaz, G. (2024). The KlimaSeniorinnen Case, the ECtHR and the Question of Access to Court in Climate Change Cases. *Reports & Essays on Climate Change Litigation, Quaderni del Dipartimento di Giurisprudenza dell'Università di Torino*, 31, 79–123.

Harris, D., M. O'Boyle, C. Warbrick (2018). *Law of the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press.

Heri, C. (2025). Climate-related Vulnerabilities and the European Court of Human Rights: Reimagining Victim Status through Intersectional Thinking. *Leiden Journal of International Law*, 38(4), 881–904.

Human Rights Committee, Views Adopted by the Committee under Article 5(4) of the Optional Protocol, Concerning Communication No. 2728/2016 (Ioane Teitiota v. New Zealand), UN Doc. CCPR/C/127/D/2728/2016 (24 October 2019).

Kobylarz, N. (2025). A World of Difference: Overcoming Normative Limits of the ECHR Framework through a Legally Binding Recognition of the Human Right to a Healthy Environment. *Journal of Environmental Law*, 37(1), 23–43.

Kotzé, L. J., B. Mayer, H. van Asselt, J. Setzer, F. Biermann, et al. (2024). Courts, Climate Litigation and the Evolution of Earth System Law. *Global Policy*, 15(1), 5–22.

Laffranque, J. (2024). KlimaSeniorinnen – Climate Justice and Beyond. *European Convention on Human Rights Law Review, The*, 5(4), 433–443.

Mowbray, A. (2005). The Creativity of the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*, 5(1), 57–79.

Pedersen, O. W., K. Sulyok (2024). Future Generations Litigation and Transformative Changes in Environmental Governance. *Transnational Environmental Law*, 13(3), 464–474.

Sormunen, M. (2023). Rethinking Effective Remedies to the Climate Crisis: a Vulnerability Theory Approach. *Human Rights Review*, 24(2), 171.

Sußner, P. (2023). Intersektionalität als Strategie: Der Fall KlimaSeniorinnen v. Switzerland. *djbZ Zeitschrift des Deutschen Juristinnenbundes*, 26(2), 74–76.

CLIMATE CHANGE AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE CASE-LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS: AN ANALYSIS OF THE CASE OF *KLIMASENIORINNEN SCHWEIZ V. SWITZERLAND*

Remina Aleksieva¹⁸

Abstract: Climate change poses new challenges to the protection of human rights and requires a rethinking of traditional legal concepts. This article provides an analysis of the significance of the European Court of Human Rights (ECHR) decision in the case of *Verein KlimaSeniorinnen Schweiz v. Switzerland* in the context of the European Convention on Human Rights (ECHR). This paper reviews the factual circumstances of the case, the interplay between the right to life (Art. 2 of the ECHR) and the right to respect for private and family life (Art. 8 of the ECHR) in the context of harm caused by climate change, as well as the right of access to jus-

tice (Article 6(1) of the ECHR). The present paper also examines the issue of legal standing under Article 34 of the ECHR and the role of nonprofit legal entities in climate-related cases. An analysis of the decision shows that it represents an important step in the development of European case law, affirming the positive obligations of states to protect citizens from the consequences of climate change and strengthening the role of civil society in the protection of human rights.

Keywords: climate change, right to a clean and healthy environment, European Convention on Human Rights, access to justice, class-action lawsuits

¹⁸ Masters of Law graduate at New Bulgarian University, e-mail: remina.v.aleksieva@gmail.com.

ПРАВНАТА УРЕДБА НА КРАЖБАТА – ПО ТЕЧЕНИЕТО

превод от английски език: Ирина Димитрова¹

Резюме: Текстът е превод на откъс (с. 8–13) от първа глава „Правната уредба на кражбата – по течението“ (Theft Law Adrift) на книгата „Тринадесет начина да откраднеш велосипед“ (Thirteen Ways to Steal a Bicycle) на американския професор по право Стюарт П. Грийн². Книгата представява подробен анализ и обзор на историческото развитие на престъплението „кражба“ в законодателството на САЩ – по отношение на определение, укоримост, наказуемост и законова уредба през годините. Анализът е основан на емпирично изследване на нагласите на обикновения човек спрямо видовете престъпления, свързани с кражба, въз основа на предмета и начина на отнемане на вещта. Книгата е написана на достъпен език и същевременно съдържа много правни термини, както и примери от съдебната практи-

ка и живота. Тя може да представлява интерес за юридически експерти, преводачи на юридически текстове и за всеки, който се интересува от темата. Представеният преводен откъс предлага поглед върху тематиката на произведението, но съдържа и превод на български език на юридически термини, които са принципно многозначни, превеждат се контекстуално и трудно се откриват във всички значения в английско-българските онлайн и печатни издания на речници към момента. Българският и английският език принадлежат към различни правни системи (континенталната, или гражданскоправната, и англосаксонската, или общоправната съответно), което различие се явява основно предизвикателство в превода на терминологията.

Ключови думи: кражба, правна уредба, САЩ, наказателно право, реформа

От всички реформи на наказателното право в англоезичните страни, постигнати през XX век, малко са толкова радикални по форма или толкова широко разпространени като влияние, както тези в областта на престъплението „кражба“. Според общото право начинът, по който е извършена кражбата, както и видът на отнетото имущество са от огромно значение. Още през първото десетилетие на XVIII век британските (а по-късно американските, канадските и австралийските) съдилища и законодателства започват рязко да разграничават престъпления като грабеж, кражба, незаконно присвояване, фалшиви претенции, изнудване, шантаж, присвояване на движима вещ със заблуждаване, измама, приемане на крадени вещи и невръщане на намерени вещи. Всяко престъпление има свой отличителен фактически състав, приложими защиты и съответен набор от наказания. Освен това дали едно отнемане на имущество се смята за кражба, въобще и как следва то да бъде наказано, чес-

¹ Главен асистент, доктор, Нов български университет, ел. поща: isdimitrova@nbu.bg.

² Green, S. (2012). *Thirteen Ways to Steal a Bicycle: Theft Law in the Information Age*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Copyright by the President and Fellows of Harvard College. Used by permission. All rights reserved.

то зависи от вида на имуществото, за което се твърди, че е отнето, било то недвижимо или движимо, материално или нематериално, стока или услуга.

До средата на XX век обаче постепенно се постига консенсус във всяка една от тези юрисдикции, че подходът на общото право към кражбата болезнено се нуждае от реформа. Разграниченията между кражба, незаконно присвояване и фалшиви претенции се определят като „безползени“, „ирационални“ и „озадачаващи“, „технически и без съществени основания“, „продукт на исторически случайности“³. Поредица от съдебни решения и законодателни актове довежда до създаването на плътна правна уредба, пълна с мистериозни и противоречиви норми, припокриващи се престъпления и процедурни вратички. Например обвиняем с повдигнато обвинение за фалшиви претенции може да избегне отговорност, като твърди, че всъщност е извършил незаконно присвояване; а обвиняем с повдигнатото обвинение за незаконно присвояване може по подобен начин да твърди, че действителното му престъпление е фалшиви претенции. Обвиняемите също с успех могли да твърдят, че вещ, за която се твърди, че е открадната, не е вид собственост, който може да бъде предмет на кражба по принцип.

За да избегнат подобни проблеми, правните реформатори, както в САЩ, така и в Англия, при изработването на Наказателния кодекс на САЩ и Закона за кражбата от 1968 г. съответно консолидират много от традиционните за общото право видове кражба в едно „единно“ престъпление – кражба (theft), с едно широко определение за имущество (обикновено „нещо със стойност“), с една система за оценка на тежестта (приблизително основана на стойността на откраднатото) и един набор от позволени и изключени форми на правна защита.

Въпреки (или може би поради) радикалното естество на тези промени, учените нямат много какво да кажат по отношение на така реформираната правна уредба на кражбата. Учените от Англия, Канада и Австралия стигат в основни линии само дотам да обясняват как функционира законът и да критикуват отделни разпоредби. Учените от САЩ са още по-въздържани. Реално никой не поставя под въпрос основното предположение, че реформираната уредба на кражбата е като цяло подобрение на предходната⁴.

Именно това предположение се опитвам да опровергая в тази глава. Не твърдя, че е необходимо завръщане към уредбата на кражбата от времето на Блекстоун или Хейл: съгласен съм, че уредбата в общото право на кражбата има своите недостатъци и се нуждае от реформа. По-скоро смятам, че реформаторите поемат в грешна посока. В пренаписването на правната уредба на кражбата те изхвърлят доброто заедно с лошото. Наред със заличаването на морално ирелевантни понятия като аспортиране⁵ (asportation), нарушаване на целостта на пратка (breaking bulk), отнемане при незаконно преминаване през чужд имот (trespassory caption) и езотерични правни фикции като разграниченията между термините владение (possession), притежание (possession), право на собственост (title) и държане (custody), реформаторите премахват и такива очевидни от морална гледна точка разграничения като тези между кражба с прикритост (larceny, на бълг. „кражба на движима вещ“), кражба с измама (false pretenses, на бълг. фалшиви претенции) и кражба с принуда (extor-

³ Цитат съответно на: Perkins, R. M., R. N. Boyce (1982). *Criminal Law*. Mineola, NY: Foundation Press, 389; Wechsler, H. (1952). *The Challenge of the Model Penal Code*. *Harvard Law Review*, 3(65), 1097, 1112–1113; Stephen, J. F. (1883). *History of the Criminal Law of England*. Buffalo: William S. Hein. Vol. 3, 143; Bennet, D. E. (1942). *The Louisiana Criminal Code: A Comparison with Prior Louisiana Law*. *Louisiana Law Review*, 52(5), 6, 37; *Commonwealth v. Ryan*, 30 N.E.364, 365 (Mass, 1892) (Holmes, J.)

⁴ Изключение е австралийският учен Алекс Стийл, чиито трудове са обсъдени по-долу.

⁵ Незаконно преместване на стока от мястото, където е оставена на съхранение. – Бел. прев.

tion, на бълг. „изнудване“). Те заменят уредбата на кражбата в общото право с кодифицирани закони, които я лишават от голяма част от нейното морално съдържание и които не са съобразени с интуициите в общността и са потенциално несправедливи към бъдещите обвиняеми.

Правната уредба на кражбата преди консолидиране

За да разберем на какво противодействат реформаторите от XX век в правната уредба на кражбата, полезно е да знаем какво представлява кражбата (theft) според общото право и как това понятие се развива. Историята на кражбата в общото право се отличава с устойчиво разширяване около две оси: (1) начините на извършване на кражба и (2) видовете собственост, които могат да бъдат предмет на кражба.

Разширяване на начините за извършване на кражба

Най-ранните престъпления, свързани с отнемане на собствеността, са кражба на движима вещ (larceny) и грабеж (robbery), които до 60-те години на XII век се явяват две от общо деветте първоначални углавни престъпления в общото право (the “L” and “R” of “MR. and MRS. LAMB”).⁶ Кражбата на лично имущество е дефинирана като вземане при незаконно преминаване през чужд имот и отнасяне на движима вещ на друг с намерение да го лиши от нея за постоянно.⁷ Грабежът е дефиниран като злонамерено и принудително отнемане от едно лице на стоки или пари на някаква стойност чрез насилие или заплаха.⁸

Според първоначалния замисъл и двете престъпления са проектирани най-вече за да предотвратят и накажат нарушения на реда, а не толкова, за да защитят самата собственост. Традиционният възглед според класическия разказ на Джордж Флетчър е, че „крадецът нарушава обществения ред... като накърнява общото чувство за сигурност и благополучие на общността“⁹. „Приема се, че престъпният характер на деянието става очевиден в един кратък момент на насилие или прикритост.“¹⁰ По тази причина Законът за кражбата на движима вещ (larceny) се прилага „само към най-очевидното и непосредствено отнемане от едно лице на имущество, което е притежание на друго лице“¹¹. Най-значителният ограничаващ фактор в тази ранна концепция за кражба е изискването да е налице „отнемане при незаконно преминаване през чужд имот“¹². Ако нарушителят вече е във владение на чуждия недвижим имот, когато завзема движимите вещи, или ако придобива собственост, като лъже или заблуждава собственика, приема се, че има по-малък потенциал за насилие, отколкото в случаи на кражба на вещ или грабеж.¹³

⁶ Вж. напр. Jackson, R. S. (1970). Some Comparative Legal History: Robbery and Brigandage. *Georgia Journal of International & Comparative Law*, vol. 45, 87. Останалите престъпления в общото право са убийство, изнасилване, непредумишлено убийство, содомия, палеж, нарушаване на обществения ред и влизане с взлом.

⁷ Blackstone, W. (1979). *Commentaries on the Law of England*. Chicago: University of Chicago Press. Vol. 4, 230; Perkins, R. M., R. N. Boyce. Op. cit., 343.

⁸ Ibid.

⁹ Fletcher, G. (1976). The Metamorphosis of Larceny. *Harvard Law Review*, 89(3), 469, 474.

¹⁰ Ibid., 498.

¹¹ Ormerod, D., D. H. Williams (2007). *Smith's Law of Theft*. Oxford: Oxford University Press, 1.

¹² LaFare, W. (2003). *Criminal Law*. St. Paul: Thomson West, 919–920.

¹³ Несъмнено жертвата на подобни деяния, откривайки, че е бил измамен или предаден, за да бъде лишен от имуществото си по този начин, би изпитвал гняв към правонарушителите. И все пак, както Уейн

С времето с разрастването на индустрията и търговията и развитието на икономиката общностите, които се занимават с право и бизнес, започват да смятат, че правната уредба на кражбата следва да прави повече от това да наказва отнемането, когато е насилствено или прикрито. Така изискването за „очевидност“ намалява и фокусът се измества към субективното намерение на обвиняемия и към защитата на правата на собствеността *per se*, независимо от начина, по който правата са узурпирани. Тази промяна, която Флетчър нарича „метаморфозата“ на правната уредба на кражбата, се постига по два основни начина. Първо, дефиницията на престъплението кражба на движима вещ (*larceny*) се изменя неколкостранно, така че да обхваща все по-широк кръг от деяния; това се осъществява отчасти чрез неудобни правни фикции, като тази в делото *Кериър* от 1473 г.¹⁴ Второ, в продължение на малко повече от сто години, като се започне от началото на XVIII век, съдилищата, парламентът и (след като Америка става независима) законодателните органи на отделни щати създават нова група престъпления, криминализирайки придобиване на собственост и по начини, различни от насилие и прикритост. Накрая незаконното отнемане на собственост чрез измама, злоупотреба с доверие и принуда също започва да се третира като престъпление.

Първото ново английско престъпление, дефинирано като вид кражба (*theft*) след грабежа (*robbery*) и кражбата на движима вещ (*larceny*), е изнудването (*extortion*) в смисъл на кражба с принуда.¹⁵ Произходът му може да бъде проследен до прословутия Закон на Уолтхем Блек от 1722 г. (*Waltham Black Act of 1722*). Това е същият закон, според който се наказват с обесване престъпления като появата въоръжен в парк или на място, препълнено с хора, както и ловът или кражбата на елени с почернено или маскирано лице.¹⁶ Законът криминализира извършването на кражба със заплаха за физическо увреждане на собственика жертва, ако не предаде поисканото му имущество доброволно. Така кражбата с принуда (*theft by coercion*) се различава от грабежа (*robbery*) в смисъл, че грабежът включва отнемане на имущество чрез упражняване на сила, срещу волята и без съгласието на жертвата, докато изнудването включва принудителното получаване на (нищожното) съгласие на жертвата да ѝ бъде отнета собствеността.

След изнудването следващият вид кражба, който се криминализира, е кражба с измама (*theft by deception*). Няколко знакови събития допринасят за дефинирането на този вид кражба. През 1779 г. по делото *P.* срещу *Пеър* съдът разширява кражбата на движима вещ (*larceny*), като включва елемента „хитрост или трик“ и наказва отнемането на вещ със съгласието на собственика, когато такова съгласие е получено с измама (*deceit*).¹⁷ После през

Лафейв казва: „злодеятелят не е толкова податлив на действия на отмъщение, колкото в случаите, когато собственикът го хваща по време на отнемането на владението върху неговото имущество“. *Ibid.*, 920.

¹⁴ *Anom v. The Sheriff of London (The Carrier's Case)*, Year Book 3 Edw. IV, pl. 5 (Ex. Ch. 1473), reprinted in 64 *Selden Society* 30 (1945) (създава правната фикция на престъплението „нарушаване целостта на товар“, когато превозвачът е получил законно владение на стоката, което той впоследствие обръща в своя полза).

¹⁵ По принцип се говори, че съществуват два вида изнудване: изнудване под предлог, че съществува официално право за предприетите действия, и изнудване посредством принуда. Първото престъпление, което е обявено за престъпление още през 1275 г., е като цяло едно и също с престъплението за получаване или искане на подкуп. Изнудването от този вид обикновено не се разглежда като форма на кражба и следователно не е пряко съотносимо в случая. Най-общо вж. Lindgren, J. (1988). *The Elusive Distinction between Bribery and Extortion: From the Common Law to the Hobbs Act*. 35 *UCLA L. Rev.* 815, 838 et seq.

¹⁶ 9 Geo. I, ch. 22, § 1 (1722) (отменен) Най-общо вж. Thompson, E. P. (1975). *Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act*. New York: Pantheon. По-рано през 1567 г. в Шотландия е обявено за престъпление да се придобива имущество чрез отправяне на определени писмени заплахи за нанасяне на физическа вреда на лицето или на имуществото му. 1567 Scot. Parl. Acts, ch. 27.

¹⁷ *R. v. Pear*, 1 Leach 212, 168 Eng. Rep. 208 (1779). Обвиняемият взел под наем кон от конюшня, като още от самото начало имал намерение да го открадне. Още веднъж изглежда липсва непозволеното премина-

1789 г. по делото *Р. срещу Йанг* съдът тълкува по нов начин законодателство, прието за първи път през 1757 г., което урежда като престъпление използването на заблуждение при придобиване на собственост върху „пари, стоки, изделия и търговски продукти“ от друго лице, „с намерение да изиграе или измами“ (with the intent to cheat or defraud)¹⁸. Повечето американски щати приемат подобни закони¹⁹. Разликата между двете престъпления е, че крадец, който използва хитрост или трик, за да придобие право на собственост, а не само владение, е виновен за фалшиви претенции, докато крадец, който с измама (fraud) си осигурява само владение, но не придобива право на собственост, е виновен за кражба на движима вещ чрез трик (larceny by trick).²⁰ През 80-те години на XVIII век се развива още едно престъпление, което включва кражба по общото право отново в раздела на кражба на движима вещ (larceny). Това е престъплението „намиране и невръщане на изгубена, забравена или погрешно доставена вещ“. Според по-ранното разбиране изгубените движими вещи не могат да бъдат предмет на кражба, очевидно основавайки се на теорията, че собственикът е изгубил владение над тях, така че отнемането им от лицето, което ги намира, не би могло да съставлява нарушение²¹. Този, който намери изгубени вещи и не ги върне на собственика им при поискване, е носел само деликтна отговорност, за да възстанови вредите от неоправданото отнемане на движима вещ (trover).²² До времето, когато се разглежда делото на *Уин* през 1786 г. обаче, съдилищата вече са започнали да третират подобни случаи като кражба на движима вещ на основата на правната фикция, че собственикът, изгубил вещта, запазва „конструктивно притежание“ до момента, в който притежанието не премине в чужди ръце (тези на лицето, намерило вещта).²³ Престъплението „незаконно присвояване“ – или придобиване на имущество чрез злоупотреба с доверие – възниква като отделно престъпление през 1799 г. с приемането на Закона за незаконното присвояване, с който изрично се отменя съдебното решение по делото *Р. срещу Бейзли*, разглеждано по-рано същата година²⁴. Според нова-

ване в чужда собственост при отнемането, тъй като собственикът на коня е дал съгласието си за неговото притежание от страна на Пеър. Този път съдът определя, че е бил извършен нов вид кражба, който съдът нарекл „кражба на движимо имущество чрез трик“, за която болшинството от съдите излагат доводи, че собственикът на коня запазва притежание до момента на присвояването от страна на обвиняемия.

¹⁸ 30 Geo. II, c. 24, § 1 (1757); *R. v. Young* [1789] 100 E. R. 475; Hall, J. (1952). *Theft, Law and Society*. Indianapolis: Bobbis Merrill, 45–52.

¹⁹ Lafave, W. Op. cit., 957.

²⁰ Dressler, J. (2009). *Understanding Criminal Law*. Newark: LexisNexis, 611–612. Друг начин да осмислим разграничението е по отношение на употребата на лъжливост за закупуване на имущество (фалшиви претенции) и използването на лъжливост за вземането му назаем или под наем (кражба на движимо имущество чрез трик). Вж. Lafave, W. Op. cit., 928.

²¹ Дори и в началото на XIX век някои съдии поставят под въпрос дали изгубена вещ може да е обект на кражба на движимо имущество. Напр. *State v. Roper*, 14 N.C. 473 (1832).

²² Вж. напр. Reisman, F. D. (1939). Possession and the Law of Finders. *Harvard Law Review*, vol. 52, 1105, 1130;

Harper, F. V., F. James, O. S. Gray (2006). *Harper, James and Gray on Torts*. Vol. 1. New York: Aspen Publishers, 113–115; Prosser, W. L. (1957). The Nature of Conversion. *Cornell Law Review*, 42 (168), 169.

²³ *Wynne's Case*, 2 East P.C. 664 (K. B. 1786) (Кочияш на наемен файтон, осъден за кражба на движимо имущество за това, че е задържал вещ, забравена във файтона.)

²⁴ *Embezzlement Act 1799*, 39 and 40 Geo. III, c. 89; *R. v. Bazeley*, 2 East P.C. 571 (Cr. Cas. Res. 1799) (оправдан е обвиняемият банков служител, който прибрал в джоба си пари, дадени му от клиент за депозит по сметка на клиента въз основа на това, че банката никога не е била в „притежание“ на парите, тъй като обвиняемият си ги слага в джоба без първо да ги постави в чекмеджето на касовия апарат.) Този статут е част от по-широко движение през XVIII век, когато експанзията в правната уредба на кражбата престава да бъде проблем основно на съдилищата и става вместо това до голяма степен грижа на парламента. Model Penal Code § 223.1, Comment, 128.

та уредба това, което по-рано е било простъпка, става престъпление, а именно когато банкери, търговци, адвокати, представители и довереници присвояват имущество, което им е поверено от трети лица да пазят за тези, които са им възложили работа. Още веднъж подчертавам, че американските юрисдикции следват като цяло подобен подход²⁵.

В началото на XIX век се създават уредбите на други три престъпления, свързани с кражбата. В английския статут от 1827 г. се урежда като отделно углавно престъпление получаването на крадено имущество, което по-рано се третира, първоначално под общата „шапка“ на отделно престъпление „вещно укривателство“, а след това преминава под етикетата „помагачество след кражба на движима вещ“, форма на съучастие, при която се носи по-лека наказателна отговорност в сравнение с извършителя от първа или втора степен.²⁶ Американските юрисдикции следват примера²⁷. До 30-те години на XIX век шотландските съдилища създават престъплението „кражба чрез взлом“ – утежнена форма на престъплението, която се състои от кражба, предхождана от незаконно влизане в дома.²⁸ (Кражбата чрез взлом (theft by housebreaking) се различава от влизане с взлом (burglary), което е било престъпление в ранното общо право и е кодифицирано през 1713 г.²⁹, по това, че основното при влизането с взлом (burglary) е незаконното проникване, а основното при кражбата с взлом (theft by housebreaking) е отнемането на имущество.) Най-накрая английски закон от 1843 г. урежда като престъпление придобиването на собственост чрез заплахата за извършване на иначе законно разкриване на дискредитираща информация – по същността си шантаж (blackmail).³⁰ Това по принцип се смята и в САЩ, и в Англия за по-леко престъпление от грабежа (robbery).³¹

Същественото в цялата тази история е, че според англо-американската уредба на кражбата в общото право широк спектър от кражби и престъпления, свързани с кражба, се разглеждат като отделни престъпления в по-малка или в по-голяма степен, с отделни наименования, елементи и защита. Дори и наказанията варират повече от очакваното за епоха, когато всички углавни престъпления на теория са престъпления, за които се предвижда смъртно наказание. Така, докато за престъпления като грабеж и едра кражба се налага смъртно наказание, дребната кражба (първоначално също углавно престъпление) се наказва с конфискация и бой с камшик.³² Мошеничеството (cheating), в смисъл на придобиване на собственост посредством фалшиви мерки и теглилки, се е считало за простъпка по общото право; подправеният инструмент, използван за извършване на престъплението, подлежал на конфискация.³³ Престъплението незаконно присвояване (embezzlement) се наказвало според закона с изгнание не повече от четиринадесет години³⁴. До приемането на ан-

²⁵ Lafave, W. Op. cit., 947; вж. също Hall, J. Op. cit., 35–40.

²⁶ 7 & 8 Geo. IV, c.29, § 54 (1827); 3 Will. & M. c. 9, § 4 (1691).

²⁷ Lafave, W. Op. cit., 985.

²⁸ Вж. Gordon, G. H. (1978). *The Criminal Law of Scotland*. Edinburgh: W. Green & Son, 515 (цитиране на шотландски дела).

²⁹ 12 Anne c.7 (1713).

³⁰ 6 & 7 Vict., ch. 96, 3 (1843) (отменен).

³¹ Griep, A. K. (1945). Criminal Law – A Study of Statutory Blackmail and Extortion in the Several States. *Michigan Law Review*, 44(3), 461.

³² Perkins, R. M., R. N. Boyce. Op. cit., 335.

³³ Stephen, J. F. Op. cit., 128; Bishop, J. P. (1892). *New Commentaries on the Criminal Law Upon a New System of Legal Exposition*. Chicago: T.H. Flood.

³⁴ Stephen, J. F. Op. cit., 153. Американските статuti го разглеждат или като леко, или като углавно престъпление. Perkins, R. M., R. N. Boyce. Op. cit., 351, n. 1.

глийския Закон за кражбата на движима вещ от 1916 г. наказанието за незаконно присвояване е четиринадесет години затвор, а наказанието за присвояване на движима вещ чрез заблуждаване (*fraudulent conversion*) е само седем години.³⁵ Шотландското престъпление „кражба с взлом“ се е приемало за утежнена форма на кражба и някога е било наказвано със смърт.³⁶ Шантажът (*blackmail*) е бил наказван с изгнание до живот.³⁷ След като започва да се третира като кражба на движимо имущество, намирането и невръщането на изгубена вещ става наказуемо като нея поне на теория, макар и рядко на практика.³⁸ Получаването на крадена вещ се третира като углавно престъпление само ако предхождащата го кражба се квалифицира като углавно престъпление, в противен случай се третира като простъпка.³⁹

консултант на превода:

Деяна Марчева

³⁵ *Larceny Act 1916* (отменен).

³⁶ Gordon, G. H. Op. cit., 515.

³⁷ 4 Geo. 4, с. 54. Най-общо вж. Stephen, J. F. Op. cit., 149–150.

³⁸ Reisman, F. D. Op. cit., 1132–1133.

³⁹ Hall, J. Op. cit., 56.

THEFT LAW ADRIFT

Translated from English by Irina Dimitrova⁴⁰

Abstract: The text is a translation of an excerpt (pp. 8–13) from Chapter One “Theft Law Adrift” of the book “Thirteen Ways to Steal a Bicycle” written by the American Law Professor Stuart P. Green. The book offers a detailed analysis and overview of the historical development of theft as a crime in USA law regarding its definition, blameworthiness, punishment, and legal regulation through the years. The analysis is based on lay people's attitudes toward theft-related crimes depending on the type of item stolen and the way it was taken. The book is written in accessible language incorporating many legal terms in addition to case-law and real-life examples. The book may be of interest to legal experts,

legal translators, and anyone curious about the topic. The presented excerpt translation provides a glance at the overall topic of the work but it also presents translations of legal terminology which is generally polysemous, translates contextually and all meanings' translations are hard to find in extant English-Bulgarian printed and online dictionary sources. The Bulgarian and English languages belong to different legal systems – the Continental or Civil Law System and the Anglo-Saxon or Common Law System) and this distinction poses a major challenge in terminology translation.

Keywords: theft law, the USA, criminal law, reform

⁴⁰ Chief Assist. Professor, PhD, New Bulgarian University, e-mail: isdimitrova@nbu.bg.

ISSN (Online): 1314-5797